

**ПРИВАТНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«МІЖНАРОДНИЙ ЕКОНОМІКО-ГУМАНІТАРНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ АКАДЕМІКА СТЕПАНА ДЕМ'ЯНЧУКА»**

МАТЕРІАЛИ

Всеукраїнської науково-практичної конференції

**«АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ІСТОРІЇ
ГРОМАДЯНОЗНАВСТВА, ГЕОГРАФІЇ
ТА МЕТОДИК ЇХ ВИКЛАДАННЯ»**

***20 травня 2025 року
м. Рівне, Україна***

ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ КОМІТЕТ:

Голова оргкомітету:

Віталій ДЕМ'ЯНЧУК – ректор Приватного вищого навчального закладу «Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука»; доктор юридичних наук, професор, Академік Академії адміністративно-правових наук, член-кореспондент Академії економічних наук України.

Заступники голови оргкомітету:

Наталія МЕДИНСЬКА – доктор філологічних наук, професор, проректор з наукової роботи ПВНЗ «Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука».

Наталія ЛОПАЦЬКА – кандидат історичних наук, доцент кафедри історії, теорії держави і права та філософії ПВНЗ «Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука».

Оксана ЯРОМЕНКО – кандидат географічних наук, доцент, доцент кафедри географії і туризму, начальник відділу з наукової діяльності та аспірантури ПВНЗ «Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука».

Володимир СТАРЖЕЦЬ – кандидат історичних наук, доцент кафедри історії, теорії держави і права та філософії ПВНЗ «Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука».

Члени оргкомітету:

Володимир ТРОФИМОВИЧ – доктор історичних наук, професор, професор кафедри історії імені проф. М. П. Ковальського Національного університету «Острозька академія»; Заслужений працівник освіти України.

Сергій ПУГАЧ – доктор географічних наук, професор, професор кафедри економічної та соціальної географії Волинського національного університету імені Лесі Українки.

Віліна ПЕРЕСАДЬКО – доктор географічних наук, професор, декан факультету геології, географії, рекреації і туризму Харківського Національного університету імені В. Н. Каразіна.

Руслана ПОПП – кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри історії України та правознавства Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка.

Віталій ЛЕВИЦЬКИЙ – доктор історичних наук, доцент, завідувач кафедри історії, теорії держави і права та філософії ПВНЗ «Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука».

Олександр ЯКОВЧУК – кандидат географічних наук, доцент, декан факультету географії, історії та туризму ПВНЗ «Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука».

Андрій ЛЕВДЕР – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри історії, теорії держави і права та філософії ПВНЗ «Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука».

Ніна МИРОНЕЦЬ – кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри географії і туризму ПВНЗ «Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука».

Андрій РОМАНІВ – кандидат географічних наук, доцент, доцент кафедри географії і туризму ПВНЗ «Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука».

УДК 94 (05)

А43 Актуальні питання історії громадянознавства, географії та методик їх викладання: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Рівне, 20 травня 2025 року) / Приватний вищий навчальний заклад «Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука». Рівне, 2025. 219 с.

Тексти подаються в авторській редакції. За достовірність фактів, посилань, приміток, коментарів відповідає автор (автори) публікації.

© Автори публікацій, 2025

© Приватний вищий навчальний заклад «Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука», 2025

ЗМІСТ

НАПРЯМ 1. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ

Історичні пам'ятки села Голгоча на Тернопільщині

Байда І. П., Давидюк Р. П.9

Місце історії повсякдення у сучасній історичній освіті

Басюк Н. С., Гуменюк О. В.14

Критика концепції «давньоруської народності» крізь призму кельтської гіпотези походження Русі

Дешко П. П.17

Походження Русі: критика норманської гіпотези

Дешко П. П.21

Охорона здоров'я дітей у шкільництві Волинського воєводства (1921–1939 рр.)

Доброчинська В. А., Переходько Н. М.23

Патріарше служіння Володимира (Романюка) в контексті становлення УПЦ Київського Патріархату (1993–1995 рр.)

Івахів Н. А.26

Усна історія незавершеної війни

Каленюк К. В.30

Жіночі обличчя визвольної боротьби: участь українок у національному русі ХХ століття

Кострікова А. Ю.35

Історія виникнення села Обарів та походження його назви

Старжець В. І., Красовський О. В.37

Усні свідчення як джерела вивчення Голокосту в Україні

Михальчук Р. Ю.41

Нематеріальна культурна спадщина Південної України у вимірі історичної пам'яті

Морошан Н. В.44

Російська агресивна політика в теоретичній спадщині Ярослава Стецька

Трофимович В. В., Трофимович Л. В.47

Проблеми шкільної освіти в період нацистської окупації України

Турович Б. М.52

Особливості роботи керівника пожежної охорони міста в УСРР у 1920-х роках

Харламов М. І., Чиркіна-Харламова М. А.55

НАПРЯМ 2. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ВСЕСВІТНЬОЇ ІСТОРІЇ

Кватернарна історія як синтез соціального, політичного, етнічного та релігійного вимірів історичного процесу

Дешко П. П.59

Польська громада м. Рівне у міжвоєнний період (1921–1939 рр.)

Омельчак Т. А.61

Історичні витоки радикального ісламу: від хариджитів до сучасних течій

Яковець О. Є.64

НАПРЯМ 3. ПРОБЛЕМИ ВІЙНИ І МИРУ: ІСТОРИЧНЕ МИНУЛЕ ТА СУЧАСНІ ВИКЛИКИ

1000 днів війни. Мій шлях

Бачевіч М. І.70

Реакція та мотивація країн Вишеградської групи на напад Росії на Україну

Богомолів А. Є., Марчук В. С.71

Hybrid warfare in the 21st century: historical continuity and contemporary threats	
Кострікова А. Ю.	75
Музею Миру» створений Степаном Якимовичем Дем'янчуком: його завдання у вихованні молоді та пропаганди ідеї миру	
Левдер А. І.	77
Історико-філософські обґрунтування ідей війни та миру	
Левицький В. О.	82
Переосмислення героїзму: воїн, захисник, миротворець (на прикладі російсько-української війни)	
Ліннік Ю. В.	87
Осмилення понять "війна" та "мир" в процесі глобалізації людства	
Лопацька Н. М.	92
«Мій рідний герой»	
Мельничук М. В.	96
Соціальний захист військовослужбовців: проблемні питання	
Падучак Б. В., Мішук І. В., Бондарець О. І.	97
Геноцидна риторика російського режиму	
Федорчук Д. О.	99
Роль миротворчих місій ООН в забезпеченні миру	
Чирук Г. Л., Старжець В. І.	103
Українська культурна ідентичність в умовах російської агресії	
Шевченко У. Ю., Лопацька Н. М.	107

НАПРЯМ 4. СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ В МЕТОДИЦІ НАВЧАННЯ ІСТОРІЇ ТА ГРОМАДЯНОЗНАВСТВА

Тематика роззброєння Європи після Другої світової війни в шкільному курсі історії

Бендарський І. Л., Старжець В. І.110

Рефлексія як важлива складова сучасного уроку історії

Данильчук В. Р.114

Правове та превентивне виховання здобувачів освіти Обарівського ліцею

Омельчук О. Р., Ляховчук Н. М., Зарічнюк Н. Р.116

Methodology of Developing Fiscal Literacy in Civic Education: Legal Aspects and the Role of International Tax Organizations

Іванова Р. Ю.120

Історіографія наукової спадщини І. П. Крип'якевича

Левдер А. І.123

Особливості розвитку шкільної історії та перших підручників початку ХХ ст.

Левдер А. І.127

Особливості навчання правознавства у ЗЗСО в умовах воєнного стану

Мейта С. П.130

Методика роботи з періодичними виданнями в історичних гуртках закладів позашкільної освіти

Селезень М. В., Добровичська В. А.133

Роль практичних занять у процесі формування критичного мислення школярів

Старжець В. І.136

НАПРЯМ 5. СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ В МЕТОДИЦІ НАВЧАННЯ ГЕОГРАФІЇ

Перспективи розвитку туристичної галузі в повоєнній Україні
Миронець Н. Р.140

Значення та роль соціальних мереж у навчанні географії
Пугач С. О.145

Інноваційні напрями вивчення географії туризму
Яковчук О. В.150

НАПРЯМ 6. ГЕОЕКОЛОГІЧНІ ТА КОНСТРУКТИВНО-ГЕОГРАФІЧНІ ПРОБЛЕМИ І РАЦІОНАЛЬНЕ ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ

Інноваційні аспекти інфраструктури Харківської області в умовах воєнного стану
Борщ К. І., Яковчук О. В., Дерев'янка С. І.155

Екологічні наслідки урбанізації
Залуська М. В., Сук О. О., Поручинський В. І.160

Озерний фонд Ковельського адміністративного району
Крат М. А., Ільїн Л. В.163

Геохімічна оцінка донних відкладів та ресурсний потенціал озера Янівське
Мартинюк В. О.166

Застосування методів дистанційного зондування Землі для екологічної оцінки стану земель Тараканівської ТГ Дубенського району
Мерленко І. М., Федонюк М. А., Федонюк В. В.171

Сільськогосподарське землекористування Купчинецької територіальної громади Тернопільської області
Назарків Л. О., Гулик С. В.175

Тенденції змін кількості опадів у холодний і теплий періоди року у волинській області

Павловська Т. С.179

Використання сучасних технологій для моніторингу стану туристичних локацій

Ропало Г. М.184

Міжнародний туризм у політиці ЄС: інструмент м'якої сили та регіонального співробітництва

Скорина Т. М., Марчук С. В.187

Економіко-географічні особливості сільського господарства села Озерці Вараського району

Яремчук О. Я., Яроменко О. В.191

Промисловий комплекс Рівненської області в умовах воєнного сьогодення

Яроменко О. В., Козачок К. В., Макаревич В. О196

НАПРЯМ 7. ГЕОГРАФІЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ ТА РЕКРЕАЦІЇ

Оваднівська ТГ Волинської області: туристичний потенціал історико-культурної спадщини індустрії гостинності

Єрко А. В., Мельник Н. В., Качаровський Р. Є., Яцуняк В. А. ...202

Ландшафтно-рекреаційний простір як елемент оновленого погляду на рекреаційне планування

Кожемякін Д. Ю., Прасул Ю. І., Сержантова Ю. Ю.207

Озера басейну річки Західний Буг у межах Ковельського адміністративного району та можливості їх використання в рекреаційній діяльності

Мар'юсик А. Ф., Ільїна О. В.211

Гендер і туризм: роль жінок в туризмі

Сочка Я. В., Миронець Н. Р.214

НАПРЯМ 1. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ

Байда Іван Петрович,

*здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
факультету історії, політології та міжнародних відносин
Рівненського державного гуманітарного університету, м. Рівне*

Давидюк Руслана Петрівна,

*доктор історичних наук, професор, професор кафедри історії України
Рівненського державного гуманітарного університету, м. Рівне*

ІСТОРИЧНІ ПАМ'ЯТКИ СЕЛА ГОЛГОЧА НА ТЕРНОПІЛЬЩИНІ

При визначенні засад політики пам'яті в Україні важливим є повернення до власних коренів і з'ясування долі історичної спадщини у кожному селі чи місті. Зберігати, повертати і описувати пам'ятки минулого необхідно також з огляду на те, що в умовах радянського режиму важливі віхи нашого національного минулого затиралися, фальсифікувалися чи замовчувалися. Після початку повномасштабної війни росії проти України посилюється процес міграції, негативно позначившись на і так непростій демографічній ситуації. Нині населення сіл щорічно зменшується, окремі села чи хутори зникають з мапи, забираючи із собою сторінки локальної історії.

Українські села надзвичайно цікаві своєю історією, особистостями, які там народилися, жили чи були поховані. Серед них і рідне село одного з авторів статті – село Голгоча на Тернопільщині. Цікавими є думки щодо назви села. Місцеві мають декілька версій, по одній з таких село названо на честь першого жителя, прізвище якого начебто було Голод. Якщо звернутись до штучного інтелекту, то у нього є декілька варіантів, цікавим з яких є версія що село назване в честь Голгофи на якій розп'яли Ісуса. Одностайної ж позиції в цьому питанні досі немає, і невідомо чи колись з'явиться, адже конкретних фактів про етимологію села ніхто досі не віднайшов.

Не менш цікавим питанням є дата заснування та перша згадка про село. Інтернет джерела вказують, що перша згадка про село Голгоче (лат. Holhocze) датується 1435 р., коли поселення було згадане у записі № 34 «Найдавніших записів галицьких судів 1435–1475 років» [7]. Проте, Іван Байда на початку 2023 р. віднайшов іншу інформацію.

У книзі В. Грабовецького «Ілюстрована історія Прикарпаття з найдавніших часів до I половини XVII ст.» вказана дата, оприлюднена у кандидатській дисертації П. С. Сіреджука, що перша згадка про село Голгоча датується XIV століттям, а саме 1378 р. [1].

У звіті Бережанського окружного староства до Галицького Губернаторства 27 липня 1785 р. щодо села Голгоча, зазначалось, що у селі було 204 двори і 1 167 душ населення [2]. У 1882 р. власником села був Францішек Тарасавич (Трусевіч), на той час населення села складало 1 997 людей, зокрема 157 римо-католиків, що належали до римо-католицької парафії сусіднього села Завалів [2]. З часом село розрослося, залишивши нащадкам назви вулиць (чи кутків), як то: Кути, Нагірянкa (Нагоринка), Левада, Малий Бік, Бульбівка, Майдан і Село.

На початку XX століття у селі була заснована читальня «Просвіти». Ймовірно її засновником став місцевий священник І. Навроцький, який також організував декілька читалень у сусідніх населених пунктах. Тоді ж у селі виникла «Кредитна спілка» та лікарська каса [2]. Молодь консолідувалась у товаристві «Січ».

У роки Української революції більшість чоловіків села служила в Галицькій армії (ГА), підтримувала ЗУНР. Згодом багатьох з них поляки помістили у в'язницю «Бригідки» у Львові, де чимало вояків загинуло. Старшина ГА Ізидор Гардецький з 1923 до 1942 р. був директором місцевої школи з українською мовою навчання. У 1935 р. школа отримала статус семикласної.

У міжвоєнний період, коли село перебувало у складі Польщі, відновила свою роботу читальня Товариства «Просвіти». Учасники товариства поширювали українську книжку, виставу, проводили різні просвітні заходи, організували дитячий садочок та хор із двома секціями, аматорською і самоосвітньою. У 1928 р. громада вирішила збудувати великий Народний дім, оскільки просвітянський будинок виявився замалим. Мешканці села могли користуватися бібліотекою при читальні «Просвіти», яка налічувала близько 300 томів. У читальні були доступними різні українські видання, зокрема газети «Народна Справа», «Діло», «Новий Час», «Наш Прапор», «Дзвіночок», «Комар». Користувались популярністю і народні календарі.

У селі діяли товариства «Сільський господар», «Союз українок», «Рідна школа», «Сокіл». Активно розвивалось кооперативне життя, з 1922 р. працювала споживча кооператива «Зоря». У Голгочах часто проводили господарські, куховарські курси. Подорожували з

виставами у селі мандрівні театри під орудою Стадника, Карабіневича, Сарамачи та ін. Відвідував Голгочі відомий на той час Народний хор Дмитра Котка. Національна орієнтованість селян призвела до переслідувань з боку польської поліції, пацифікацій.

У 1940-х роках широкого розмаху у селі набув національно-визвольний рух, а відтак послідували репресії та депортації з боку більшовицької влади. Серед тисяч інших зазнав репресій родич Івана Байди, Іван Васильович Прокопів, 1929 року народження. Як засвідчує архівно-кримінальна справа (АКС) за номером 11584-П, що зберігається у Державному архіві Тернопільської області і була вперше опублікована у книзі «Реабілітовані історією. Тернопільська область», Івана Прокопіва звинуватили у членстві ОУН та поширенні антирадянської агітації та пропаганди. 8 березня 1949 р. він був арештований Підгаєцьким РВ МДБ та засуджений на 25 років таборів з конфіскацією майна і 5 років позбавлення прав. Звільнений у травні 1955 р. та реабілітований постановою Прокуратури 22 грудня 1993 р. [5].

До нашого часу у селі збереглася низка історико-культурних пам'яток. Серед них значиме місце займає церква. Перша церква, радше каплиця, за переказами, була збудована в селі близько 1650-1700 рр., однак у 1893 р. вона згоріла. На тому самому місці була збудована у 1897 р. каплиця на честь Іоана Хрестителя, яка збереглась до наших днів. Оскільки село розросталося, а люди не могли вміститися в невеличкій церковці, пан (звичайно коштом кріпаків) у 1808 р. поставив посередині села нову велику церкву, яка мала одну баню і форму корабля. Після здобуття незалежності України храм передали православній громаді. Внаслідок церковно-релігійних конфліктів початку 1990-х рр. в Україні, храм XVII століття залишився під опікою Греко-католицької церкви. Православні вірячи молились у Волицькому храмі, а у листопаді 1994 р. у центрі села побудували тимчасовий храм та розпочали будівництво власної церкви. 23 листопада 2008 р. єпископ Тернопільський і Бучацький Нестор у співслужінні священників освятив храм на честь св. Арх. Михаїла. Нині при Голгочанському храмі, що у юрисдикції ПЦУ написано 110 ікон та 48 зображень ангелів, діють недільна школа для дітей та дорослих, драмгурток. Греко-католицький храм, названий на честь Косьми та Дем'яна, у 2024 р. був прекрасно розписаний із зовнішньої сторони, та зараз радує своїм виглядом всіх мешканців села.

У 1906 р. у селі було побудовано костел зусиллями пані Баранової, котра володіла маєтностями у селах Голгоча та Волиця. Після Другої світової війни костел використовувався як складське приміщення, у якому спочатку приймали тютюн, а потім зберігали зерно [2]. Із здобуттям незалежності України цей храм, названий на честь «Преображення Господнього», перейшов у підпорядкування УПЦ КП (нині ПЦУ).

Своєрідними історичними пам'ятками села є хрести, які встановлювали по вулицях, зокрема на роздоріжжях. Особливу увагу привертає так званий «Червоний хрест» при приїзді у село. За однією з версій хрест отримав таку назву через багато пролитої крові мешканців у період монгольської навали. Не менш цікавим є «Хрест Свободи», встановлений у зв'язку з скасуванням панщини у 1848 р. у Габсбурській монархії. Хрест розташований поблизу сільської школи, на роздоріжжі, де перетинаються дороги з різних частин села.

У центрі села міститься могила «Січових Стрільців» встановлена на місці розстрілу трьох січовиків. Жителі села, пам'ятають та вшановують свою історію, зокрема щорічно на день Незалежності України, на цьому місці служать спільні молитви вірні православної та греко-католицької церкви.

Похований у Голгочах український історик, учень Михайла Грушевського, доктор філософії, дійсний член Наукового товариства імені Шевченка Іван Миколайовича Джиджора (1880-1919). Він досліджував історію Гетьманщини XVIII століття, написав докторську дисертацію на тему «Економічна політика російського правительства супроти України в 1710–1730-х роках», яку захистив 1912 р. у Львівському університеті. Одночасно Іван Джиджора підготував збірку документів – актів Гетьманського правління, однак події Першої світової війни перешкодили її опублікуванню, а згодом збірка загубилася [6].

Життя Івана Джиджори було коротким, але яскравим. Проживши лише 39 років, він зміг закарбувати своє ім'я не тільки в історії села, але й всієї України. У березні 1930 р. з ініціативи Михайла Грушевського, у зв'язку з 50-літтям від народження та 10-и роковинами смерті І. Джиджори, у Києві відбулося засідання комісії ВУАН для вшанування його пам'яті. З цієї нагоди, історична секція ВУАН упорядкувала і надрукувала окремим 36-м томом збірку історичних праць вченого «Україна в першій половині XVIII віку. Розвідки і замітки» з передмовою Михайла Грушевського [4].

У два роки після смерті Івана Джиджори, на сільському кладовищі поряд з ним поховали його тестя, довголітнього пароха Голгіч Івана Навроцького. Щороку у день Незалежності України священники та місцева громада вшановують пам'ять відомого/невідомого історика Івана Джиджори [3].

Отже, на прикладі збереження історичної пам'яті села Голгоча, розуміємо важливість вивчення та популяризації історії рідного краю, тих сторінок минулого, що є особливими для кожного українця.

Література

1. Грабовецький В. В. Ілюстрована історія Прикарпаття з найдавніших часів до I половини XVII століття. Том 1. Івано-Франківськ: Івано-Франківський університет Василя Стефаника. 2002. С. 167.
2. Нога Г., Даньків М. Історія села Голгочі. Підгаєччина в спогадах емігрантів. Козова, 1994. С. 119-130.
3. Пришляк В. В. Визначна була се людини.... *Віночок тернових доль*. Вип. 2. Бережани, 1994. С. 4-12.
4. Пришляк В. В. Іван Джиджора. *Наукове товариство імені Шевченка*. Енциклопедія. Том 5. Даш-Ж. Львів, 2022. 700 с.
5. Реабілітовані історією. Тернопільська область. Книга четверта. Тернопіль 2016. С. 258. URL: <https://www.reabit.org.ua/files/store/Ternopol.4.pdf>
6. Українське козацтво: Мала енциклопедія. Київ: Генеза, 2002. С. 129-130.
7. Akta grodskie i ziemskie. Lwów, 1887. t. 12. S. 3. URL: http://history.org.ua/LiberUA/e_dzherela_AktaGr_12/e_dzherela_AktaGr_12.pdf

Басюк Назар Сергійович,
*здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
факультету історії, політології та міжнародних відносин
Рівненського державного гуманітарного університету, м. Рівне*

Гуменюк Оксана Володимирівна,
*кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України
Рівненського державного гуманітарного університету, м. Рівне*

МІСЦЕ ІСТОРІЇ ПОВСЯКДЕННЯ У СУЧАСНІЙ ІСТОРИЧНІЙ ОСВІТІ

Історія повсякдення як напрям історичних досліджень сформувалася у другій половині ХХ століття та стала важливим інструментом для вивчення соціального життя, культурних практик і звичайних людей, які раніше залишалися на периферії традиційної історіографії. Сьогодні цей підхід відіграє ключову роль у сучасній історичній освіті, оскільки дає змогу краще зрозуміти взаємодію між «великою історією» та повсякденним життям окремих спільнот.

Історія повсякдення відіграє надзвичайно важливу роль у формуванні історичної свідомості, оскільки вона дає можливість не лише реконструювати події минулого, а й з'ясувати глибокі взаємозв'язки між буденним життям людей та глобальними історичними процесами. Великі політичні, економічні та соціальні зміни, які відбуваються в будь-якому суспільстві, завжди відображаються на повсякденному існуванні різних верств населення. Водночас, звички, традиції, звичаї та культура повсякденності, що формуються в різні епохи, значно впливають на хід історії, здатні змінювати соціальну структуру, а також визначати перспективи розвитку різних цивілізацій і народів [4, с.99]. Тому вивчення соціальних практик, звичаїв, традицій та ментальності минулих епох є надзвичайно важливим для розуміння того, як формувалися суспільні відносини, як змінювався світогляд людей і яким чином вони адаптувалися до змін, що відбувалися у великій історії.

Залучення історії повсякдення до навчальних програм, особливо на рівні вищої освіти, значно сприяє розвитку критичного мислення серед студентів, оскільки цей підхід дає їм можливість працювати з різноманітними джерелами – від щоденників і листів до фотографій, артефактів матеріальної культури і народних переказів. Вивчаючи ці

свідчення, студенти не лише реконструюють події минулого, а й навчаються оцінювати ці події крізь призму людського досвіду, розуміють особисті переживання тих, хто став частиною історії, що дозволяє створити більш живий, емоційно насичений і персоніфікований образ минулого [2, с.123].

Важливим аспектом вивчення історії повсякдення є формування історичної емпатії – здатності зрозуміти почуття, переживання та умови життя людей, що належать до інших епох і культур. Це сприяє усвідомленню історії не просто як хронології подій, а як складної системи взаємодії особистостей, суспільства та культури. Це робить історію більш живою і близькою для сучасних поколінь, дозволяючи глибше зрозуміти не тільки те, що відбувалося в минулому, але й те, як ці події формували сучасний світ.

Історія повсякдення набуває все більшого значення в сучасній історичній освіті, оскільки вона дозволяє глибше розглянути життя людей у контексті історичних подій та змін. Історія побуту й соціальних практик стає надзвичайно важливим інструментом для розуміння того, як величезні соціальні і політичні зміни впливали на повсякденне життя, як вони змінювали звички, побут, уявлення про родину, працю і дозвілля людей. Тому інтеграція цієї дисципліни в навчальні програми є важливим кроком до формування більш багатогранного розуміння історії, де традиційні політичні, економічні та військові аспекти доповнюються соціальними та культурними вимірами.

Вивчення повсякденного життя дозволяє не лише зрозуміти, як жили люди в різні історичні періоди, але й побачити, як соціальні зміни, як-то індустріалізація, урбанізація, війни та революції, впливали на їхні повсякденні практики, побут, звички і традиції. Вивчення цього аспекта також допомагає віднайти нові підходи до історичних подій, адже розглядати історію через призму життя звичайних людей дає можливість по-новому осмислити важливі періоди та процеси [6, с.55].

Для більш ефективного вивчення історії повсякдення в сучасній історичній освіті активно використовуються міждисциплінарні підходи, що об'єднують соціологію, антропологію, етнографію та культурологію. Ці науки надають інструменти для дослідження соціальних структур, культурних практик, а також зв'язку між особистим досвідом і суспільними змінами. Вони допомагають дослідникам вивчати не тільки великих політичних і військових лідерів, а й звичайних людей, їхні соціальні ролі, погляди, повсякденні

практики та взаємодії, що дозволяє історикам поглибити своє розуміння минулого не лише через політичні події, а й через взаємодію з повсякденним життям.

Приклади впровадження історії повсякдення в шкільну та університетську освіту можна знайти в багатьох країнах. У деяких європейських та американських університетах існують спеціалізовані курси з історії повсякдення, де студенти вивчають побут, родинні традиції, працю і дозвілля різних соціальних груп у різні історичні періоди. Вони досліджують зв'язки між соціальними, економічними та культурними змінами та тим, як це впливало на повсякденне життя людей. У шкільних програмах часто вводяться елементи повсякденної історії через проєктні роботи або дослідження локальних історій, що дозволяє учням вивчати історію не лише через призму великих подій, але й через призму звичайного життя людей. Це може бути історія місцевої громади, родинні традиції або аналіз побуту певної соціальної групи.

Такі підходи сприяють формуванню більш глибокого і комплексного розуміння минулого, дозволяючи учням та студентам відчувати історію не лише як набір сухих фактів, а як живу, динамічну реальність, яку творили реальні люди зі своїми проблемами, прагненнями і радіщами. Крім того, ці методи сприяють розвитку критичного мислення, адже студенти не просто вивчають факти, а й здатні аналізувати джерела, оцінювати їх на основі різних підходів та контекстів, що забезпечує більш повне розуміння того, як історія формує сучасність.

Таким чином, місце історії повсякдення у сучасній історичній освіті є важливим і необхідним, оскільки вона дозволяє значно розширити горизонти традиційного вивчення історії, зосереджуючи увагу на повсякденному житті людей, їхніх соціальних практиках та культурних нормах. Інтеграція цієї дисципліни в навчальні програми допомагає студентам і учням краще розуміти зв'язок між глобальними історичними процесами та повсякденними практиками, що відбувалися в конкретних соціальних контекстах. Міждисциплінарний підхід, що поєднує історію з соціологією, антропологією та етнографією, сприяє більш глибокому та всебічному розумінню минулого, дозволяючи дослідникам та студентам досліджувати як великі події, так і життя звичайних людей. Впровадження історії повсякдення в освітні програми сприяє формуванню критичного мислення, історичної емпатії та здатності до комплексного аналізу

історії, що робить її більш живою та значущою для сучасного покоління. Таким чином, історія повсякдення займає важливе місце в сучасній історичній освіті, забезпечуючи багатовимірне і глибоке розуміння минулого та його впливу на сучасність.

Література

1. Бондаренко, І. О. (2017). Історія повсякдення: дослідження соціальних практик та культурних трансформацій. Київ: Академія наук. 122 с.
2. Гречко, С. А. (2016). Соціальна історія як інструмент вивчення повсякденного життя. Харків: ХНУ ім. В. Н. Каразіна. 243 с.
3. Шевченко, І. П. (2016). Життя людей у різні епохи: історія повсякдення як метод історичного дослідження. Дніпро: ДНУ. 177 с.
4. Смирнова, О. С. (2018). Історія повсякденного життя: аналітичний підхід до вивчення побуту та соціальних змін. Київ: Наукова думка. 136 с.
5. Макаренко, Т. І. (2020). Роль історії повсякдення в сучасному навчанні історії. Харків: ХДПУ. 212 с.
6. Шевченко, І. П. (2016). Життя людей у різні епохи: історія повсякдення як метод історичного дослідження. Дніпро: ДНУ. 198 с.

Дешко Петро Петрович,

*магістр зі спеціальності «Історія та правознавство»,
практичний психолог в КЗ «Мукачівський професійно-аграрний ліцей
імені Михайла Данканича» Закарпатської обласної ради, м. Мукачево*

КРИТИКА КОНЦЕПЦІЇ «ДАВНЬОРУСЬКОЇ НАРОДНОСТІ» КРІЗЬ ПРИЗМУ КЕЛЬТСЬКОЇ ГІПОТЕЗИ ПОХОДЖЕННЯ РУСІ

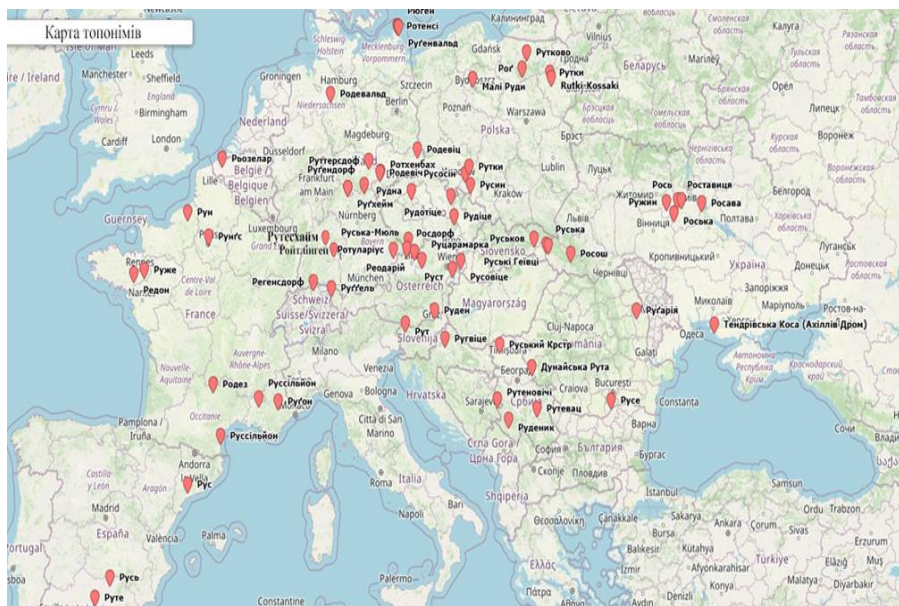
У російській історіографії продовжують домінувати концепції так званої «давньоруської народності» та «спільної колиски», які визначають основні теоретичні підходи до вивчення історії Київської Русі. Водночас ці ідеологічні конструкції є продуктом конкретної суспільно-політичної парадигми й використовуються для обґрунтування державної політики. Проте в межах глобального наукового дискурсу вони не витримують критики, оскільки суперечать

сучасним методологічним підходам до вивчення етногенезу. Незважаючи на це, російська академічна традиція продовжує їх підтримувати, керуючись, передусім, політичними інтересами.

Варто зазначити, що формування протоукраїнського етносу розпочалося задовго до періоду існування так званої «давньоруської народності» (X–XII ст.). Цей процес відбувався внаслідок інтеграції різних етнічних груп, зокрема кельтських рутенів та інших племен. Важливим аргументом на користь давності українського етногенезу є мовознавчі дослідження. Так, за концепцією Юрія Шевельова, українська мова походить із праслов'янської й формувалася упродовж VI–XVI століть [5, с. 38]. Водночас лінгвіст Костянтин Тищенко запропонував теорію «Десяти історичних свідків прадавності української мови», які підтверджують її розвиток ще з раннього середньовіччя [6]. Особливої уваги заслуговує шостий мовний свідок, який пов'язаний із кельтськими сусідами (II ст. н. е.). Зокрема, поширення в українській мові суфікса *-ина* (*людина, дівчина, родина, тварина, драбина*) може бути результатом кельтського впливу. Крім того, серед можливих кельтських запозичень К. Тищенко відзначає слова: *слуга, влада, ліки, бевзь, щит, молитися, сало* тощо [7, с. 34].

Таким чином, можна стверджувати, що українська мова є давньою мовою сформованого українського етносу, який існував задовго до появи концепції «давньоруської народності» або формування російської нації.

При цьому варто наголосити, що концепція «давньоруської народності» не витримує критики з огляду на кельтську гіпотезу походження Русі. Ми вважаємо, що кельтське плем'я рутенів відіграло ключову роль у становленні протоукраїнського етносу, вплинуло на його ідентичність, ендоетнонім та розвиток державності. Відповідно, міграція кельтів-рутенів могла відбутися ще до формування Київської Русі, а їхня присутність засвідчена топонімікою Балтійського регіону (*Руг, Ругенгоф, Ругард, Рушвіц, Ругенвальд* [4; 8]) і Подунав'я (*Ротуларіус, Реодарій, Росдорф, Руська Мюль* [1; 9]). Крім того, значна кількість європейських топонімів може бути пов'язана з рутенами або русами (див. рис. 1), що є додатковим аргументом на користь цієї гіпотези.

Мал. 1. Карта топонімів, пов'язаних з етнонімами «рутени», «руги», «русини» (Джерело: Сформоване автором)

Історичні джерела також містять згадки про зв'язок русів із кельтами. Так, хроністи Симеон Логофет (Метафраст), Галл Анонім і Сугерій ототожнювали русів із нащадками кельтів. Згідно з цією теорією, кельти-рутени, які проникли на територію сучасної України, могли відіграти важливу роль у формуванні праукраїнського етносу, залишивши свій ендоетнонім, що згодом став основою для назви держави Русь. Відомо, що в Нарбонській Галлії (сучасна південна Франція) існувало кельтське плем'я рутенів, яке, ймовірно, мігрувало на схід.

Ці дані корелюють із висновками, викладеними у дослідженні «Генезис та становлення Русі (VI–X ст.)» [2] та статті «Походження Русі в контексті кельтської теорії», опублікованій у виданні «Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Історичні науки» (2024, Т. 35 (74), № 3, с. 28–31) [3]. Додатковий аналіз цієї теми здійснено в статті «Проблема концепції “давньоруської народності” в контексті кельтської гіпотези походження Русі».

Відповідно до запропонованої концепції, ймовірна міграція кельтів-рутенів відбулася між 469 роком (після розпаду гунської

імперії) та 562 роком (утворення Аварського каганату). Однак археологічні свідчення вказують на можливість їхньої присутності в Наддніпрянщині ще раніше. У подальшому рутени, ймовірно, асимілювалися зі слов'янами, які в той період входили до союзних об'єднань із гунами.

Література

1. Галенко О. І. Рутенська марка за джерелами IX–XII ст. *Наукові записки*. 2006. Вип. 29. С. 6–16. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzipiend_2006_29_3. (дата звернення: 02.04.2025).
2. Дешко П. П. Генезис та становлення Русі (VI–X ст.): кваліфікаційна робота на здобуття ступеня вищої освіти «магістр». ПВНЗ «МЕГУ ім. акад. С. Дем'янчука»; Ф-т. географії, іст. та туризму; Каф. іст., теорії держ. і права та філософії. Рівне: 2024. 88 с.
3. Дешко П. П. Походження Русі в контексті кельтської теорії. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Історичні науки*. 2024. Т. 35 (74), № 3. С. 28–31.
4. Молчанова А. А. Балтийские славяне и Северо-Западная Русь в раннем Средневековье. URL: <http://rodnovery.ucoz.lv/forum/16-42-1> (дата звернення 02.04.2025).
5. Тищенко К. М. Асиміляція середньовічних меншин до української мовної спільноти. *Український глотогенез: матеріали Міжнар. наук. конф.* / Житомир. держ. ун-т ім. Івана Франка. Житомир, 2015 С. 38–67.
6. Тищенко К. М. Десять історичних свідків прадавності української мови. *Вісник НТШ*. 2023. № 67. С. 64–76.
7. Тищенко К. М. Контури лексико-топонімічної стратиграфії України і етногенез українців. *Народна творчість та етнографія*. 2005. №. 4. С. 31–44.
8. Цветков С. Э. Начало русской истории. С древнейших времен до княжения Олега. URL: https://www.phantastike.com/history/nachalo_russkoj_istorii_s_drevn_vremen/djvu/view/ (дата звернення: 02.04.2025).
9. Щодра О. М. Слов'яни і Русь в ранньому середньовіччі: передумови і початки формування імперії русів. Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2021. 481 с. URL: https://docs.google.com/file/d/1DqeDDBX14ReqdNh5V3VFusi1CV1ovNCK/edit?usp=docslist_api&filetype=msword (дата звернення: 02.04.2025).

Дешко Петро Петрович,
*магістр зі спеціальності «Історія та правознавство»,
практичний психолог в КЗ «Мукачівський професійно-аграрний ліцей
імені Михайла Данканича» Закарпатської обласної ради, м. Мукачево*

ПОХОДЖЕННЯ РУСІ: КРИТИКА НОРМАНСЬКОЇ ГІПОТЕЗИ

Проблема походження Київської Русі є однією з найважливіших і водночас дискусійних тем в історіографії. Однією з найвідоміших концепцій є так звана «норманська теорія», яка стверджує, що держава Русь була заснована скандинавами (норманами).

Основними аргументами її прихильників є гіпотеза про походження назви «Русь» від фінського слова «Ruotsi», а також подальше уподібнення вченими руських імен та згаданих Костянтином VII Багрянородним Дніпровських порогів до скандинавських відповідників.

Однак глибший аналіз цих тез виявляє їхню наукову слабкість і вибірковість у підході до джерел. У цих тезах ми критично розглянемо обидва постулати норманської теорії, щоб оцінити, наскільки вона відповідає історичним фактам.

Норманська теорія походження Русі ґрунтується на двох основних постулатах:

1. Припущенні про походження назви «Русь» від фінського слова «Ruotsi», що використовувався для позначення шведів.
2. Інтерпретації імен руських князів і назв Дніпровських порогів на скандинавський лад.

Почнемо з першого постулату. Згідно з гіпотезою С. П. Шелухіна, фіни називали шведів «Руотці», тому що шведські торговці торгували з Руссю, так само як в Києві називали «гречниками» торговців, що торгували з Грецією [3, с. 53].

Також слід зазначити, що у жодному давньоруському чи візантійському джерелі немає вказівки на те, що слово «Русь» запозичене з фінської мови. Більше того, самоназва «Русь» зустрічається ще до формування тісних контактів із скандинавами. Ще цікавим є те, що назва «Русь» охоплює значно ширший ареал, ніж

територія, пов'язана з фінсько-скандинавськими контактами. Якщо б ця гіпотеза була правильною, то логічно було б очікувати її обмеження лише на північні території, однак етнонім «Русь» міцно закріпився за середньонаддніпрянськими землями.

Розглянемо другий постулат – інтерпретацію назв Дніпровських порогів, згаданих Костянтином VII Багрянородним.

Візантійські автори нерідко записували чужоземні назви у формі, зрозумілій для грецької традиції або через посередництво інших народів. Це не доводить скандинавського походження самих назв. Також сильною вадою другого постулату є відсутність системності. Не всі Дніпровські пороги отримали скандинавські відповідники, а більшість їхніх найменувань має слов'янську або тюркську етимологію. Отже, спроба зобразити ці назви як суто скандинавські є вибірковою та тенденційною.

Втім, не варто відкидати факту взаємодії, а не домінування, адже існування окремих скандинавських впливів у Київській Русі не заперечує її місцевого, слов'янського чи кельтського походження. Скандинави могли відігравати роль торговців, найманців чи навіть окремих князів, але це не означає, що саме вони заснували державу Русь.

Норманська теорія, заснована на цих двох постулатах, є спрощеним поясненням складного процесу формування Русі. Вона ігнорує багатокомпонентний характер етногенезу східнослов'янського населення, виключає місцеві (слов'янські, сарматські, іранські) чинники та ґрунтується на вибірковій інтерпретації джерел.

Отже, ця концепція є радше політичною ідеологією, аніж об'єктивним історичним поясненням.

Література

1. Дешко П. П. Генезис та становлення Русі (VI–X ст.): кваліфікаційна робота на здобуття ступеня вищої освіти «магістр». ПВНЗ «МЄГУ ім. акад. С. Дем'янчука»; Ф-т. географії, іст. та туризму; Каф. іст., теорії держ. і права та філософії. Рівне: 2024. 88 с.

2. Дешко П. П. Походження Русі в контексті кельтської теорії. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Історичні науки*. 2024. Т. 35 (74), № 3. С. 28–31.

3. Шелухін С. П. Звідкіля походить Русь. Теорія кельтського походження Київської Русі з Франції. Прага: A Fišer, Strašnice, 1929. 134 с.

Доброчинська Валентина Анатоліївна,

*кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України
Рівненського державного гуманітарного університету, м. Рівне*

Переходько Наталія Миколаївна,

*кандидат історичних наук, завідувач кафедри суспільно-гуманітарних
дисциплін КЗВО «Рівненська медична академія», м. Рівне*

ОХОРОНА ЗДОРОВ'Я ДІТЕЙ У ШКІЛЬНИЦТВІ ВОЛИНСЬКОГО ВОЄВОДСТВА (1921–1939 РР.)

Однією із актуальних і малодосліджених наукових проблем, що знаходиться на перетині дисциплінарних сфер є охорона здоров'я учнів у школах Волинського воєводства міжвоєнної доби. Становлення й розвиток системи охорони здоров'я Польщі відбувався з утвердженням її державності та прийняттям перших законодавчих актів. Поляки запровадили централізовану державну систему управління охороною здоров'я. Контроль за здоров'ям школярів перебував у фокусі уваги Міністерства релігійних віросповідань і народної освіти. Відповідно до розпорядження цієї урядової інституції від 26 січня 1921 р. до складу повітової шкільної ради входив і шкільний лікар, якого визначав куратор освітнього округу, а там, де не було шкільних лікарів, ці обов'язки покладалися на повітового лікаря. У 117-й статті нової польської конституції 1935 р., де визначалися головні засади організації шкільництва вміщено вимоги, що до складу

педагогічної ради навчального закладу повинен входити й шкільний лікар [6, s. 46; 5, s. 166].

У Волинському воєводстві питання медичного забезпечення у закладах освіти регулювалися інструкціями, що надходили від галузевих міністерств. Згідно з цими положеннями лікар повинен був контролювати складання шкільного розкладу занять, задля його відповідності гігієнічним нормам; стежити за рівномірним розподілом домашніх завдань упродовж тижня; дбати про те, щоб в суботу та святкові дні, а також дні екскурсій учням не задавали домашніх завдань. Водночас лікар повинен був відвідувати заняття із каліграфії, малювання, трудового навчання, фізичного виховання, рухливих ігор, особливу увагу звертаючи на заняття із руханки й стежити за індивідуальними особливостями учнів і їхнім всебічним розвитком. Під час засідання педагогічної ради лікар характеризував стан здоров'я кожного учня. Окрім того, лікар дбав про збереження здоров'я викладацького складу, передусім беручи до уваги те, що стан здоров'я вчителів може впливати на здоров'я учнів [1, арк. 32–35].

Вказівки лікаря виконувала шкільна медсестра, до обов'язків якої входило медичне обстеження дітей (зважування, вимірювання зросту, щеплення), ведення санітарної книги, огляд санітарного стану шкільних приміщень і їдалень, пропагування основ гігієни дитини, участь в організації таборів відпочинку для дітей [1, арк. 37].

Упровадження законів й інструкцій у сфері охорони здоров'я учнів не могло реалізуватися у повному обсязі через ряд причин, вагомою із яких була незадовільна кількість лікарів у Волинському воєводстві, адже в січні 1939 р. тут працювало 359 лікарів і проживало більш як 2 млн. населення [7, s. 57]. Дещо краща ситуація спостерігалася у міському шкільництві, бо стан здоров'я учнів контролювали шкільні лікарі, що призначалися міським відділом охорони здоров'я. До обов'язків шкільного лікаря входило обстеження здоров'я, фізичного розвитку, зовнішнього вигляду учнів, нагляд за санітарним станом навчальних приміщень.

Відомо, що приватні заклади освіти користувалися послугами лікарів. Упродовж 1927–1932 рр. в Луцькій українській приватній

гімназії лікарем працював відомий громадський діяч, педагог М. Левицький, який прибув сюди з Подебрадів (Чехословаччина). Після переїзду він залишався почесним членом Співки українських лікарів у Чехословаччині [4, с. 23]. У Рівненській українській приватній гімназії та приватній початковій школі імені Івана Мазепи працював політичний діяч Р. Могилинецький, що приїхав із Галичини [2, с. 155]. Утримували лікарів у приватних навчальних закладах коштом батьків.

До обов'язків шкільних лікарів і медичного персоналу належало запобігання інфекційним хворобам. Унаслідок проведеного в 1938 р. медичного огляду учнів навчальних закладів Рівного в 16 % з них виявлено небезпечне інфекційне захворювання – туберкульоз [3, с. 177].

Отже, в Польській державі охорона здоров'я дітей шкільного віку регламентувалася законодавчими положеннями та інструкціями. Проте, в шкільництві Волинського воєводства задля їх виконання не вистачало фахового медичного персоналу. Потрібно зазначити, що в кращій ситуації перебували міські школи, особливо приватні, які могли утримувати шкільних лікарів на противагу сільським школам, контроль у яких за охороною здоров'я здійснювали повітові лікарі.

Література

1. Державний архів Рівненської області. Ф. 31, оп.1, спр. 46. 245 арк.
2. Добровичинська В. Рівненська українська гімназія (1923–1939 рр.): культурно-освітній феномен на тлі доби: монографія. Рівне: ПП Дятлик М., 2016. 224 с.
3. Переходько Н. М. Медичне обслуговування населення м. Рівного (1921–1939) *Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії: наук. вісн. Рівнен. держ. гуманіт. ун-ту*. Рівне, 2009. Вип. 16. С. 175–177.
4. Українська гімназія в Луцьку: спогади. Луцьк, 1998. 214 с.
5. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 23 kwietnia 1935 r. Lwów–Warszawa, 1935. 188 s.
6. Ustawodawstwo szkolne i prawo nauczycielskie. Lwów; Warszawa; Poznań: Samorząd szkolny, 1933. 326 s.

7. Wołyń w liczbach. Zbiór tablic statystycznych, dotyczących województwa Wołyńskiego. Pod redak. S. Witkowskiego i S. Landy. Łuck, 1939. 65 s.

Івахів Назарій Андрійович,
*здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
Науково-навчального інституту міжнародних відносин та
національної безпеки, Національного університету
«Острозька академія», м. Острог*

ПАТРІАРШЕ СЛУЖІННЯ ВОЛОДИМИРА (РОМАНЮКА) В КОНТЕКСТІ СТАНОВЛЕННЯ УПЦ КИЇВСЬКОГО ПАТРІАРХАТУ (1993–1995 РР.)

Період патріаршого служіння Володимира (Романюка) у 1993–1995 роках є надзвичайно важливим етапом в історії розвитку українського православ'я. Його обрання Патріархом Київським і всієї Руси-України відбулося в умовах складної релігійної та суспільно-політичної трансформації. Служіння Володимира (Романюка) було спрямоване на укріплення новоутвореного Київського Патріархату, забезпечення єдності українського православ'я, налагодження міжнародних зв'язків і відновлення духовного авторитету Церкви в посттоталітарному суспільстві.

25 червня 1993 року Володимира Романюка обрали Місцеблюстителем Патріаршого престолу, а вже в жовтні він став другим Патріархом Київським і всієї Руси-України [1]. Цей вибір мав не лише церковне, а й символічне значення: українське суспільство не довіряло єпископам із минулим у РПЦ (які беззаперечно мали зв'язки з КДБ), побачило у Володимирові моральний авторитет та те що йому довіряють люди [2, с.196].

Як згадував його син Тарас, сам владика не прагнув цієї посади. У нього було слабе здоров'я, не було житла, політичного прикриття, але він не відмовився, коли Собор його обрав [3, с.123]. Таке рішення розглядалося як компроміс у конфлікті між УАПЦ і митрополитом

Філаретом, який мав сильні амбіції, але не мав достатньої підтримки серед автокефального духовенства, через своє минуле в Російські православні церкви.

У зверненні Собору до представників діаспори митрополит Філарет особливо наголосив, що на Патріарха обрану людину з доброю репутацією, колишнього політв'язня, що карався два десятки років у нетрях Колими, Мордовії та Якутії [4, арк.169].

Уже з перших тижнів після інтронізації Патріарх Володимир опинився перед складною ситуацією: з одного боку, церква ще не мала чітко встановленої структури, з іншого — всередині Патріархату почали загострюватися конфлікти навколо особистості митрополита Філарета (Денисенка).

У вересні 1993 року представники УАПЦ, що не прийняли об'єднання і те, що адміністративним апаратом Церкви, не офіційно очолював митрополит Філарет. Вони скликали альтернативний Собор і звинуватили нову структуру в залежності Філарета. Таким чином, новостворена УПЦ КП ще не встигла зміцнитися, як уже стикнулася з розколом [4, арк.88].

У період патріаршества Володимира розпочалася активна діяльність у сфері церковної просвіти, духовного відродження та організації богословської освіти. Значним досягненням стало відкриття філософсько-богословського факультету на базі Чернівецького національного університету, участь у якому Патріарха засвідчила його стратегічне бачення розвитку церковного інтелектуального потенціалу [5].

Значну увагу предстоятель приділяв духовному вихованню молоді. Під його патронатом було проведено конкурс «Бог є Любов», що став важливим символом посттоталітарного релігійного пробудження українського суспільства. [6, с.129] У Львові владика став ініціатором заснування «Легіону святиителя Іларіона», основною метою якого було духовно-моральне виховання, богословська освіта та відродження традицій [9].

Попри намагання побудувати конструктивний діалог із владою, відносини між УПЦ КП та державними інституціями залишалися

напруженими. Патріарх Володимир неодноразово виступав із критикою дій урядовців, зокрема у питаннях нерівного ставлення до конфесій, розподілу храмового майна та легітимації Московського Патріархату. Його звернення до президента та голови Верховної Ради щодо повернення церковних об'єктів залишилися без відповіді [4, арк.171 – 172].

У 1994–1995 рр. було налагоджено активну співпрацю з українськими громадами в діаспорі. До складу УПЦ КП увійшли західноєвропейські та канадські єпархії, очолювані митрополитом Євлогієм (Геслером). [10, с.20] Патріархом було здійснено візити до Франції, Німеччини, Австрії, де відбувалися пастирські зустрічі, богослужіння, діалог із місцевими релігійними колами [4, с.175].

Разом із тим, окремі громади української діаспори, особливо в США, обрали шлях юрисдикції Константинопольського Патріархату. Вселенський Патріарх Варфоломій I неодноразово наголошував на потребі єдності українських православних структур як умови їх канонічного визнання, що залишалося неподоланою перешкодою [10, с. 66].

Однією з найбільших проблем патріаршества Володимира був конфлікт із митрополитом Філаретом, який продовжував зосереджувати владу в своїх руках. У травні 1995 року Патріарх видав указ про усунення Філарета з посади заступника, але той відмовився підкоритися, стверджуючи, що його призначено рішенням Собору [8].

У церкві фактично почався внутрішній розкол – богослужіння звершувалися окремо, духовенство розділилося на два табори. Лише наприкінці червня 1995 року вдалося досягти часткового примирення.

Фізичний стан Патріарха стрімко погіршувався: він переніс кілька інфарктів, тривалий час лікувався у «Феофанії». Проте продовжував працювати, підписував укази й підтримував зв'язок із єпархіями. Його оточення зауважувало емоційне виснаження та розчарування через атмосферу недовіри і боротьби за владу [3, с.137].

Улітку 1995 року він здійснив останній закордонний візит до Німеччини, Бельгії та Австрії. А вже через кілька тижнів, 14 липня, Патріарх Володимир відійшов у вічність [3, с.156].

Література

1. Постанови Священного Синоду Української Православної Церкви Київського Патріархату. *Православний вісник*. 1993. № 7-9. С. 2–3.
2. Башинський С. Українська Церква: заборонена історія. Київ: Гамазин, 2024. 300 с.
3. Романюк Т. Патріарх Володимир, або спогади про батька: Докум. нарис. Косів: Пис. Камінь, 2019. 184 с.
4. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України Ф. №4648 “Рада у справах релігій при Кабінеті Міністрів України та її попередники: уповноважені Ради в справах релігій при Раді Міністрів СРСР по УРСР (об’єднаний фонд)”. Оп. 7 Спр.696 “Документи місцевих державних органів релігійних організацій про про процеси, що відбуваються у православній релігій (УПЦ, УАПЦ, УПЦ КП) у 1993р. Т.2” – 1993 р. 179 арк.
5. Історія Богословського відділення. Богословське відділення. URL: <https://bogoslov.cv.ua/index.php?id=192&action=art> (дата звернення: 01.05.2025).
6. Зінчук Д. Релігійна та громадсько-політична діяльність Патріарха Київського і всієї Руси-України Володимира (Василя) Романюка. Івано-Франківськ: Третяк І.Я., 2009. 280 с.
7. Омелян М. Святійший Патріарх Київський і всієї Руси-України Володимир: магістерська робота: 041. Київ, 2010. 137 с.
8. Драбинко А. Православие в посттоталитарной Украине (вехи истории). Киев: Свято-Успенской Киево-Печерской Лавры, 2002. URL: <https://pereyaslav-eparchia.kiev.ua/arkhierej/statti-ta-rozdumy/395-aleksandr-drabinko-pravoslavie-v-posttotalitarnoj-ukraine-vekhi-istorii#4-5> (дата звернення: 29.04.2025).
9. Лупинос А. Архіви Форумів Майдану. Твори з політичної спадщини Анатолія Лупиноса. Майдан. URL: <https://maidan.org.ua/arch/lib/1109344642.html> (дата звернення: 01.05.2025).
10. Хомчук О. Українська Православна Церква в США - з Києвом чи Істамбулом. Чикаго, 1997. 152 с.

Каленюк Катерина Василівна

*вчитель історії Здолбунівського ліцею № 6 Здолбунівської міської ради
Рівненської області, викладач історії ДНЗ «Здолбунівського
професійного коледжу», м. Здолбунів.*

УСНА ІСТОРІЯ НЕЗАВЕРШЕНОЇ ВІЙНИ

Сучасна російсько-українська війна є трагічною та визначальною сторінкою в історії України. Збереження автентичних свідчень її учасників, воїнів, є надзвичайно важливим завданням для формування об'єктивної історичної пам'яті та розуміння глибини пережитого досвіду майбутніми поколіннями. Усна історія, як метод збору та аналізу особистих наративів, відіграє ключову роль у цьому процесі.

Вікторія Середа, фаховий соціолог, яка 30 червня 2005 року в рамках VI Міжнародного конгресу українців у Донецьку на засіданні секції «Усна історія: особливості та перспективи розвитку в Україні», зазначила, що усною історією називають глибоке біографічне або тематичне інтерв'ю зі свідком-учасником події/подій. Отже, усна історія – це розповідь, під час якої респонденти, у взаємодії з інтерв'юером, осмислюють свій індивідуальний досвід і співвідносять його з офіційними історичними дискурсами та макросоціальними процесами [4, с. 159]. А вже наступного року в Україні засновується інформаційно-консультативна та координуюча наукова платформа Українська асоціація усної історії (УАУІ), що об'єднала українських та зарубіжних фахівців, які у своїй роботі використовують метод усної історії [6].

Починаючи з подій Революції Гідності, метод усної історії набув широкого поширення в Україні. «Події кінця 2013 – початку 2014 рр. відкрили нову сторінку в історії України та вплинули на всі сфери її життя – від «високої» політики до буденного повсякдення. Не могли вони не позначитися і на історієписанні, зокрема – на усній історії, яка відтоді розпочала новий період свого розвитку» – зазначає Гелінада Грінченко, співголова Української асоціації усної історії, докторка

історичних наук, гостьова дослідниця в університеті Вупперталя (Німеччина) [5, с. 20]. З того часу активно документуються свідчення учасників революційних подій, бойових дій, АТО, волонтерів, переселенців, мешканців окупованих територій. З'являються нові дослідницькі проекти, спрямовані на фіксацію та осмислення травматичного досвіду війни в реальному часі. А на сторінках міжнародного інтелектуального часопису «Україна модерна» знаходимо твердження, що українська усна історія за останні пару років вийшла на якісно новий рівень заангажування у світовому науковому дискусії і документування свідчень війни є одним із знакових здобутків українського дослідницького поля [7].

Володимир В'ятрович, очільник Українського інституту національної пам'яті у 2014–2019 роках, кандидат історичних наук у розмові із Сергієм Жаданом, записаній для «Радіо Хартія», сказав такі важливі слова: «Ця війна повертає нації і національну історію в порядок денний» [1]. Фраза В'ятровича відображає усвідомлення того, що в умовах сучасної російсько-української війни національна історія стає не просто академічним інтересом, а життєво важливим інструментом для виживання, консолідації та формування майбутнього української нації. Російська агресія ставить під загрозу саме існування нашої нації. У таких умовах питання національної ідентичності, самовизначення, культурної та історичної спадщини стають надзвичайно важливими. Війна актуалізує потребу в консолідації нації навколо спільних цінностей, історичних наративів та культурних символів.

Більше того, погоджуємось із В. В'ятровичем і в тому, що це «війна за душі»: «Головне питання нинішньої війни (на відміну від попередньої, світової) не в тому, чи існуватимемо ми після її завершення, а в тому, які ми будемо. «Війна за ідентичність» – так назвала нинішні події Оксана Забужко. Справді, війна ведеться не за території і квадратні кілометри, а за душі людей, їхні світогляди та цінності» [2]. Молоде покоління, яке зростає і виховується в умовах війни має зберегти свою історію, ідентифікувати себе як українську націю, зберегти патріотизм і збудувати здорове суспільство.

Саме тому актуальність поширення усної історії для аудиторії сучасної молоді є багатогранною та надзвичайно важливою в умовах сьогодення, особливо в контексті України та триваючої війни. Усна історія робить минуле більш відчутним та зрозумілим через особисті історії та емоції реальних людей. Молодь може краще зрозуміти складні історичні процеси, співпереживаючи конкретним долям. На відміну від часто узагальнених та формальних історичних текстів, усні свідчення оживляють минуле, роблячи його цікавішим та емоційно забарвленим. Усна історія допомагає зрозуміти глибинні причини та передумови сучасних подій. Слухаючи свідчення про пережиті трагедії, молодь може краще усвідомити наслідки війни, окупації, геноциду та інших злочинів, що є особливо важливим у контексті триваючої агресії. Порівнюючи різні усні свідчення та аналізуючи їх у контексті історичних фактів, молодь розвиває навички критичного мислення та протистояння дезінформації. Розвивається емпатія та громадянська відповідальність.

Враховуючи вище сказане, бачимо, що усна історія є потужним інструментом для патріотичного виховання, формування громадянської свідомості та збереження національної ідентичності сучасної української молоді. Вона допомагає зрозуміти складне минуле, усвідомити важливість боротьби за свободу та незалежність, а також надихає на активну участь у розбудові майбутнього України.

Наведемо приклад застосування методу усної історії під час сучасного навчального процесу. Зовсім нещодавно вся Здолбунівська громада вболівала за повернення з полону бійця «Азову» Артура Ніверчука. Це 24-річний уродженець міста Здолбунів, Рівненської області. Навчався в Здолбунівській ЗОШ № 6. Після чого у 18 років підписав контракт, пройшовши навчальний відбір у лавах полку Окремого Загону Спеціального Призначення «Азов» Національної гвардії України.

Учасник оборони м.Маріуполь та боїв за територію «Азовсталь». Він провів 884 дні у полоні противника, змінив вісім місць утримання. Був засуджений на довічне ув'язнення, а також етапований на одну із найвідоміших російських колоній «Чорний

Дельфін». 18 жовтня 2024 року був повернутий на підконтрольну Україні територію в рамках чергового обміну військовополоненими.

Відомо, що патріотичне виховання молоді є одним із ключових завдань сучасного освітнього процесу. Розуміючи важливість формування національної свідомості та готовності до захисту Батьківщини, а також збереження і передання свідчень українського військового, нами були організовані та проведені надзвичайно важливі та емоційно насичені зустрічі здобувачів освіти різних навчальних закладів із бійцем легендарного полку «Азов» Артуром Ніверчуком (позивний «Сектор»). Адже історія мужності та незламності цього військового вражає кожного.

Воїн ділився своїм досвідом служби, розповів про бойові будні, силу побратимства та незламний дух українських воїнів, проводив відверті бесіди та відповідав на запитання. Цікавилися учні мотивацією захисників, буднями у російському полоні, думками про майбутнє України, а також тим, як кожен молодий українець може вже сьогодні робити свій внесок у зміцнення нашої держави.

Ці зустрічі стали не просто лекціями, а щирою розмовою поколінь, під час яких молодь мала унікальну можливість з перших вуст дізнатися про реалії захисту України, цінність патріотизму та важливість внеску кожного у наше майбутнє.

Під час бесід особлива увага була приділена цінності патріотизму, важливості єдності, героїзму та самопожертви, ролі молоді у майбутньому. Артур закликав молоде покоління бути свідомими громадянами, добре навчатися, розвивати свої таланти та активно долучатися до розбудови сильної та процвітаючої України. Він слушно зауважив, що «необхідно вчити і знати свою історію аби ворог не змусив вивчити натомість його» [3].

З власного досвіду хочемо наголосити, що такі зустрічі є надзвичайно важливими для патріотичного виховання нашої молоді. Живий приклад героїзму та відданості своїй країні від справжніх захисників надихає кожного, формує їхню громадянську позицію та допомагає усвідомити важливість боротьби за незалежність України. Емоційний зв'язок, який виникає під час таких бесід, є значно

сильнішим засобом навчання за будь-які підручники. Саме прямий контакт з героями нашого часу дозволяє молоді відчувати справжню ціну свободи та незалежності, що є незрівнянно важливішим за будь-яке теоретичне навчання.

Література

1. Володимир В'ятрович: «Ця війна повертає нації і національну історію в порядок денний». URL: https://lb.ua/news/2024/11/20/645921_volodimir_vyatrovich_tsy_a_viy_na.ht_m_l (дата звернення: 14.05.2025)
2. В'ятрович В. Війна за душі. URL: <https://old.uinp.gov.ua/news/volodimir-vyatrovich-viina-za-dushi> (дата звернення: 13.05.2025)
3. Каленюк К. В. (07.03.2025) Інтерв'ю з воїном Артуром Ніверчуком.
4. Середа В., Малес Л. Усна історія як метод і методологія: деякі проблеми створення та інтерпретації усноісторичних джерел. URL: <https://utppublishing.com/doi/pdf/10.3138/ukrainamoderna.11.159> (дата звернення: 12.05.2025).
5. Слухати, чути, розуміти: усна історія України ХХ–ХХІ століть : зб. наук. праць / за наук. ред. докторки істор. наук Г. Грінченко. – Київ : ТОВ «АРТ КНИГА», 2021. 352 с.
6. Українська асоціація усної історії. URL: <https://oralhistory.com.ua> (дата звернення: 14.05.2025).
7. Ханенко-Фрізен Н., Грінченко Г. Українська усна історія у діалозі зі світом – спостереження воєнної доби (2024). URL: <https://uamoderna.com/war/ukrayinska-usna-istoriya-u-dialozi-zi-svitom-sposterezhennya-voyennoyi-doby-2024/> (дата звернення: 13.05.2025).

Кострікова Анна Юріївна,
здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
факультету комп'ютерних наук, Харківського національного
університету у радіоелектроніки, м. Харків

ЖІНОЧІ ОБЛИЧЧЯ ВИЗВОЛЬНОЇ БОРОТЬБИ: УЧАСТЬ УКРАЇНОК У НАЦІОНАЛЬНОМУ РУСІ ХХ СТОЛІТТЯ

Національно-визвольний рух в Україні у ХХ столітті – це не лише боротьба з тоталітарними режимами за державність, але й величезний пласт соціального досвіду, де важливе місце посідає участь жінок. У той час, коли в суспільній свідомості патріотичний опір асоціюється переважно з чоловічими образами – воїнами, командирами, ідеологами, – жіноча участь у русі часто залишалася в тіні, хоч була не менш значущою [2, с. 44].

Українки виконували надзвичайно важливі ролі в структурах Організації українських націоналістів (ОУН), Української повстанської армії (УПА), у середовищі політичних в'язнів, підпільників, культурно-освітніх діячів. Жінки були не лише зв'язковими й медсестрами, а й пропагандистками, організаторками, інтелектуальним тилом визвольної боротьби [3, с. 48]. Деякі з них брали безпосередню участь у бойових діях, що руйнує уявлення про суто «допоміжну» роль жінки в умовах конфлікту.

Відомими представницями визвольного руху були Катерина Зарицька, Ірина Тимочко-Бей, Дарія Гусяк, Галина Дидик, Галина Головацька, Євгенія Лозинська та багато інших [4, с. 229]. Їхня діяльність виходила далеко за межі допоміжної: вони формували цінності, координували підрозділи, брали участь у поширенні ідеологічної роботи.

Особливого значення набуває вивчення мотивів, що спонукали жінок вступати до лав підпільників. Часто йшлося не лише про політичну ідеологію, а й про глибоке усвідомлення відповідальності за майбутнє України [1, с. 112].

Значний внесок жінок у боротьбу також виявлявся в культурно-освітньому напрямі: саме жінки найчастіше організовували нелегальні школи, передавали учням історію України, вчили української мови й національних пісень, шили одяг для підпілля, виготовляли листівки. Освітній фронт мав вирішальне значення для збереження національної ідентичності, адже формував покоління українців, що мислили незалежно навіть у радянських умовах репресій і заборон.

У таборах, на засланні, у в'язницях жінки не припиняли боротьби. Вони вели щоденники, писали спогади, листувалися з родинами, виховували нові покоління українських активістів навіть у неволі. Такі джерела є безцінними для істориків, оскільки відображають не лише події, а й емоційну й моральну атмосферу визвольного руху – біль, страждання, віру, гідність.

У пострадянській історіографії тема жіночого виміру визвольного руху довгий час була маргіналізована. Лише в останні десятиліття, завдяки праці сучасних дослідниць (Оксана Кісь, Ірина Когут, Наталія Яковенко), ця тема почала розкриватися повніше [2, с. 88; 5, с. 203].

Звернення до цієї теми сьогодні особливо актуальне в контексті сучасної війни в Україні, в якій знову надзвичайно потужну роль відіграють жінки – як військовослужбовиці, волонтерки, парамедикині, координаторки гуманітарних штабів, культурні діячки. Це ще раз засвідчує безперервність жіночого внеску у боротьбу за свободу й гідність України.

Таким чином, участь українок у визвольному русі ХХ століття – це не периферійне явище, а повноцінний і невід'ємний складник національної історії. Її осмислення дозволяє не лише вшанувати забутих героїнь, а й розширити історичну картину національної боротьби, відкрити її людський, емоційний, особистісний вимір. Саме такі історії формують історичну пам'ять, гідну вільної й рівноправної країни.

Література

1. Грицак Я. Нарис історії України. Формування модерної нації XIX–XX століття. Київ: Генеза, 1996. 360 с.
2. Кісь О. Українки в горнилі модернізації. Львів: Інститут народознавства НАН України, 2017. 312 с.
3. Онишко Л. Роль жінки в українському національно-визвольному русі середини XX століття. *Наукові записки НаУКМА. Історичні науки*. 2019. Т. 2. С. 47–53.
4. ОУН і УПА в 1940–1950-х роках: документи і матеріали / упоряд. В. В'ятрович. Київ: Інститут історії України НАН України, 2009. 544 с.
5. Яковенко Н. Нарис історії України з найдавніших часів до кінця XVIII століття. Київ: Генеза, 1997. 380 с.

Старжець Володимир Іванович,

кандидат історичних наук, доцент кафедри історії, теорії держави і права та філософії ПВНЗ «Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука»

Красовський Олег Володимирович,

вчитель інформатики Обарівського ліцею Городоцької сільської ради Рівненського району Рівненської області

ІСТОРІЯ ВИНИКНЕННЯ СЕЛА ОБАРІВ ТА ПОХОДЖЕННЯ ЙОГО НАЗВИ

Історія села Обарів охоплює низку тисячоліть – від доісторичних стоянок пізнього палеоліту до сучасного села в складі Городоцької громади. Унікальність Обарова полягає в його багат шаровій спадщині: археологічні пам'ятки бронзової та залізної доби; середньовічні князівські маєтки і монастирські володіння; козаччина; бурхливі події XIX–XX століття.

На території поблизу сучасного села Обарів археологи виявили крем'яні знаряддя праці, що датуються близько 15 тис. років до н.е. Ці знахідки, зафіксовані у звіті 1965 р., свідчать про присутність перших мисливців-збирачів у районі сучасного Рівненського району [4].

Урочище «Під могилою», розташоване навпроти виходу дороги із села Городок на шосе Рівне–Луцьк, стало місцем знахідок значної кількості крем'яних відщепів і уламків ліпної кераміки цеглястого кольору з вигладженою поверхнею. Посуд виготовлений із глини з домішками товченого кременю і належить до комарівської культури (IV–III тис. до н.е.) [2]. Також у районі сучасного села Обарів, на правому березі річки Устя, археологи виявили фрагменти кераміки культури шнурової кераміки, датовані приблизно 2200–1800 роками до н.е. Згодом виявлено поселення Городоцько-здовбицької та Милоградської культур (III–II століття до н.е.) [5, с. 134].

X століттям визначаються досліджені господарські будівлі з нішоподібними печами, характерними для ранньослов'янського часу. Такі споруди досліджені Б. А. Прищепою та іншими археологами в 1989–1992 роках у Бармаках, Острозі та Обарові. Ці знахідки, вказують на розвиток побутової інфраструктури ранніх слов'янських громад. Поселення в урочищі «За садом» також продовжувало існувати, про що свідчать матеріали розкопок І. К. Свешнікова 1961 року. Отож, землі навколо сучасного Обарова здавна привертали увагу наших предків та активно заселялися, про що свідчать масові археологічні знахідки.

Перша писемна згадка про Обарів датована 9 липня 1463 року в акті розподілу майна князів Збараських. У документі зазначено: «Милістю Божою ми, князь Василь, князь Семен, князь Солтан Василевичі, отці і дідичі Збараські, визнаємо цим нашим листом... ділили ми свою отчину між собою перед паном Михаїлом Монтовтовичем, старостою луцьким» [1, с. 54]. Городок з присілками і селищами Бегень, Караєвичі, Добринь, Клементов і Обаров дісталися брату померлого – Семену Васильовичу Старшому-Несвицькому (помер 1479 року). В акті 1478 року є запис: «достался деверу моему... Городок, а к двору присілки і селища: Бегонь... Обаров» [3]. У цьому ж

акті Обарів згадується як село з панським двором для управління землями, садом і дорогою, обсадженою деревами, а також пагорбами, що «свідчать про старі могили». У дільчому листі також фігурують села Караєвичі, Тинне, Студеняківці та двори Двірець і Городок, що утворювали єдиний комплекс у нижній течії річки Устя.

В часи Великого князівства Литовського село деякий час належало Києво-Печерській лаврі. У другій половині XVIII ст. власником села був греко-католицький митрополит, але імператриця Катерина II, після захоплення цих земель, віддала Обарів російським поміщикам.

Щодо походження назви села Обарів є низка легенд і версій, кожна з яких заслуговує на увагу. І як часто буває в таких випадках, істина загубилася десь у глибині віків.

Як свідчать старожили, назва села пов'язана з торгівлею та перевезенням вантажів. Колись у місцевості, де була молочарня, на болоті стояла обора тобто загорода, де зупинялися купецькі валки чи ватаги, що переганяли худобу, а то й просто пастухи. Тут вони відпочивали, напували худобу, коней з джерел. Звідси саме слово «обора» трансформувалося у назву Обарів. За народними переказами Обарів колись називали Оборів чи Оборов, оскільки був заснований там, де були панські обори «загороди, загони для худоби».

Цікаву версію про назву села можна знайти у дослідженнях назв населених пунктів Волині, які провів науковець Ярослав Пура. Зокрема, він відшукав давнє слово «бара», що означає мокре, заболочене місце між горбами. Враховуючи особливості місцевого рельєфу – це слово цілком могло лягти в основу пізнішої назви села «Обарів».

Ще одна легенда свідчить про те, що село Обарів було гарне і мальовниче, а особливо ця краса була видна, коли цвіли садки, по яких бігали і щебетали малі діточки, і як писанки стояли невеличкі хатиночки, побілені та розмальовані. Люди в селі були тихими і привітними. Особливо своїм селом пишався місцевий дідич. Але одна біда була у цього поселення: село не мало назви, ніхто ніколи ніяк його не називав, але всі знали, що воно: «Отам за ровом».

В один із погожих днів пан приїхав зі своїм другом – паничем, щоб той погостював у нього, побачив його володіння. І як був здивований пан, коли його товаришеві сподобалося не село (не так привернуло його увагу), як рів, що пронизує місцевість в декількох місцях. Вражений глибиною рову, його страшною якоюсь силою, пан не бачивши села, вигукнув: «Оба, оце так рів!» Коли він поїхав, вражений і задоволений невідомо чим: чи то ровом, чи селом, то останнє і далі залишилось безіменне. І лише через деякий час село почали називати Обарів. Хто його так назвав – ніхто не знає, можливо, той пан, якому так до вподоби припав місцевий рів [3].

Кожну людину, перш за все, цікавить історія її малої батьківщини, міста чи села. Адже це природно, що нас завжди притягує до себе рідна сторона. Як загальнодержавні події вплинули на життя простих людей? Це і є найважливіше питання, відповідь на яке дасть нам змогу усвідомити головні уроки минулого. Отож, унікальність Обарова полягає в його багаточисельній історичній спадщині та низці цікавих легенд щодо походження його назви.

Література

1. Archiwum ks. Sanguszków, T. 1, с. 54–55.
2. Археологія та стародавня історія Рівненського району. URL: <https://www.zamky.com.ua/istoriya/arheologiya-ta-starodavnnya-istoriya-rivnenskogo-rajonu/>
3. Історія села Обарів. URL: <https://obariv-rada.rvadmin.gov.ua/history/>
4. Колекція документів Рівненського краєзнавчого музею. Фонд Р-115.
5. Прищепя Б. Ігор Кирилович Свешніков – дослідник середньовічних пам'яток Рівненщини. *Наукові записки Рівненського обласного краєзнавчого музею. Зб. наук. пр.* Вип. XIII. Ч.1. С. 134–139.

Михальчук Роман Юрійович,
*кандидат історичних наук, професор кафедри всесвітньої історії
Рівненського державного гуманітарного університету*

УСНІ СВДЧЕННЯ ЯК ДЖЕРЕЛА ВИВЧЕННЯ ГОЛОКОСТУ В УКРАЇНІ

Перевага усних свідчень над іншими історичними джерелами – наявність інформації, яка не відклалася в офіційних задокументованих джерелах. Завдяки їм науковці мають можливість досліджувати події з перспективи конкретної особи, «олюднити історію», відійти від офіційного її трактування. Усна історія допомагає «урівноважувати» офіційну історію з індивідуальним (людським) досвідом. Завдяки залученню усних джерел відбувається зміна методологічних підходів до формування джерельної бази наукових студій. Контент усноісторичних свідчень має потужний потенціал у вивченні Голокосту.

Дослідженню Голокосту в Україні методом усної історії сприяє діяльність Української асоціації усної історії, яка публікує тематичні збірники за результатами конференцій. Крім цього, в Україні реалізовані та продовжують реалізовуватися багато усноісторичних проєктів різними інституціями (проєкти «Непочуті» Меморіального музею тоталітарних режимів Топографія Терору; усноісторичні проєкти ГО «Після тиші»; проєкт «Голоси» Меморіального центру Голокосту «Бабин Яр», тощо).

Сучасна українська історіографія Голокосту активно інтегрується у світовий вимір, тому використовує джерела найбільших світових усноісторичних центрів - колекцій Інституту візуальної історії та освіти фонду ШОА університету Південної Каліфорнії (США) та Яхад-Ін Унум (Франція). Обидві усноісторичні колекції доповнюють одна одну з різних перспектив. Відмінність між цими колекціями джерел в тому, що колекція Інституту візуальної історії та освіти фонду Шоа університету Південної Каліфорнії - це опитування в більшості жертв Голокосту, а також тих, хто їх рятував, тоді як

інтерв'ю Яхад-Ін Унум проводилися з неєврейськими жителями (свідками) [4, s. 119]. Зокрема, як зазначав про свідчення очевидців в Яхад-ін Унум засновник цієї організації Патрік Дебуа, ці джерела становлять 3 умовні групи: 1) свідчення непрямих свідків, які не бачили вбивства, але чули про це з розповідей інших; 2) свідчення безпосередніх свідків, які були присутні під час убивства; 3) свідчення «small death jobs» – людей, що примусово виконували роботи на місці вбивства. Свідчення останньої категорії найцінніші, адже ці люди не лише бачили, а й брали участь у самому процесі [2, с. 101-102].

Хоча усноісторичні джерела мають потужний науковий потенціал в дослідженнях, однак слід пам'ятати, що це - суб'єктивні джерела. Вони потребують належної «тріангуляції» (співставлення з іншими типами джерел). Важливо визначити їхню достовірність через порівняння та залучення для перехресного аналізу. Цей спосіб передбачає, що інформація, яка міститься в них, підлягають «зв'язуванню» з відомостями інших джерел, що й становить сутність перехресної критики та аналізу [1, с. 180]. Некритичне використання цих джерел може позбавити об'єктивності результати досліджень.

Розповіді євреїв та неєвреїв, тобто їхній погляд та перспектива на одні і ті ж події - різні. Зокрема, свідчення жертв Голокосту мають більшу емоційну забарвленість, ніж у свідків-неєвреїв під час пережитого трагічного досвіду. Цю особливість слід враховувати дослідникам, що працюють над темою насильства.

Оповіді свідків надають не стільки інформацію про події, скільки їхнє місце в них. Свідомо чи несвідомо респондент обирає власну позицію щодо подій, надаючи собі позитивну оцінку, або ж приховуючи свою негативну роль. Так, у свідків-неєвреїв інколи спостерігається бажання показати своє виключно позитивне значення в описуваних подіях. Наприклад, вони могли вказувати на свою центральну роль у порятунку євреїв, або заперечували участь себе та рідних/знайомих у Голокості тощо. Також слід пам'ятати, що неєврейські свідки зазвичай були дітьми. Тому вони могли розповідали оповіді батьків, сусідів, друзів, а не лише про власний досвід побаченого, транслуючи стереотипи власного середовища. Тож

лише уважний аналіз до таких свідчень може бути підставою для формулювання об'єктивних висновків дослідження.

На сьогодні використання усноісторичних нарацій є надзвичайно актуальними для аналізу подій російсько-української війни, особливо після повномасштабного вторгнення в 2022 р. В такому контексті уроки Голокосту дають методологічну основу розуміння злочинів проти українців. Очевидно, що під час засудження російських злочинців необхідна джерельна база звинувачення. Слід зазначити, що усноісторична інституція Яхад-Ін Унум під керівництвом Патріка Дебуа після повномасштабного нападу рф в Україну здійснює документування злочинів російських окупантів, створюючи джерельну базу усних свідчень російських злочинців [3, с. 104].

Дослідникам слід дуже тактовно підходити до запису таких розмов. Існує думка, що інтерв'ю в жертв російсько-української війни ще передчасні, оскільки оповідачі трагічних подій під час інтерв'ю змушені знову проживати свій біль [5]. Тому важливе правило, яке завжди повині дотримуватися інтерв'юери під час запису інтерв'ю - не нашкодь. Двосторонній процес опитування/розповіді дослідника та свідка насильства повинен бути досить делікатним та потребує відповідної підготовки.

Література

1. Грінченко Г., Реброва І., Романова І. Усна історія в пострадянських дослідницьких практиках (на прикладі сучасних Білорусії, Росії та України). *Український історичний журнал*. № 4, 2012. С. 180.

2. Дебуа П. Хранитель спогадів. Кривавими слідами Голокосту. Київ: Дух і Літера, 2011.

3. Михальчук Р. Потенціал усних свідчень Яхад-Ін Унум в дослідженні злочинів про євреїв та неєврейського населення під час Голокосту. *Наука, освіта, суспільство очима молодих: матеріали XVII міжнародної науково-практичної конференції здобувачів вищої освіти та молодих учених*. Рівне: РВВ РДГУ. 2024. С. 104-105.

4. Mykhalchuk R. Holocaust oral history sources in the educational and scientific discourse (based on the sources of the Shoah Foundation of the University of Southern California and Yahad-In Unum in France). *International multidisciplinary scientific and practical Internet conference «Innovative projects and paradigms of international education»*. Georgia, Tbilisi, Ukraine, Kyiv, February 28 – March 1, 2023. P. 118–121.

5. Mykhalchuk R. Open Forum in the Dedicated Issue of East European Holocaust Studies on Oral History and the Holocaust. *Journal Eastern European Holocaust Studies*. Issue 1 (3), 2024. Published online by De Gruyter Oldenbourg April 10, 2024. URL: https://www.degruyter.com/document/doi/10.1515/eehs-2024-0012/html?fbclid=IwAR0uVYHXCDf0L5Uymin8E5IFdWssMBNmcAYmRSdFz7qCJp1IePLYM1abCIc_aem_Afbt0TmwLizy4rwOeJgV9KeXl-R4_4U6BTaVF3KAUpS3puiLD6-Qo6B-kWrTJkEWMz0kudcRPxb0p3QnHO50jlnP

Морошан Наталя Володимирівна,

кандидат історичних наук,

*доцент кафедри історії та методики її навчання Ізмаїльського
державного гуманітарного університету, м. Ізмаїл*

НЕМАТЕРІАЛЬНА КУЛЬТУРНА СПАДЩИНА ПІВДЕННОЇ УКРАЇНИ У ВИМІРІ ІСТОРИЧНОЇ ПАМ'ЯТІ

У сучасному українському суспільстві, особливо в умовах війни, що супроводжується кризами ідентичності та посиленням потреби в культурній саморефлексії, питання збереження і осмислення нематеріальної культурної спадщини набуває особливої актуальності. Південна Україна, як регіон зі складною історичною долею, багатокультурним складом населення та численними хвилями міграцій, є унікальним простором для дослідження формування історичної пам'яті через обрядовість, усні традиції, ремесла, пісенну

творчість і локальні наративи. Саме нематеріальна спадщина формує основи ідентичності місцевих громад, закладає уявлення про минуле, яке передається не лише через офіційні історичні наративи, а й через повсякденні практики, свята, звичаї, сімейні й релігійні обряди.

Нематеріальна культурна спадщина включає звичаї, форми вираження, знання, навички, пов'язані з традиційною культурою, які передаються з покоління в покоління. На Півдні України вона репрезентує багатий пласт культурного взаємопроникнення українців, болгар, гагаузів, молдован, албанців, німців та інших етносів. Ця спадщина відображає не лише етнокультурну специфіку, а й досвід життя в поліетнічному середовищі, де ритуали, пісні, танці, кухонна культура, традиційні свята стають простором міжкультурного діалогу й пам'яті [3, с. 18-20].

Водночас, через процеси глобалізації, урбанізації та соціально-економічні трансформації ХХ – ХХІ ст., багато елементів нематеріальної культурної спадщини опинилися під загрозою забуття або втрати автентичного змісту. Існує ризик редукції глибоких культурних практик до фольклорних постановок, відірваних від локального контексту. Окрім цього, тривалий час офіційна історична наука зосереджувалась переважно на письмових джерелах, ігноруючи потенціал усної історії, обрядових форм та елементів щоденного життя як джерел знань про минуле.

Важливо також враховувати, що нематеріальна культурна спадщина відіграє важливу роль у формуванні історичної пам'яті не лише як збережений архаїчний пласт, але як живий процес – адаптивний, змінний, що реагує на виклики часу. У контексті війни та переосмислення української ідентичності, саме звернення до локальних традицій, практик взаємодії громад, традицій родинної пам'яті і свят дозволяє актуалізувати відчуття культурної тяглості та єдності [1, с. 75].

Наведемо приклад з Півдня України. У селах Одеської області (наприклад, в Бессарабському регіоні) досі зберігаються окремі весільні та хрестильні обряди, в яких виразно простежується синтез християнських і дохристиянських елементів. Так, у болгар та

молдован зберігається звичай «вести молоду в батьківську хату» після весілля. Він є символом підтримки родинного зв'язку навіть після шлюбу. У молдовських селах поширений обряд «колачів» як ритуального хліба в поминальній та весільній обрядовості. Болгарські «нестинарські» танці на святах, хоч і частково втратили первісне ритуальне значення, однак зберігаються як символ культурної спадкоємності. Усні розповіді старожилів про переселення, колективізацію, збереження мови та обрядів утисками радянської влади є важливою частиною історичної пам'яті, що не зафіксована в офіційних джерелах, але активно живе в локальній традиції [2, 4].

Таким чином, нематеріальна культурна спадщина Південної України є важливим ресурсом для відновлення, поглиблення й збагачення історичної пам'яті. Вона репрезентує не лише культурне розмаїття, а й здатність громад зберігати свою ідентичність у складних історичних умовах. Для сучасної науки й освіти важливо не просто фіксувати окремі елементи нематеріальної культурної спадщини, а розглядати їх як частину живої історії, що має потужний потенціал для формування громадянської свідомості, національної єдності та міжпоколінного діалогу. У цьому контексті особливе значення мають краєзнавчі дослідження, етнографічні практики в освіті, усноїсторичні проекти та міждисциплінарні підходи, які поєднують історію, культурологію, антропологію та педагогіку.

Література

1. Борисенко В., Борисенко М. Нематеріальна культурна спадщина українців (регіональний аналіз прояву). *Український географічний журнал*. 2022, 2 (118). С. 73-81.
2. Волканова Олександра Федорівна, 1942 р.н., с. Острівне, Ізмаїльський район, Одеська область.
3. Литовченко В., Демян В. Нематеріальна культурна спадщина як найголовніший інструмент збереження української нації. К., 2023. 180 с.
4. Топаля Марія Степанівна, 1942 р.н., с. Комишівка, Ізмаїльський район, Одеська область.

Трофимович Володимир Васильович,

*доктор історичних наук, професор, професор кафедри історії ім.
проф. М. П. Ковальського Національного університету «Острозька
академія», м. Острог*

Трофимович Лілія Володимирівна,

*кандидат історичних наук, доцент, професор кафедри гуманітарних
наук Національної академії сухопутних військ імені гетьмана Петра
Сагайдачного, м. Львів*

РОСІЙСЬКА АГРЕСИВНА ПОЛІТИКА В ТЕОРЕТИЧНІЙ СПАДЩИНІ ЯРОСЛАВА СТЕЦЬКА

16 квітня 1946 року у Німеччині ОУН(б) провела перший Конгрес Антибільшовицького Блоку Народів (АБН). Від часу його проведення і аж до своєї смерті у 1986 році головою Центрального Комітету АБН був Ярослав Стецько, член Бюро Проводу ОУН, один із ідеологів і організаторів національно-визвольної боротьби українського народу. У своїх працях, виступах, зверненнях, інтерв'ю він, зокрема, охарактеризував російську агресивну політику [2, с. 9, 71].

Основну мету визвольних змагань народів, підкорених «російсько-більшовицьким імперіалізмом», Я. Стецько вбачав у розподілі «російської імперії всіх видів на суверенні, від нікого не залежні держави всіх народів на їхній етнографічній території з виправленням кривд, заподіяних упродовж історії наїзниками їх земель». Автор підкреслив, що з огляду на це, Антибільшовицький Блок Народів веде боротьбу не тільки з радянським союзом, а й будь-якою російською імперією, незважаючи на її устрій, а тому з ніякими «російсько-імперіалістичними чинниками» за жодних умов не піде на співпрацю. Про це він написав у статті «АБН і Панєвропа», що побачила світ на сторінках «Української трибуни» у Мюнхені у жовтні 1948 року [4, с. 165].

Викриваючи агресивну суть зовнішньої політики москви у післявоєнний період, доводячи, що вона вже готує агресію і що війна з нею є неминучою, лідер АБН закликав західні країни у прийдешньому двобої об'єднати свої зусилля з визвольною війною поневолених народів. «Це факт, що і кремлівська кліка і гноблені нею народи прагнуть війни, але з суттєвою різницею: кремль прагне шляхом війни поневолити решту ще вільного світу, а поневолені народи трактують війну, як одну з нагод скинути ярмо і скерувати свою зброю проти московських імперіалістів, – зауважив він у статті «Спільний фронт – запорака перемоги», опублікованій у суспільно-політичному місячнику ОУН(б) та науковому часописі «Визвольний шлях» у 1951 р. – Тому, розкриваючи тенденції російсько-більшовицьких імперіалістів, які шляхом спровокування третьої світової війни хочуть підбити світ, і засуджуючи їх злочинну роботу, треба йти назустріч тенденціям поневолених народів, щоб шляхом визвольної війни повалити твердиню всього зла сьогodнішньої епохи – російську імперію, що прибрала тепер вид більшовицької» [4, с. 302–303].

Очільник АБН дорікав демократичному Заходу, який, на його думку, у післявоєнний період не надав потрібної підтримки поневоленим народам у їх прагненні звільнитись від комуністичного ярма і пробував загравати із ссєр, шукати певні домовленості з ним. Я. Стецько звертав увагу на те, що тоталітарна система здатна адаптуватися до нових реалій і навіть тимчасово трансформуватись, однак при цьому і надалі буде функціонувати як тюрма поневолених народів [3; 6, с. 84]. Роком пізніше у «Визвольному шляху» з'явилась його стаття «Чи можлива перемога над росією без світової війни?». Вона починається твердженням про те, що більшим ворогом західних держав, ніж більшовицька ідеологія та політика, був їхній страх перед росією. «Цей страх паралізує волю, цей страх диктує шукання компромісів, він, нарешті, внеможливає всякі серйозні протизаходи, які були б спроможні здержати й елімінувати російську агресію... Цей страх підсилюють п'яті колонії, що невтомно ширять чутки про непереможну збройну силу ссєр, про його потужний господарський потенціал, про сфанатизовану безчисленну масу... Цю небезпечну

легенду скріплюють також і самі більшовики, що сучестією своєї сили паралізували волю Заходу...» [4, с. 344].

На думку Я. Стецька, західні країни вже усвідомили загрозу сср, але ще не дозріли до розуміння дати йому гідну відсіч. Більше того, деякі з них не виключали, що прихильним ставленням до нього вони «укосякають» кремль, а тому боялися «дразнити» останнього рішучими діями, аби не провокувати на агресивні дії. Голова АБН вважав, що потрібно зосередитися на тому, аби західна спільнота усвідомила, що є всі шанси на перемогу, якщо демократичні держави здійснюватимуть правильну політику стосовно підкорених росією народів. Лише в союзі з останніми перші будуть непереможними. Саме в цьому він бачив гарантію успішної боротьби з сср [4, с. 344–345].

У 1953 р. у вміщеній у «Визвольному шляху» статті «Захід, росія і українська визвольна справа» Я. Стецько знову закидає Заходу, що той до цього часу не спромігся чітко визначити свого противника, вбачаючи в ньому тільки «інтернаціональний комунізм з осідком у москві» та майже не помічаючи хитро замаскований «російський імперіалізм». Він був переконаний, що це є істотною слабкістю західних держав, оскільки так само як національно-визвольна війна повинна недвозначно бачити конкретного ворога, так і зовнішня війна має готуватися до чіткого визначеного останнього. У разі неправильного окреслення ворога неминуче наступить поразка, бо той, замаскувавши свої дійсні наміри, у зручний момент скористається дезорієнтацією протиборчої сторони [4, с. 505].

Крім того, для нього є «незаперечною аксіомою, що носієм поневолення є російські імперіалісти і російський народ» [4, с. 510].

У руслі нашої теми значний інтерес становить стаття Ярослава Стецька «Великий обман. Хто головний ворог?», надрукована в 11-й книзі «Визвольного шляху» у 1966 р. У ній викладена узагальнена характеристика росії, як імперської держави, що протягом усього існування становила і буде становити небезпеку для народів світу: «росія духовно, культурно, світоглядово й соціально однаково чужий світ як для народів білої раси, так і для народів жовтої, чорної та

інших рас. Месіанізм, імперіалізм і агресивність росії завжди були, є і будуть найбільшою загрозою для вільного людства» [5, с. 392].

Ретроспективно оцінюючи минулий історичний досвід, який переконливо доводить, що до тих пір, доки на планеті залишатиметься імперська росія, доти народам Європи й Азії не буде спокою, керівник АБН робить наступний висновок: «Російська загроза є універсальна, тому до боротьби проти неї мусить вступити весь світ» [4, с. 303].

Переконливо викладена в теоретичній спадщині очільника АБН проблема російсько-українських відносин, яка в сучасних умовах набуває особливого звучання: «Ми не є проти московської держави, але ми є проти всякої московської імперії, тюрми України та інших націй, загрози світового миру і свободи, – писав він. – Ми не є проти московського народу, ані не пропагуємо народовбивства по відношенні до нього, хоч яких страхіть ми зазнали з його боку, але ми є проти московських загарбань, які він підтримував та був їх носієм і захисником. Ми боремося проти московського народу настільки, наскільки він стає знаряддям, свідомим чи несвідомим, завоювань, грабінництва, терору і тиранії своєї провідної верстви. Якщо московський народ задовольниться своєю державою в своїх етнографічних межах і залишить нас у спокої, ми не матимемо претензій до нього. Проте ж як довго він поневолюватиме наші землі і наш нарід, український і московський народи є ворогами. Цієї правди приховати не можна» [5, с. 322].

Із позицій сьогодення дня вражає й інша його пророча думка-застереження, висловлена ще у 1952 р.: «Лише відкрита непокора може врятувати нас від рабства. Необхідно пам'ятати, що ми не одержимо допомогу від Заходу доти, поки не доведемо, що ми самі достатньо сильні» [Цит. за: 3].

Вбачаючи в Україні ініціатора й організатора спільного фронту поневолених росією народів, Я. Стецько був твердо переконаний, що розпад останньої на незалежні держави шляхом національно-визвольних революцій не за горами [1, с. 8].

В умовах повномасштабної російсько-української війни теоретична спадщина та практична діяльність Я. Стецька, зокрема, як

Голови ЦК АБН, дозволила, на думку сучасного дослідника О. Скрипника, з дещо інших позицій охарактеризувати імперську політику росії протягом усього її існування в різних державних формах, глибше усвідомити незмінну агресивну сутність позиції її керманичів, реакцію на неї західних держав у різні періоди, віддати належне авторитетним представникам українського національно-визвольного руху, які докладали величезних зусиль для об'єднання поневолених народів у боротьбі з російським імперіалізмом і шовінізмом, попереджували світову спільноту про необхідність бути пильною, монолітною і не плекати жодних ілюзій щодо справжніх московських можновладців [3].

Література

1. Антибольшевицький Блок Народів: збірка документів і статей. 1956–1966 рр. Т. 2. Видання Організації Українських Націоналістів, 1979. 463 с.
2. Баган О. Ідея і чин Ярослава Стецька. Публіцистичний нарис. Вінниця, 2008. 164 с.
3. Скрипник О. Антибільшовицький Блок Народів. Нове прочитання. Історична правда. 4 липня 2022 р. URL: <https://www.istpravda.com.ua/articles/2022/07/4/161513/>.
4. Стецько Я. Твори. Т. 1: Українська визвольна концепція. Видання Організації українських націоналістів, 1987. 528 с.
5. Стецько Я. Твори. Т. 2: Українська визвольна концепція. Видання Організації українських націоналістів, 1991. 467 с.
6. Трофимович В. Українська визвольна концепція в теоретичній спадщині голови Антибільшовицького Блоку Народів Ярослава Стецька (1946–1960-ті). *«Воля народам, воля людині!»: від Конференції поневолених народів до Антибільшовицького та Антиімперського блоку: дослідження і документи: колективна монографія*. Острог, 2024. С. 77–89.

Турович Богдан Михайлович,
здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти
Навчально-наукового інституту міжнародних відносин та
національної безпеки Національного університету «Острозька
академія», м. Острог

ПРОБЛЕМИ ШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ В ПЕРІОД НАЦИСТСЬКОЇ ОКУПАЦІЇ УКРАЇНИ

Німецька влада на окупованих українських територіях намагалася встановити такий режим, який забезпечував би їй максимальний контроль над усіма сферами життєдіяльності населенням. Нацистські керманичі вважали, що відкриття шкіл у майбутньому призведе до зростання національної свідомості українців, що може створити умови для розгортання руху проти окупаційного режиму. Головним обов'язком українців повинна бути праця на Третій Райх. З огляду на це, райхскомісар України Е. Кох наполягав: «Рівень освіти українців слід тримати низьким. Отже, треба застосовувати відповідну шкільну політику. Крім того, треба зробити все щоб знищити сильний демографічний ріст на цих територіях» [1, с. 63].

У серпні 1941 р. німецькі цивільні та військові органи в Україні отримали директиву про те, що допускається найнижче шкільництво. Спочатку окупаційна влада взагалі не цікавилася станом освіти, тому навчальні заклади, як правило, відкривалися з ініціативи місцевої громадськості та знаходилися під її контролем, що сприяло проникненню в школу українського національного елементу.

Навчальні заклади в роки окупації були представлені народними школами (початкова освіта), дворічними підготовчими школами (забезпечували неповну середню освіту та попередню професійну підготовку), а також трирічними середніми професійними школами, училищами та технікумами різних напрямків. Навчатися в старших класах отримали право тільки ті учні, які показали хороші знання, навчаючись на нижчому рівні [4, с. 101].

З 1942 р. нацисти почали реорганізацію системи освіти на окупованих територіях. Е. Кох підписав директиву про початок навчання у чотирирічних народних школах з першого лютого 1942 р. [3, с. 163]. Початковою освітою мали бути охоплені всі діти віком від семи років. При відкритті народних шкіл запроваджувалася низка обмежень: наявність необхідної кількості палива, відсутність загрози поширення інфекційних хвороб, наявність достатньої кількості політично благонадійних та спеціально підготовлених вчителів тощо. Водночас кількість педагогів у школах була обмеженою – один на 50 учнів. Учителі, які були членами комуністичної партії, звільнялися. Навчання обмежувалося читанням, письмом, рахуванням, фізкультурою, іграми, виробничою і ручною працею. Навчання велося українською мовою. Головним завданням народних шкіл була елементарна підготовка майбутніх робітників та ремісників.

Безпосередньо освітою опікувалися сільські та районні управи, обласні шкільні інспектори, обласні та районні відділи освіти, районні інспектори освіти. Загальне управління цими установами здійснювали гебіткомісаріати та генералкомісаріати [2, с. 48]. Проконтролювати всіх учителів було неможливо, адже окупанти не тільки скорочували кількість учителів та зменшували їхню заробітну плату, але й, з метою економії, скорочували кількість шкільних інспекторів. При відборі педагогів для роботи у початковій школі перевагу надавали україномовним працівникам із антирадянськими настроями. Викладання російської мови заборонялося.

31 серпня 1942 р. Е. Кох видав новий указ, за яким місцевому населенню дозволялося відвідувати тільки чотирирічні народні та фахові школи. Щоправда, діяв цей указ не у всіх генеральних округах. Якщо одні генеральні комісари, чітко виконуючи вказівки райхскомісара, дозволяли відкривати лише чотирикласну початкову школу, то інші й надалі не заперечували проти навчання дітей у неповно-середніх та середніх школах [1, с. 65]. Однак умови навчання були важкими. Не вистачало харчів, навчальні приміщення не опалювалися, вчителям не платили. Тому вони працювали додатково на будь-якій роботі: рубали дрова, прали білизну тощо.

Як дослідив В. Мисан, оплата вчительської праці залежала від фахової освіти, педагогічного стажу і навіть статі. Окупаційна адміністрація уклала окремий «Табель учительської платні» для українських учителів та «народово- німецьких (фольксдойчів)» учительських сил. Згідно з цими критеріями встановлювався кваліфікаційний розряд, який прирівнювався до певної суми зарплатні [5, с. 138].

3 жовтня 1942 р., через нестачу трудових ресурсів у Німеччині, на примусові роботи почали забирали і відправляти учнів старших класів. Навчальні заклади стали для молоді своєрідними пастками. Німецька влада також розраховувала активно використати в своїй політиці сільських вчителів із пропагандисткою метою. Вони повинні були пропагувати серед населення нацистські ідеї та викривати більшовицьку пропаганду [1, с. 67-68].

Варто погодитися з В. Гіндою, що «німецьке керівництво розглядало питання освіти не в інтересах українського народу, а в контексті завдань, які ставилися перед окупаційною адміністрацією. Доля окупованих територій цікавила Берлін лише під кутом зору успішної реалізації своїх експансіоністських та економічних планів, а освітні концепції ґрунтувалися на нацистських політичних доктринах. У німецьких лідерів не було чіткої концепції та єдиної думки щодо розвитку шкільництва на окупованих територіях, що спричинило появу численних суперечливих наказів, директив і розпоряджень, які часто дублювали один одного або анулювали попередні, гальмуючи розвиток освіти» [1, с. 73].

Література

1. Гінда В. Освітня політика нацистів в райхскомісаріаті «Україна». *Сторінки воєнної історії України*. 2012. Вип. 15. С. 61-75.
2. Гордієнко Г. Освіта і культура в Україні в умовах нацистської окупації. *Гілея: науковий вісник*. 2015. № 92(1). С. 47–52.
3. Єржабкова Б. Шкільна справа та шкільна політика в райхскомісаріаті «Україна» (1941–1944) у світлі німецьких документів. Київ, 2008. 272 с.

4. Іванов С. С. Становище населення Волині в період німецької окупації (1941–1944 рр.): дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01. Острог, 2017. 242 с.

5. Мисан В. Організація шкільної освіти в роки нацистської окупації (на прикладі функціонування школи № 2 міста Рівного). *Національна та історична пам'ять*. 2013. № (6). С. 133–144.

Харламов Михайло Іванович,

доктор історичних наук, професор, професор кафедри соціальних і гуманітарних дисциплін Національного університету цивільного захисту України, м. Черкаси

Чиркіна-Харламова Марина Анатоліївна,

кандидат технічних наук, доцент, заступник начальника кафедри спеціальної хімії та хімічної технології Національного університету цивільного захисту України, м. Черкаси

ОСОБЛИВОСТІ РОБОТИ КЕРІВНИКА ПОЖЕЖНОЇ ОХОРОНИ МІСТА В УСРР У 1920-Х РОКАХ.

В українській соціалістичній радянській республіці (УСРР) у 1920-х роках пожежна охорона міст покладалася на міську пожежну команду, яка могла мати декілька пожежних частин у різних районах міста. Кількість особового складу пожежного колективу, складу його обозу, кількість частин та варт залежали від місцевих умов та ступеня вогнебезпечності міських будинків та споруд. На чолі пожежної безпеки міста стояв начальник пожежної охорони міста (НПОМ). Ця посадова особа мала великі повноваження та виконувала серйозні посадові обов'язки: керувала, контролювала, доглядала за станом пожежної охорони усіх організацій, підприємств та установ, що були на території міста, а також регулювала діяльність усіх пожежних організацій міста. НПОМ був офіційним головним представником органів державного пожежного контролю у містах, діяв згідно

інструкцій НКВС УСРР про взаємовідносини між Народним комісаріатом комунального господарства УСРР та іншими державними організаціями [1, арк. 5].

Начальник пожехорони розробляв технічні та фінансові плани з пожежної охорони свого підконтрольного міста, погоджуючи їх з відповідними відомствами, контролював їх виконання після процесу затвердження. Проекти обов'язкових постанов міських рад з превентивних протипожежних заходів також розроблялися ним, а після прийняття перевірялися. НПОМ керував та контролював діяльність усіх міських підлеглих органів державного пожежного нагляду, обстежував протипожежний стан приватних, державних, громадських, кооперативних господарств на території міста, давав вказівки, щодо вжиття протипожежних заходів у обстежених місцях, встановлював строки усунення недоліків у сфері пожежної безпеки. Окремою сферою відповідальності начальника пожехорони міста була робота з вогнеборчими організаціями. Він, зокрема: інспектував та інструктував команди вогнеборців; вимагав від підлеглих осіб звіти, акти обстежень та оглядів у галузі пожежної безпеки, викликав для доповідей та пояснень керівників пожежних частин міста та інших підлеглих посадових осіб; встановлював взаємовідносини, проводив листування з організаціями та підприємствами міста з питань пожежної охорони. Також НПОМ розробляв проекти штатів пожежних працівників, комплектував особовий склад вогнеборчих колективів, перевіряв знання теорії та практичні вміння і навички у міських борців з пожежами, встановлював правила та місцеві статuti виконання пожежної служби та оперативно-бойової роботи на пожежах [2, арк. 57]. Він же і керував справами організації спільної роботи на пожежах різних вогнеборчих організацій, контролював процеси постачання продуктів харчування для вогнеборців, розпоряджався фінансами, що були виділені на боротьбу з пожежами у місті.

Начальник пожежної команди міста був активним учасником різноманітних з'їздів та нарад, в тому числі нарад будівельних організацій з питань пожежної безпеки, місцевих та міжвідомчих комісій у справах пожежбезпеки, технічних нарад при земельних управах

з питань сільського вогнестійкого будівництва та планування. Він скликав у встановленому порядку місцеві наради, конференції та з'їзди з пожежної справи, організовував та керував міськими пожежно-технічними курсами, вживаючи заходи щодо розповсюдження серед населення знань з пожежної безпеки, видаючи відповідні брошури, газети та плакати. НПОМ був зобов'язаний проводити розслідування, складати відповідні протоколи на осіб, що були винні у порушенні чинних протипожежних правил з метою притягнення їх до відповідальності за законом [1, арк. 53в]. Зазначена посадова особа також приймала скарги від приватних осіб і організацій на дії пожежних органів та працівників пожежної охорони, вирішувала їх, карала винних у встановленому законом порядку.

Керівник пожежної охорони міста організовував та контролював виконання конкретних практичних заходів з поліпшення стану пожежної безпеки. А саме – брав на облік вогнеборчі організації, їх пожежні інструменти, приладдя, знаряддя, що перебували в міській зоні; створював склади пожежного майна, організовував пожежні ремонтні майстерні, керував постачанням пожежним організаціям вогнеборчого реманенту А також брав на облік, контролював особливо небезпечні у пожежному відношенні об'єкти міста, проводив там профілактичні протипожежні заходи; наглядав за станом водоймищ, під'їздів до них, шляхів для руху пожежного обозу в межах міста; організовував та проводив сажоочисні заходи у будинках та спорудах міста; здійснював загальний догляд за автоматичними системами пожежогасіння, пожежними сигналізаціями та іншим протипожежним обладнанням [1, арк. 6].

Додатково НПОМ допомагав, у межах своїх повноважень, особам та організаціям, що постраждали від пожеж, нагороджував пожежних, допомагав вести справи пожежної статистики. Начальник пожежної охорони міста мав службовий телефон, як на роботі, так і вдома, а також у його розпорядженні цілодобово знаходився транспорт (автомобіль з шофером або коні з кучером), для оперативного реагування та управління пожежними справами [2, арк. 58]. Як бачимо, на начальника пожежної охорони міста покладалося дуже

багато обов'язків, однак його роль у гасінні пожеж в містах УСРР у зазначений історичний період була дуже вагомою.

Література

1. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі ЦДАВО України). Ф. 2623. Оп.1. Спр. 6509. 165 арк.
2. ЦДАВО України. Ф. 2623. Оп. 1. Спр. 6207. 179 арк.

НАПРЯМ 2. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ВСЕСВІТНЬОЇ ІСТОРІЇ

Дешко Петро Петрович,

*магістр зі спеціальності «Історія та правознавство»,
практичний психолог в КЗ «Мукачівський професійно-аграрний ліцей
імені Михайла Данканича» Закарпатської обласної ради, м. Мукачево*

КВАТЕРНАРНА ІСТОРІЯ ЯК СИНТЕЗ СОЦІАЛЬНОГО, ПОЛІТИЧНОГО, ЕТНІЧНОГО ТА РЕЛІГІЙНОГО ВИМІРІВ ІСТОРИЧНОГО ПРОЦЕСУ

Сучасна історіографія характеризується розмаїттям шкіл і підходів, які намагаються пояснити розвиток суспільств через певні домінантні чинники. Серед них соціальна та політична історія відіграють ключову роль, пропонуючи аналіз суспільних і державних процесів відповідно. Водночас у науковому дискурсі спостерігається необхідність розширення історичних парадигм для комплексного розгляду ключових чинників, що формують цивілізаційний розвиток. У цій статті пропонується ввести в науковий обіг концепцію «кватернарної історії» як напрям, що інтегрує чотири основні складові: мову, етнос, державу та релігію.

Різні історичні школи формувалися під впливом філософських, політичних і соціокультурних умов свого часу.

Французька історична школа: «Аннали» і соціальна історія

Французька історична школа, відома завдяки журналу «Annales d'histoire économique et sociale», заснованому Марком Блоком і Люсьєном Февром у 1929 році, дала потужний імпульс розвитку соціальної історії. Вона відходила від традиційної політичної історії, акцентуючи увагу на тривалих структурах (*longue durée*), повсякденному житті, ментальностях та економічних процесах. Представники цієї школи, такі як Фернан Бродель, пропонували аналіз історичних явищ через багаторівневий підхід, враховуючи довготривалі соціальні й економічні тенденції.

Основними рисами французької соціальної історії є:

- орієнтація на широкі процеси, що охоплюють не лише події, а й соціальні структури;
- використання міждисциплінарного підходу (економіка, соціологія, антропологія);

- дослідження повсякденного життя як важливого історичного джерела.

Німецька історична школа: політична історія та історія держави

Німецька історіографія, особливо у XIX – початку XX століття, орієнтувалася на вивчення державних інституцій, політичної влади та національного розвитку. Одним із ключових представників цього напрямку був Леопольд фон Ранке, який прагнув відтворювати історію «такою, якою вона була насправді» (*wie es eigentlich gewesen*). У центрі уваги німецької історіографії перебували дипломатія, військова історія та розвиток державних структур.

Основні риси німецької політичної історії:

- зосередженість на аналізі державних інституцій та їхнього розвитку;
- використання архівних джерел для реконструкції політичних подій;
- детальний розгляд дипломатичних відносин і військових кампаній.

Необхідність введення нового напрямку: кватернарна історія

Історіографічні традиції Франції та Німеччини сформували два основні підходи до аналізу минулого – соціологічний та політичний. Однак ці підходи часто залишають поза увагою фундаментальні елементи формування цивілізацій, а саме взаємодію мови, етносу, держави та релігії.

Термін «Кватернарна історія» (від лат. *quaternarius* – «чотиричленний», «той, що складається з чотирьох частин») пропонується для позначення історичного напрямку, що інтегрує чотири фундаментальні складові – мову, етнос, державу та релігію – як взаємопов'язані чинники історичного розвитку.

Основні принципи кватернарної історії:

1. Мова – як носій культури, засіб соціалізації та ідентифікації спільноти.
2. Етнос – як основа соціальної організації та механізм формування групової свідомості.
3. Держава – як інструмент управління та регуляції суспільних відносин.
4. Релігія – як чинник формування ціннісних орієнтирів та впливу на суспільні процеси.

Запропонований підхід дозволяє поєднати традиційні напрями історіографії (соціальну, політичну історію) з ширшою перспективою, яка включає культурні та духовні аспекти розвитку суспільств.

Переваги кватернарної історії перед традиційними підходами:

1. Дає змогу комплексно аналізувати суспільства, поєднуючи соціальні, політичні, етнічні та релігійні аспекти.
2. Враховує взаємозв'язок між мовою, етносом, державою та релігією як рушійними силами історичного процесу.
3. Дозволяє будувати міждисциплінарні дослідження, що поєднують історію, філологію, соціологію, етнологію та релігієзнавство.

Введення поняття «кватернарної історії» дає змогу розширити історіографічні горизонти та запропонувати комплексний підхід до вивчення історичних процесів. На відміну від традиційних шкіл, які акцентують увагу або на соціальних аспектах, або на політичних структурах, кватернарна історія враховує мову, етнічну приналежність, державні інститути та релігійні системи як взаємопов'язані фактори. Такий підхід дозволяє глибше зрозуміти механізми історичного розвитку та створює нові можливості для міждисциплінарних досліджень.

Омельчак Тетяна Анатоліївна,

аспірантка кафедри всесвітньої історії Волинського національного університету імені Лесі Українки, вчителька історії Обласного наукового ліцею в м. Рівне Рівненської обласної ради

ПОЛЬСЬКА ГРОМАДА М. РІВНЕ У МІЖВОЄННИЙ ПЕРІОД (1921-1939 РР.)

У міжвоєнний період ХХ ст. Волинь, зокрема й Рівне, перебували в складі Польської держави, етнодемографічні процеси якої впливали на соціальне та економічне становище населення. У Рівному, крім українців, проживали євреї, поляки, росіяни та представники інших національностей. Динаміку чисельності населення у міжвоєнний період найкраще ілюструють результати перепису 1921 і 1931 рр. На жаль перепис, який мав відбутися в 1941 р. так і не відбувся через початок Другої світової війни, що значною

мірою ускладнює підрахунок чисельності населення м. Рівного напередодні, та ускладнює підрахунки людських втрат за роки війни.

Згідно перепису 1921 р., м. Рівне було одним з трьох міст Волинського воєводства, чисельність якого перевищувала 20 тис. мешканців. За переписом 1921 р. у Рівному проживало 30 482 особи [5, с. 34-35]. Згідно з даними перепису, проведеного в Російській імперії у 1897 р., чисельність мешканців міста становила 24 573 особи [2, с. 1], тобто за трохи більше ніж двадцять років населення збільшилося на 5 909 осіб (19,3%).

Чисельність поляків, за переписом 1921 р., в Рівному становила 3 948 осіб (12,9%), хоча припускаємо, чисельність представників цього етносу була нижчою, оскільки римо-католицьке віросповідання за рідне визнавало лише 3 408 осіб (11,1%) [5, с. 34]. Кількість представників польського етносу зросла трохи більше ніж у два рази, з 1 664 осіб у 1897 р. [2, с. 1], до 3 408 осіб в 1921 р.

Перепис населення, який проводився в 1931 р., враховував мовну та конфесійну приналежність. Головним нововведенням організаторів перепису 1931 р. стала заміна питання про національну приналежність питанням про рідну мову опитуваних. Щоправда, відповідно до листа з бюро перепису населення головного статистичного уряду, дані, які стосувалися поділу населення за мовною ознакою заборонялося публікувати [1, арк. 138]. Згідно з даними таблиці 3, упродовж 1921-1931 рр. населення Рівного збільшилося на 10 130 осіб (33,2%) і становило 40 612 ос., в тому числі 19 226 чоловіків та 21 386 жінок.

На тлі загального зростання чисельності жителів спостерігається суттєве посилення польської присутності в Рівному. Причиною такого стану речей став вплив з внутрішніх польських воєводств польського елементу і, натомість, відтік представників української та єврейської громади, головним чином у заокеанську еміграцію.

На жаль у переписі 1931 р відсутній детальний аналіз структури зайнятості окремих етнічних груп жителів м. Рівного, проте можна прослідкувати загальну картину зайнятості мешканців.

У соціальній структурі населення м. Рівне на початку 1930-х рр. майже 50% складали наймані працівники (робітники – 35,66% і розумові працівники – 14,15%), а власники засобів виробництва – 42,4%. Така висока питома вага власників пояснюється пануванням на території Волинського воєводства у досліджуваній період дрібнотоварного виробництва. Інтелігенція м. Рівне працювала

переважно у невиробничій сфері – державній і місцевій адміністрації, громадських установах, закладах освіти, комунікації та охороні здоров'я, де на початку 1930-х було зайнято близько 24,4% [3, s. 8-9].

Наступний перепис мав відбутися у 1941 р., але у зв'язку з початком Другої світової війни він не був проведений. «Щорічник політичний та господарчий» за 1939 р. зафіксував у найбільшому місті Волинського воєводства кількість мешканців на позначці 46 680 осіб [5, s. 391]. Проте ця цифра відображає лише чисельність, натомість національний склад, структура зайнятості жителів Рівного напередодні Другої світової війни все ще потребує спеціального дослідження. Крім того потребує уточнення і сама чисельність жителів м. Рівного, адже в окремих документах є згадка про 75 000 жителів у 1929 р. [1, арк. 102]

Отже, протягом усього міжвоєнного періоду м. Рівне було одним з центрів господарського, культурного, релігійного і політичного життя у Волинському воєводстві. Національна структура населення міста була типовою для Волині – більшість жителів Рівного становили представники єврейського етносу. Протягом міжвоєнного періоду, завдяки державній підтримці, в місті інтенсивно зростає польська громада. Цьому сприяє політика польської адміністрації у Волинському воєводстві. Заохочення польського підприємництва зумовили посилений наплив польського міщанства в край. Польське населення міст надавало перевагу більшим містам перед малими і середніми, оскільки перші були місцем дислокації більшості державних установ, навчальних закладів, підприємств де було більше можливостей для працевлаштування. Після приєднання території Волині до відновленої Польської держави на початку 1920-х рр. там виник попит на польських урядовців, вчителів, поліціантів та інших кваліфікованих працівників. Осідаючи у більших містах поляки заповнювали існуючі вакансії. Українці займали лише третє місце в національній структурі міжвоєнного Рівного. Специфіка національного складу населення міста впливала на структуру зайнятості його жителів. У місті були відсутні великі промислові підприємства. Більшість населення зайняте в ремеслі і торгівлі, натомість незначна кількість працюючих належала до сфери комунікації та державних установ. Структура зайнятості населення м. Рівного в міжвоєнний період зазнавала змін під впливом політики польського уряду. Перепис 1931 р. виділив чотири соціальні групи: власники засобів виробництва, працівники розумової праці (інтелігенція), робітники та особи з невідомим соціальним статусом.

Література

1. Державний архів Рівненської області, ф. 31, оп. 1, спр. 709, 178 арк.
2. Первая всеобщая перепись населения Российской империи 1897 г. Издание центрального статистического комитета Министерства внутренних дел Санкт-Петербург.: 1904. Т. XVIII: Волынская губерния. 282 с.
3. Drugi powszechny spis ludności Rzeczypospolitej Polskiej z dn. 9.XII. 1931 r. Mieszkania i gospodarstwo domowe. Ludność. Stosunki zawodowe. Województwo Wołyńskie. – Warszawa, 1938. T. 70. 330 s.
4. Мędrzecki W. Inteligencja polska na Wołyniu w okresie międzywojennym. Warszawa, 2005. 332 s.
5. Pierwszy powszechny spis ludności Rzeczypospolitej Polskiej z dn. 30 września 1921 r. Mieszkania. Ludność. Stosunki zawodowe. Województwo Wołyńskie. Warszawa, 1926. T. XXIII. 230 s.
6. Rocznik Polityczny i Gospodarczy. R.8. Warszawa: PAT, 1939. 1240 s.

Яковець Ольга Євгеніївна,

вчитель історії «Новоселівського ліцею

Української сільської ради Синельниківського району

Дніпропетровської області», с-ще Українське

ІСТОРИЧНІ ВИТОКИ РАДИКАЛЬНОГО ІСЛАМУ: ВІД ХАРИДЖИТІВ ДО СУЧАСНИХ ТЕЧІЙ

Сьогодні у багатьох країнах спостерігається зростання випадків радикалізації мусульман, які активно емігрують переважно до розвинених країн із Близького Сходу й Північної Африки через складне суспільно-політичне та соціально-економічне становище на батьківщині. Часто процес освоєння в новому середовищі ускладнюється культурною, ментальною, релігійною та мовною відмінністю. Це сприяє поширенню радикальних ісламських поглядів, особливо серед молоді, яка може підпадати під вплив радикальних ідеологій через соціальні мережі, пропаганду чи маргіналізацію. Радикальний ісламізм часто пов'язаний із терористичними актами та екстремістськими угрупованнями, що впливають на глобальний

порядок і викликають потребу в міждержавній співпраці в галузі боротьби з тероризмом, виступаючи водночас однією з найсерйозніших загроз міжнародній безпеці та стабільності.

Метою даного дослідження є аналіз та характеристика історичних витоків радикального ісламу від VII століття до сьогодення.

Методи дослідження: історичний метод, порівняльно-історичний метод, аналіз джерел і текстів, політологічний метод, системний підхід, контент-аналіз.

Значну увагу дослідженню даної теми приділяють: Андрій Кудряшенко, який у 2015 році опублікував статтю «Іслам у сучасній Європі та Україні: виклики, стан і перспективи»; стаття О. В. Олійник «Ісламська концепція світового порядку» (2024 рік); книга Ханни Лени Хагеман «The Kharijites in Early Islamic Historical Tradition (Хариджити в ранньоісламській історичній традиції)» (2023 рік); стаття Іссаха Абібллахі Обалову та Адібаха Бінті Абдул Рахіма «The Description of the Contemporary Islamic Movement as Kharijites: A Critical and Analytical Study (Опис сучасного ісламського руху як хариджитів: критичне та аналітичне дослідження)» (2021 рік).

Вікіпедія, посилаючись на низку наукових праць, визначає поняття «радикальний іслам» як ідеологічно-релігійну доктрину та соціально-політичну практику, що базується на максимально виключному застосуванні норм шаріату (комплексу релігійно-моральних догм, закріплених у Корані й Сунні пророка Мухаммада) в усіх сферах життя людей [1]. Авторка статті «Радикальний іслам і джихад: проблеми сучасного наукового дискурсу» подає таке визначення: «Радикальний іслам – термін, яким сучасні історики та політологи всього світу користуються при визначенні суспільно-політичних рухів на Близькому та Середньому Сході, які ще називають терористичними, фундаменталістськими, екстремістськими» [2, с. 280]. Стаття «Поняття «Ісламський радикалізм»: сутність та варіанти інтерпретації» закінчується висновком: «Ісламський радикалізм – це сукупність ідеологічних поглядів та доктрин антиеволюційного, діахронічного спрямування, основу яких складає фундаменталістський варіант ісламського вчення про світоустрій, людину і суспільство, разом з тим це також і відповідна соціально політична практика, що реалізується в діяльності релігійно політичних організацій помірковано радикального або ультрарадикального типів» [3, с. 544]. Спираючись на ці дані, можна

дати універсальне визначення поняттю: радикальний іслам – це ідеологічна та соціально-політична доктрина, що ґрунтується на суворому застосуванні норм шаріату в усіх сферах життя, і охоплює рухи фундаменталістського, екстремістського характеру, які виступають проти еволюційного розвитку суспільства та реалізуються через діяльність радикальних релігійно-політичних організацій.

Більшість наукових досліджень з тематики радикального ісламу присвячені розвитку цього явища у XX-XXI століттях, але корінням його витоків насправді сягають VII ст. Це значить, що іслам почав радикалізуватися ледве не від самого початку свого існування як релігії. Наведемо та охарактеризуємо конкретні приклади радикальних ісламських течій від епохи Середньовіччя до сучасності.

Хариджити – це релігійно-політичне угруповання, що виникло в другій половині VII століття, імовірно, після Сіффінської битви 657 року між військами халіфа Алі та Муавії, яка з військової точки зору закінчилася нічиєю, але очевидно є політична поразка Алі. Його авторитет був підірваний, а колишні соратники відтоді стали ворогами. Проте й між ними самими ніколи не було єдності. Джерела називають понад 20 хариджитських громад, найпотужнішими серед яких були ібадити, азракіти та суфрити. В ідеологічному плані виступали за суворе дотримання ісламських норм, вважаючи, що будь-який грішник втрачає право бути мусульманином та виправдовуючи вбивства тих єдиновірців, які не поділяли їхню думку. Цей релігійний фанатизм і жорстокість зрештою привели до занепаду руху, але не повного зникнення [4].

Наприкінці XI століття, після розколу в династії Фатимідів через конфлікт за престол між Нізаром і аль-Мусталі, у якому переміг останній, на території сучасного Ірану виник орден ассасинів або нізаритів (очевидно, що вони підтримували Нізара, який програв). Етимологія назви «ассасини» – спірне питання для науковців, але за найпопулярнішою версією, вона походить від арабського слова «хашшашин» – «той, що вживає гашиш». Є й більш вірогідне трактування назви – від арабського слова «вбивця», адже одним із методів їхньої боротьби, як відомо, були цілеспрямовані вбивства неугодних їм правителів та чиновників. Наприклад, у 1092 році фідаї ордену вбив візира Сельджуцької імперії Нузам уль-Мулька ударом кинджала в серце. Це одна з найвідоміших радикальних течій в історії ісламу, яка була відгалудженням шіїтського ісмаїлізму з домішками езотеризму батинітства. Ассасини вірили в необхідність духовного

тлумачення ісламу, з особливою роллю імама. Вони радикально виступали проти сунітської ортодоксії та селджуцької влади. Окрім політичних вбивств, використовували терор як засіб політичного впливу, а також зазвичай діяли потай, маючи розгалужену мережу агентів. Основною метою вважали захист інтересів свого братства та дестабілізацію ворожих режимів через усунення ключових політичних постатей. Засновником ордену є Хасан ібн Саббах – харизматичний ватажок, який заснував головну фортецю ассасинів в Аламуті (на півночі Ірану), яку було знищено в 1256 році монголами під керівництвом Хулагу-хана. На довгі роки ассасини стали символом політичного терору в ісламі. Їхні методи, беззаперечно, можна вважати ранньою формою політичного екстремізму. Нашадки цієї течії перетворилися на сучасну общину нізаритських ісмаїлітів, яку очолює Ага-хан – вже поміркований духовний лідер [5].

Ваххабізм (самоназва – салафіти) – одна з найвпливовіших і найсуперечливіших течій у сучасному ісламі, яка має радикальні риси, зокрема у своєму ставленні до інших мусульманських шкіл, інтерпретації шаріату та ідеї джихаду. Її заснована у XVI ст. богослов із центральної Аравії Мухаммад ібн Абд аль-Ваххаб. Салафіти сповідують повернення до «чистого ісламу» часів пророка Мухаммеда та перших праведних халіфів, відкидають нововведення, поклоніння святим, суфізм, шіїзм, культові практики, не передбачених Кораном і Сунною, проголошують деяких мусульман, наприклад, шіїтів, «невірними». Окрім нетерпимості до інших течій ісламу, вони виправдовують насильство проти тих, кого вважають «відступниками», поширюють ідеї збройного джихаду у випадку, якщо «чистий іслам» під загрозою. Загалом ваххабізм – це ідеологічна основа для багатьох сучасних екстремістських рухів, хоча офіційний ваххабізм Саудівської Аравії засуджує тероризм [6, с. 86].

У 1928 році в Єгипті вчитель Хасан аль-Банна заснував «Мусульманське братство (Аль-Іхван аль-Муслімун)» – одну з найвпливовіших ісламістських організацій XX–XXI століть. Її вважають ідеологічною основою багатьох сучасних ісламістських і навіть джихадистських рухів. Хоча офіційно вона не є терористичною організацією, за винятком деяких країн. Ідеологія та діяльність Братства мають ознаки радикалізму: політична діяльність з елементами насильства, зокрема у 1940–50-х рр. та після «Арабської весни»; філії чи споріднені рухи: ХАМАС у Палестині, Еннахда в

Тунісі, Іхван у Катарі. В Єгипті, ОАЕ та Саудівській Аравії «Мусульманське братство» визнане терористичною організацією [7].

Найвідомішими сучасними радикальними ісламськими організаціями у світі є Аль-Каїда, заснована 11 серпня 1988 року Осамом бен-Ладеном в Афганістані, яка сповідує ідеологію глобального джихаду проти «невірних» і Заходу. Саме Аль-Каїда стоїть за терористичним актом 11 вересня 2001 року в США, у результаті якого загинуло 2996 осіб, а понад 6000 – отримали поранення [8, с. 24]. Відгалудженням Аль-Каїди в Іраку є Ісламська Держава (ІДІЛ), заснована у 2006 році. Головною ціллю організації є створення халіфату. Вона застосовує масові страти, геноцид, пропаганду через інтернет [9, с.5-8]. Угрупування «Боко Харам», «Аш-Шабаб», «Хайят Тахрір аш-Шам» також дотримуються радикальних ісламістських поглядів. Усі вони мають спільні риси: радикальна інтерпретація шариату, насильницький джихад, антизахідна риторика.

Отже, радикальний іслам – це багатовимірне явище, що поєднує в собі релігійну ідеологію, політичну практику та соціальний активізм, засновані на виключному й жорсткому тлумаченні ісламських догм. Його суть полягає у прагненні до тотального впровадження норм шариату в усі сфери життя, відкиданні еволюційного розвитку суспільства та виправданні насильства як засобу досягнення мети. В історичній перспективі радикальні течії ісламу – від хариджитів і ассасинів до ваххабітів, «Мусульманського братства» та сучасних терористичних угруповань – демонструють спадковість у радикалізації релігійної доктрини та практики. Незважаючи на відмінності у контекстах, усі вони мають спільні риси: фанатизм, насильницький джихад і заперечення легітимності інакодумців. Це підкреслює тісний зв'язок між релігійним фундаменталізмом і політичним екстремізмом, що й становить основну небезпеку радикального ісламу в сучасному світі.

Література

1. Ісламський радикалізм. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%86%D1%81%D0%BB%D0%B0%D0%BC%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D0%B9_%D1%80%D0%B0%D0%B4%D0%B8%D0%BA%D0%B0%D0%BB%D1%96%D0%B7%D0%BC#%D0%9F%D0%BE%D1%81%D0%B8%D0%BB%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F (дата звернення: 01.05.2025).

2. Ямпольська Л. М. Радикальний іслам і джихад: проблеми сучасного наукового дискурсу. URL: <http://baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/download/222/5960/12468-1?inline=1> (дата звернення: 01.05.2025).

3. Брожина В. Поняття «ісламський радикалізм»: сутність та варіанти інтерпретації. URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/brozyna_poniattia.pdf (дата звернення: 01.05.2025).

4. Гудзенко І. Хариджити – історія, віровчення та роль у ранньому ісламі. URL: <https://tureligious.com.ua/kharydzhyty-istoriia-virovchennia-ta-rol-u-rannomu-islami/> (дата звернення: 01.05.2025).

6. Микієвич О. Ассасини, або люстрація по-мусульманськи. URL: <https://lvivmedievalclub.wordpress.com/2016/09/23/%D0%B0%D1%81%D0%B0%D1%81%D0%B8%D0%BD%D0%B8%D1%85%D0%B0%D1%81%D0%B0%D0%BD-%D1%96%D0%B1%D0%B5%D0%BD-%D1%81%D0%B0%D0%B1%D0%B1%D0%B0%D1%85-%D0%BC%D1%83%D1%81%D1%83%D0%BB%D1%8C%D0%BC%D0%B0%D0%BD/> (дата звернення: 03.05.2025).

7. Лісничук О. Ваххабізм. Політична енциклопедія. Редкол.: Ю. Левенець (голова), Ю. Шаповал (заст. голови) та ін. Київ: «Парламентське видавництво», 2011. С. 86.

8. Брати-мусульмани. Українська Релігієзнавча Енциклопедія. URL: <https://ure-online.info/encyclopedia/braty-musulmany/> (дата звернення: 03.05.2025).

9. Кирюшко М. Аль-Каїда. Політична енциклопедія. Редкол.: Ю. Левенець (голова), Ю. Шаповал (заст. голови). Київ: «Парламентське видавництво», 2011. С. 24.

10. Кореньков О. «Ісламська держава». Наймасштабніша битва сучасності. Київ: «Видавництво Марка Мельника», 2020. 312 с.

НАПРЯМ 3. ПРОБЛЕМИ ВІЙНИ І МИРУ: ІСТОРИЧНЕ МИНУЛЕ ТА СУЧАСНІ ВИКЛИКИ

Бачевіч Михайлина Ігорівна,

*учениця 10 класу Обарівського ліцею Городоцької сільської ради
Рівненського району Рівненської області, с. Обарів*

1000 ДНІВ ВІЙНИ. МІЙ ШЛЯХ

За останні 1000 днів війна залишила глибокий слід у житті кожного українця, і я не стала винятком. Це був складний і болісний шлях, який змінив мене назавжди, давши нове розуміння життя, сили та надії.

Перші дні війни були як страшний сон, в який не хочеться вірити. Кожен день приносив нові втрати, нові випробування. Ми жили в стані постійного страху і невідомості. Щоденні новини про бої і руйнування стали звичними, а світ навколо виглядав сірим і безнадійним. Але саме в цей період я зрозуміла, що найважливіше в житті – це підтримка близьких і віра в майбутнє.

Згодом війна навчила мене цінувати кожну мить життя. Прості речі, які раніше здавалися банальними, тепер набули особливого значення. Посмішки друзів, обійми близьких, мирне небо над головою – все це стало безцінним. Війна зламала багато планів і мрій, але водночас змусила мене переосмислити пріоритети і знайти силу у собі для руху вперед.

Кожен із нас на своєму шляху переживає особисті випробування та втрати. Але разом ми сильніші, разом ми можемо здолати будь-які труднощі. 1000 днів війни показали мені, що справжня сила українців у єдності, у незламності духу і любові до своєї країни.

Богомолів Артем Євгенович,
*здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти, спеціальності
256 Національна безпека Національного університету «Острозька
академія», м. Острог*

Марчук Володимир Станіславович,
*старший викладач кафедри історії ім. проф. М. П. Ковальського
Національного університету «Острозька академія», м. Острог*

РЕАКЦІЯ ТА МОТИВАЦІЯ КРАЇН ВИШЕГРАДСЬКОЇ ГРУПИ НА НАПАД РОСІЇ НА УКРАЇНУ

Вишеградську групу (Вишеградську трійку – V3, Вишеградський трикутник, а з 1993 року Вишеградську четвірку – V4) було створено 15 лютого 1991 року після зустрічі тодішніх президентів Польщі Леха Валенси, Чехословаччини Вацлава Гавела й Угорщини Йозефа Анталла, що відбулася у Вишеградському замку, завдяки чому й отримала свою назву. Вишеградська декларація підписана в ході цієї зустрічі визначила цілями співпраці – руйнування комуністичної системи та її пережитків та входження країн до Європейського Союзу та НАТО. У 1993 році Чехословаччина розділилася на Чехію і Словаччину і так V3 стала V4. Країни Вишеградської трійки, на час її утворення, символізували Центральну Європу з іншою політичною якістю, яка відрізняла її не лише від Радянського Сходу, а й від старої Західної Європи. Це було зумовлено існуючими тут традиціями, культурою й масовою суспільною підтримкою прозахідної орієнтації.

Події січня 1991 р. у Вільнюсі стимулювали налагодження співпраці згаданих держав задля звільнення від опіки Москви. Відносно мирний розпад СРСР у серпні-грудні 1991 року, де однією з вирішальних подій стало проголошення незалежності України 24 серпня 1991 р. та ухвалення її під час загальнонаціонального референдуму 1 грудня 1991 р. Припинення існування СРСР закріплене у Вискулях на території Біловезької пущі 8 грудня 1991 р., повністю нівелювало ці побоювання й дало змогу завершити процес зближення держав V3 з європейськими спільнотами. Усі держави Вишеградської групи 16 грудня 1991 року підписали договори про співдружність із європейськими спільнотами [1, с. 8]. Наступний етап – 1991–2004 рр. країни Вишеградської групи активно взялася за втілення своєї

наступної ролі – «ясел європейської інтеграції», коли держави-учасниці докладали максимум зусиль, щоб вступити до Європейського Союзу.

Коли інтеграційні цілі були досягнуті та чотири країни Вишеградської групи стали членами НАТО та Європейського Союзу, було вирішено продовжити співпрацю у форматі V4 на політичному, галузевому та громадському рівнях за підтримки Міжнародного Вишеградського фонду. Щорічне ротаційне головування з власною програмою додало динаміки співпраці та забезпечує безперервність існування цього регіонального угруповання. Національні інтереси завжди були представлені у Вишеградській групі, що означало, що Група не завжди виступала в один голос на європейському форумі. Вироблення спільної позиції завжди залежало від конкретного питання та правлячої в тій чи іншій країні політичної еліти, яка впливала на переговори на рівні V4 [3, р. 34].

Вишеградська група неодноразово переживала кризи, а в окремі періоди прогнозувався кінець співпраці в цьому форматі. Підхід до політики Вишеградської групи за ці роки докорінно змінився. У Словаччині та Чехії це було здебільшого результатом дій політичних сил, які були при владі в певні періоди, а спільні дії в європейській політиці стосувалися енергетичної безпеки та регіональної стабільності. Для Польщі та Угорщини Група відіграла важливу роль у регіональній політиці. За роки свого існування Вишеградська група виробила механізм вирішення спільних проблем і усунення питань, які розділяли окремі країни-учасниці. Партнери відрізнялися у підходах до РФ і позиції щодо конфлікту на сході України, який почався в 2014 році після анексії Росією Криму, проте ставлення партнерів V4 до української кризи поступово змінювалося [2, s. 257].

На рівні ЄС країни V4 підтримали санкції, накладені на Росію у зв'язку з анексією Криму та сепаратистським повстанням на сході України, а також підтримали різними способами внутрішні реформи в Україні. Згодом у національних політичних дискурсах з'явилися нові тенденції, які виявили принципові відмінності в оцінці ситуації та запропонованих рішеннях.

Спочатку, у відповідь на російську агресію проти України в лютому 2022 року, Вишеградська група підтвердила на рівні прем'єр-міністрів свою підтримку України в контексті російського вторгнення через гуманітарну та фінансову допомогу, запропоновану через Міжнародний Вишеградський фонд. За даними ООН на 6 грудня 2022

року, польсько-український кордон перетнули понад 8 мільйонів громадян України. Понад 1,5 мільйона звернулися по міжнародну допомогу в Польщі. Кордон Словаччини перетнули понад 985 тисяч осіб, а 102 тис. звернулися за правом проживання. У свою чергу в Чехії за такою допомогою звернулися 466 тис. осіб. У випадку з Угорщиною кордон перетнули 1,8 мільйона людей і лише 32 тисячі звернулися по допомогу. Це означає, що відсоток людей, які звернулися за допомогою в Угорщині, становив менше 2%. Здебільшого це було пов'язано з тим, що Угорщина розглядалася як транзитна країна і що високий відсоток біженців становили закарпатські угорці, які мали угорське громадянство і тому не потребували допомоги [3, s. 42].

На рівні парламентських представників V4 засудила дії Росії, покладаючи на неї пряму відповідальність за розв'язання війни проти України. Однак розбіжності у підходах до війни в Україні виявилися настільки серйозними, що в період з 8 березня по листопад 2022 року не було організовано офіційної зустрічі глав урядів V4. Ситуація між країнами була настільки несприятливою, що навіть урочиста передача головування у Вишеградській групі словакам після головування Угорщини не відбулася. Лише 11 жовтня 2022 року вперше зустрілися президенти країн формату, а 24 листопада 2022 року – прем'єр-міністри. Вишеградський формат «розморожували» дуже обережно [4, s. 34]. Водночас чітко прослідковувалися розбіжності між Угорщиною та іншими членами V4, хоча дана ситуація почала змінюватися після парламентських виборів у Словаччині 2023 року, на яких перемогла партія Smer, а її лідер Роберт Фіцо став прем'єр-міністром. Дії та ставлення Угорщини перед обличчям війни в Україні не сприяли дружній атмосфері у форматі V4 [2, s. 265].

Немає сумніву, що відмінності у підходах до війни в Україні, включно з блокуванням Угорщиною пакету фінансової допомоги Україні, становили фундаментальний розрив як у політичному, так і в аксіологічному вимірах між партнерами Групи. Водночас позиція Угорщини щодо санкцій ЄС, енергетичної політики та відносин з Росією часто відрізнялася від підходу інших країн.

Після 24 лютого 2022 року Чехія, Польща та Словаччина вирішили повною мірою зайнятися підтримкою України, включно з передачею зброї. Угорщина не приєдналася до цієї групи. Вона також відмовилася пропускати через свою територію постачання зброї. Чеська Республіка надавала Україні військову допомогу шляхом

постачання озброєння та військової техніки, палива, перекидання через територію країни військ з інших країн НАТО, надавала необхідні логістичні послуги. Політична підтримка України доповнюється масштабною соціальною мобілізацією.

Діаметрально протилежну позицію зайняла Угорщина. Згідно з наративом в угорських ЗМІ, країни, які передають зброю Україні, прагнуть затягнути конфлікт і затягнути мирні переговори. Домінуюча думка угорських експертів, які симпатизують уряду, полягала в тому, що країни, які передають зброю, «однією ногою у війні», яку Україна не виграє. За словами угорської сторони, якщо Україна не змінить закон про національні меншини, Угорщина не погодиться на формалізацію відносин. Попри спротив Угорщини, у грудні 2023 року на саміті Європейської ради в Брюсселі Європейська рада вирішила розпочати переговори про вступ із владою України та Молдови. Віктор Орбан залишив палату, щоб дозволити прийняти одностайне рішення, але заблокував пакет фінансової допомоги від Європейського Союзу для України [3, р. 44].

Отже, після нападу Росії на Україну у 2022 році Чехія, Польща та Словаччина зайняли проукраїнську позицію щодо війни в Україні, а Угорщина, на відміну від інших країн Вишеградської групи, зайняла проросійську позицію, що дестабілізувало співпрацю у Вишеградській групі. Ставлення Словаччини змінилося на більш проросійське після приходу до влади наприкінці 2023 року партії «Smer» на чолі з Робертом Фіцо. Зараз ми можемо спостерігати поділ Вишеградської групи на два табори: польсько-чеський та словацько-угорський.

Література

1. Вовканич І., Шніцер І. Реакція країн Вишеградської четвірки на повномасштабне воєнне вторгнення Росії в Україну. *Геополітика України: історія і сучасність: збірник наукових праць*. 2022. № 2 (29). С. 7–19.
2. Czyz A. The Visegrad Group Countries Towards the War in Ukraine in 2022. *Studia Politologiczne*. 2023. № 73. С. 254–271.
3. Kazharski A. Do Ostriches Live in Central Europe? Normalizing the Russian Attack on Ukraine in the Visegrád Four. *Journal of Regional Security*. 2023. № 18(1). С. 39–46.
4. Olszyk S. Państwa Grupy Wyszehradzkiej (V4) wobec wojny w Ukrainie. Dyplomacja obronna podczas pierwszego roku wojny. *Nowa Polityka Wschodnia*. 2024. № 1 (40). С. 32–59.

Кострікова Анна Юріївна,
*здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти факультету
комп'ютерних наук Харківського національного університету
радіоелектроніки, м. Харків*

HYBRID WARFARE IN THE 21ST CENTURY: HISTORICAL CONTINUITY AND CONTEMPORARY THREATS

The concept of hybrid warfare has become a key term in both academic discourse and global political discussions over the past two decades. Although widely associated with recent conflicts, hybrid warfare has clear historical roots that reflect an enduring pattern of combining conventional, irregular, informational, and cyber tactics to achieve military and political goals. In the context of 21st-century global security challenges, hybrid warfare represents not only a method of aggression but a comprehensive strategy aimed at destabilizing societies, manipulating public opinion, and undermining state sovereignty [5, p. 25].

Historically, elements of hybrid warfare can be traced back to ancient and medieval conflicts where psychological operations, espionage, and insurgencies complemented battlefield tactics. However, the modern notion of hybrid warfare gained prominence following the 2006 Israel-Hezbollah conflict, where Hezbollah combined guerrilla warfare, information operations, and conventional tactics [3, p. 44]. This form of conflict was further refined in the Russo-Georgian War (2008) and reached its apex in Russia's annexation of Crimea in 2014, where unmarked troops, information manipulation, and cyberattacks blurred the line between war and peace.

The defining characteristic of hybrid warfare is its multidimensionality. It includes:

- Traditional military force;
- Proxy actors and insurgent groups;
- Disinformation campaigns via mass media and social networks;
- Cyber operations targeting critical infrastructure;
- Economic pressure and lawfare (manipulation of legal systems for strategic gain).

These tools are not used independently but in synchronization, creating a "fog of ambiguity" that complicates the response of target states. For instance, the use of cyberattacks against power grids combined with

disinformation about government failure can rapidly degrade public trust and social cohesion [4, p. 92].

In contemporary global affairs, hybrid warfare is particularly visible in the actions of authoritarian regimes, most notably Russia and China. Russia's interventions in Ukraine and Syria, China's influence operations in Southeast Asia and beyond, as well as Iran's use of proxy militias, exemplify the transnational nature of hybrid threats [5, p. 29]. Unlike traditional wars, hybrid campaigns are often undeclared, prolonged, and deniable, making them difficult to address through conventional military or diplomatic means.

One of the greatest challenges hybrid warfare presents is the erosion of legal and ethical norms. The lack of formal declarations of war, the use of non-state actors, and manipulation of civilian platforms like media or humanitarian aid complicate international responses and accountability under international law. Moreover, hybrid tactics disproportionately affect civil societies by spreading fear, polarization, and mistrust, often turning democratic freedoms (such as open internet and free speech) into vulnerabilities [6, p. 302].

Ukraine's experience since 2014 is a central case study. The Russian hybrid strategy has encompassed military invasion, cyberattacks on banking and energy sectors, deepfake videos, troll farms, electoral interference, and support for separatist groups in Donbas. This model of warfare not only seeks territorial control but aims to weaken Ukraine's institutional legitimacy and integration with Western allies [2, p. 75].

In response, Ukraine and its international partners have developed multi-level countermeasures: establishing cyber defense units, launching strategic communications departments, reforming the security sector, and initiating legal mechanisms for sanctioning foreign actors. NATO and the EU have likewise acknowledged hybrid warfare as a core security threat, emphasizing resilience, intelligence sharing, and digital infrastructure protection [1].

The academic community plays a crucial role in developing frameworks to understand and counter hybrid threats. Interdisciplinary research combining political science, international law, cybersecurity, and communication studies is vital for devising comprehensive defense strategies. In particular, education systems should incorporate media literacy and digital hygiene to enhance societal resilience against hybrid aggression [4, p. 59].

In conclusion, hybrid warfare is not a temporary or peripheral phenomenon — it is a structural challenge of our era. It reflects a shift from industrial warfare to postmodern, information-driven conflict. Addressing it requires not only military preparedness but strategic awareness, legal innovation, and democratic unity. Understanding the continuity between historical tactics and their modern reconfigurations allows societies to better anticipate, resist, and respond to complex security threats of the 21st century.

References

1. European Commission. Joint Framework on Countering Hybrid Threats: A European Union Response. Brussels, 2016. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:52016JC0018>
2. Hoffman F. G. Conflict in the 21st Century: The Rise of Hybrid Wars. Arlington: Potomac Institute for Policy Studies, 2007. 75 p.
3. Johnson D. E. Military Capabilities for Hybrid War: Insights from the Israel Defense Forces in Lebanon and Gaza. Santa Monica: RAND Corporation, 2010. 160 p.
4. Pomerantsev P. This is Not Propaganda: Adventures in the War Against Reality. London: Faber & Faber, 2019. 255 p.
5. Renz B., Smith H. Russia and Hybrid Warfare: Going Beyond the Label. *Aleksanteri Papers*. 2016. No. 1. P. 25–40.
6. Umland A. The Donbas Conflict in Ukraine: Elites, Protest, and Partition. Stuttgart: ibidem Press, 2020. 302 p.

Левдер Андрій Іванович,

кандидат педагогічних наук, доцент,

*доцент кафедри історії, теорії держави і права та філософії ПВНЗ
«Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка
Степана Дем'янчука», м. Рівне*

«МУЗЕЙ МИРУ» СТВОРЕНИЙ СТЕПАНОМ ЯКИМОВИЧЕМ ДЕМ'ЯНЧУКОМ: ЙОГО ЗАВДАННЯ У ВИХОВАННІ МОЛОДІ ТА ПРОПАГАНДИ ІДЕЇ МИРУ

Дем'янчук Степан Якимович народився 30 грудня 1925 р. в селі Орепи Новоград-Волинського району Житомирської області у селянській родині. 19-річний юнак у складі 3-го Білоруського фронту

визволяв Білорусь і Прибалтику. За військову доблесть нагороджений багатьма орденами та медалями. Демобілізувавшись після важкого поранення під Кенігсбергом, почав вчителювати у рідному селі та заочно навчався у Житомирському державному педагогічному інституті. З цього часу починається його освітянська діяльність, яка тривала понад 55 років. І сьогодні випускники із вдячністю згадують талановитого директора Токарівської, Ярунської, Андріївської середніх шкіл Новоград-Волинського та Червоноармійського районів на Житомирщині. Довгими ночами Степан Якимович навчався, писав кандидатську дисертацію, яку успішно захистив 1966 року в Московському державному університеті. 3 травня 1966 року творча доля талановитого вченого пов'язана з Рівненським педагогічним інститутом. Цей період був плідним у науковій діяльності ученого. Результатом наукових пошуків стала захищена у 1978 році дисертація на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук у Московському державному університеті. Працюючи у Рівненському педінституті, Степан Якимович пройшов щаблі кар'єрного росту від старшого викладача до доцента, а згодом – професора та незмінного впродовж чверть століття декана педагогічного факультету. Він автор 27 монографій з проблем освіти й виховання, з-під його пера вийшло у світ понад 300 наукових статей, надрукованих у збірниках і журналах як України, так і зарубіжжя, 600 статей у періодичній пресі. Під керівництвом вченого захистили дисертації 2 доктори і 28 кандидатів наук. Його ідеї знайшли подальшу реалізацію у діяльності лабораторії «Виховання учнівської молоді на ідеях миру в навчально-виховному процесі школи і вузу» та першого в Україні музею миру, який відкрився в університеті 29 квітня 1999 року. За значні здобутки у науковій діяльності Степан Якимович був обраний академіком МАНПО. Чимало його ідей та впроваджень були першими в педагогічній та освітянській практиці. Багато з них користувалися та користуються великою популярністю серед школярів і студентства: уроки Миру, залучення спортсменів-старшокласників до проведення занять з фізкультури в молодших класах, учнівські читання «Я голосую за мир!», які і сьогодні відбуваються в університеті його імені. У них беруть участь школярі з багатьох областей України. Наукові інтереси С.Я. Дем'янчука завжди виходили за межі району, міста, республіки. Він підтримував зв'язки з багатьма науковими центрами, школами. І не тільки підтримував, але й фахово впливав на їх становлення та розвиток. Відбувався взаємообмін ідеями.

З біографії та наукової діяльності вченого ми можемо зрозуміти, що ідея миру та пропаганда її серед молоді була основною в працях Степана Якимовича. Як учасник Другої світової війни, він знав ціну миру. Відтак, виховання учнівської та студентської молоді на засадах миру, толерантності вчений визначив пріоритетним напрямом у педагогіці, адже мир народжується в душі кожної людини.

Новаторські на той час ідеї педагога та їх далекоглядність і актуальність сьогодні, продовжують втілюватися педагогічним колективом ПВНЗ Міжнародного економіко-гуманітарного університету імені Степана Дем'янчука. Музей Миру сьогодні представлений трьома залами. В першій залі окреслені основні складові однієї з найактуальніших глобальних світових проблем – проблеми миру. Експозиція створена за розділами:

- Народна мудрість та українські мислителі (Г. Сковорода., Т. Шевченко, М. Гоголь, М. Драгоманов та ін.) про добро і зло;
- Історія української держави. Шлях до взаєморозуміння та миру в державі;

Українські гуманісти ХХ ст. (М. Грушевський., В. Короленко., О. Довженко та ін.);

- Рух прихильників миру в Україні у повоєнний період. Україна та ООН. (Комплекс матеріалів О. Гончара, Рівненського обласного відділення Українського Фонду Миру).

Окремо виділені такі аспекти проблеми миру, як екологічна безпека України; національна політика в Україні (релігійні та міжетнічні відносини, взаєморозуміння та взаємоповага); спорт та мистецтво, діяльність громадських організацій – стабілізуючий фактор миротворчого розвитку України. В умовах економічної кризи запорукою миру та громадянського спокою в державі є вирішення соціальних проблем населення.

Друга експозиційна зала розповідає про боротьбу за незалежність України в рамках миротворчих процесів. Про війни в історії України, їх учасників, національні трагедії, Голодомор та репресії проти українців. Дані експонати поділені на три розділи: від княжої доби і козацтва, до часів Першої та Другої світової війни; голодомор в Україні та геноцид українських євреїв; революція гідності і російсько-українська війна.

Експозиції цієї зали показують відповідальність перед історією, яка полягає в тому, що ми - український народ, це – наше невід'ємне минуле з його радощами та відчаєм, героїзмом та трагедіями. Показати

споконвічну боротьбу українців за власну свободу і незалежність. Боротьбу за державність і свободу історичного минулого України. В даній залі окремо виділені експонати присвячені подіям Революції гідності, початку АТО на сході України, початку російсько-української війни та волонтерська робота університету.

В третій експозиційній залі розміщені три тематичні розділи: наукові здобутки викладачів університету в сфері пропагування миру; спортивні досягнення викладачів та студентів університету; партнерська співпраця із закордонними колегами та виховна робота університету.

Остання експозиція відображає науково-педагогічну діяльність працівників університету, які присвятили свої праці проблематиці миру, гуманізму, толерантності до інших народів та націй, історії створення та діяльності університету. Інша частина стендів презентує спортивні досягнення студентів та викладачів факультету ЗФКіС в спорті, їх участь в Всеукраїнських та Світових турнірах, пропаганді спорту як одного з інструментів врегулювання миру у світі. Окремо виділена стендова частина, присвячена партнерській діяльності з університетами Грузії, Угорщини, Польщі, Словаччини, Чехії, Німеччини, Іспанії, Канади, США, Великобританії. Участі в спільних наукових проектах, обміну студентами, виховній роботі.

Представлений в експозиції й тематичний вузол з педагогіки миру. Тому постійно Музей Миру приймає учнів зі шкіл Рівненщини та регіону – учасників учнівських громадських читань „Я голосую за Мир”. В рамках цих заходів учні понад 167 шкіл відвідали Музей Миру.

Серед його відвідувачів відомі українські політики, журналісти, вчені такі як: Богдан Бенюк, Ахтем Сеітаблаєв, Віктор Пинзенник, Наталя Сумська, гурт «Пікардійська терція», Наталія Балюк, Лариса Івшина, Славомір Місяк, Олександр Моцик. Зарубіжні колеги та студенти з Грузії, Польщі, Угорщини, США, Німеччини та інших країн. Їх схвальні відгуки про Музей Миру записані в Книзі „Почесних відвідувачів”.

На базі Музею Миру із здобувачами вищої освіти постійно проводяться круглі столи, конференції, практичні заняття, засідання студентського наукового товариства, зустрічі з відомими науковцями, педагогами, діячами культури і мистецтва, знаковими особистостями України та Рівненщини. Навчальна унікальність Музею Миру полягає в тому, що він слугує своєрідною лабораторією для апробації знань,

умінь та навичок в процесі вивчення таких дисциплін як: «Музеєзнавство», «Документознавство», «Дискусійні питання з історії України», «Історичне краєзнавство», «Архівознавство», «Джерелознавство» та інших. Організацією роботи, функціонуванням та діяльністю Музею Миру здійснюють науково-педагогічні працівники кафедри теорії, держави і права та філософії.

Література

1. Вулиці Рівного Вам розкажуть: бібліогр. покажч. / Рівненська ЦБС, Центральна міська б-ка ім. В. Г. Короленка; уклад.: Л. О. Гришук; за наук. ред. канд. іст. наук, проф. А. А. Жив'юка; ред.: Г. Є. Овсійчук, Н. Б. Гайдук, О. О. Сладковська. Рівне: Волин. береги, 2019. С. 79-80.
2. Дем'янчук А. Імені видатного вченого С. Дем'янчука. *Рівне-720: від давнини до сучасності*. Рівне: Волин. береги, 2003. Кн. 2. С. 39-42.
3. Пашук І. Меморіальні дошки у Рівному: іст.-краєзн. довід. Рівне: Рівнен. друк., 2008. С. 20-21.
4. Пашук І. Рівне. 1283-2003: іст.-краєзн. Хроніка. Рівне: Овід, 2006. С. 149, 167.
5. Ямницький М. Н. Дем'янчук Степан Якимович. *Енциклопедія сучасної України* / НАН України ; Наук. т-во ім. Т. Шевченка ; редкол.: І. М. Дзюба (співголова), А. І. Жуковський (співголова), М. Г. Железняк (відп. секр.) та ін. Київ: [б. в.], 2007. Т. 7 : Г - Ді. С. 372.
6. www.megu.edu.ua/sites/default/files/2021-06/Vypusk-do-90-richchia-S.-Ia.-Demianchuka.pdf

Левицький Віталій Орестович

доктор історичних наук, доцент, завідувач кафедри історії, теорії держави і права та філософії ПВНЗ «Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка С. Дем'янчука», м. Рівне

ІСТОРИКО-ФІЛОСОФСЬКІ ОБҐРУНТУВАННЯ ІДЕЙ ВІЙНИ ТА МИРУ

Історія війн та історія їх досягнення одночасно потрапляють у фокус філософського розгляду. Теоретичний розгляд плину життєдіяльності людського суспільства передбачає виявлення усталених взаємозв'язків, логіки подій та багатоманітності, реалізації наявних тенденцій розвитку. Життя соціуму в динаміці, де історія розглядається як хронологічно впорядковані суспільні зміни, постає як процес у поєднанні поступальності та перерв поступальності стабілізаційних (консервативних) та інноваційних (революційних) елементів – єдності різноспрямованих напрямків у межах суспільного цілого. Таке породження протилежностей у досягненні історії як процесу позначається філософською категорією суперечності.

Серед актуальних проблем сучасності – забезпечення міжнародної безпеки і миру між народами. На жаль, і у наш час наявні збройні конфлікти, загроза виникнення озброєного протиборства існує щоденно. Історія людської цивілізації має багато негативних прикладів щодо вирішення зовнішніх та внутрішніх проблем між державами і людьми шляхом війн. В історії філософсько-соціальної думки широко розповсюджена ідея, що війна – явище вічне і закономірне, і що без неї суспільство розвиватися не зможе.

Для Платона було характерне прагнення розкрити зв'язок війни з суспільними відносинами і, передусім, з політикою. Він узагальнив суспільно-політичну та воєнну практика тих часів, розробив основи підходу до аналізу взаємозв'язку політики та війни. Політика, на його думку – це керівництво громадськими справами та справами держави. При цьому політика і політичне мистецтво є «верховним над усім». Тому політичну науку він визначає як мистецтво, яке керує усіма

іншими видами діяльності, у тому числі військовим мистецтвом. Війну Платон вважав природним станом суспільства, законним, справедливим способом здобування рабів та захоплення чужих земель. Людину він розглядав як істоту, підпорядковану законам природи. Всі війни, на його думку, відбуваються заради наживи, а до наживи нас спонукає тіло, якому ми рабськи служимо. Витоки політики та війни Платон вбачав у людській природі та душі, в філософії та етиці з її категоріями добра і справедливості [1, с. 15].

Проблема взаємозв'язку політики і війни отримала свій подальший розвиток в працях Аристотеля. Під політикою він розумів певну систему відносин і науку, яка вивчає ці відносини, і форми тогочасних держав. Зміст політики на його думку складає діяльність людей, яких він розглядав як суспільних істот. Аристотель відзначав, що спілкування, яке називається державним, або політичним, є найбільш важливим з усіх, так як поглинає собою усі інші спілкування. Аристотель поряд з категоріями «політика», «стратегія» розглядав також поняття «наука про війну» і «воєнне мистецтво». Дав їм моральну оцінку. На його думку, наука про здобування рабів є чимось на зразок науки про війну або науки про мисливство. Тому воєнне мистецтво може розглядатися як природний засіб для придбання власності, у крайньому випадку та його частина, яка за своїм предметом мисливство: полювати треба як на диких тварин, так і на тих людей, які, отримавши від природи призначення бути залежними, не бажають з цим миритися. Такого роду війна, на його думку є справедливою, а відтак вона сприяє розвитку справедливості. Очевидно, що у такому випадку справедливість існує не для всіх, а лише для «рівних», для вищих верств суспільства [1, с. 15–16].

Ідеї, які Томас Гоббс виклав у своїй праці, різко відрізнялись від основоположних ідей Аристотеля. Т. Гоббс заперечив сам концепт людини соціальної і заявив, що від природи людина навпаки егоїстична, переслідує власні цілі та й загалом не потребує існування інших людей. Рушійними силами суспільства виступають примус та обман. Такий стан відсутності держави, у якому людина позбавлена

будь-якого обмеження мораллю чи соціальними зв'язками, Гоббс називає «війною всіх проти всіх». Механізм, який мав би вивести людство з цього стану називається суспільним договором. У суспільстві, де домінує сила та обман, вирішення цього питання не можна покладати ні на те, ні на інше – отже, воно має бути виражене у формі добровільної домовленості між його учасниками. Звідси і «суспільний договір», адже всі його учасники домовляються про певний порядок [2].

Війна як соціально-політичне явище та шляхи досягнення вічного миру хвилювали німецького філософа І. Канта. У 1795 р. був опублікований знаменитий трактат Канта «До вічного миру», в якому мислитель глибоко аналізує причини і наслідки війни та шляхи до вічного миру. Ця робота викликала великий інтерес в усіх європейських країнах. Аналізуючи роль правителів (глав держав), Кант звертає увагу на їх відповідальність за розв'язання війни і воєнних конфліктів, оскільки правитель «може наважитись на неї навіть із незначного приводу». Кант дійшов висновку, що монарх несе велику відповідальність за розв'язання війни і встановлення миру [3, с. 210–211].

Актуальність сформульованих Кантом проблем, а також запропонованих ним підходів до їхнього розв'язання не потребує особливих доведень. Привертаючи увагу до них, ми виходили з того, що сьогодні, як ніколи, голос філософа, а разом з тим і голос розуму мають звучати з особливою силою. Надзвичайно важливим висновком Кантової філософії є те, що мир, політика, право, мораль не є ізольованими речами. Навпаки, в єдності своїй вони утворюють той контекст, що в ньому тільки й можна повною мірою оцінити дії сучасних політиків, країн і народів. Боротьба за правовий державний устрій і торжество міжнародного права, за підпорядкованість державної політики принципам моралі, обстоювання в ній гласності і публічності, все це не може розглядатися як локальні завдання. Все це - елементи єдиного ланцюга, елементи того свідомого вибору, який ми робимо у своєму історичному просуванні до вічного миру [4, с. 16].

У своєму трактаті «До вічного миру» Кант вперше в історії політико-правової думки розглядає війну і мир як складні соціальні явища, що діалектично пов'язані між собою. Мислитель глибоко розкриває діалектичний взаємозв'язок політики, права і моралі, щодо пізнання причин війни і встановлення миру між народами. Кант великі сподівання покладав на те, що з розвитком науки, освіти і культури кількість воєн поступово повинна зменшуватися і в подальшому, вони перестануть відбуватися. Мислитель доходить висновку, що важливими детермінантами, які об'єктивно спонукають держави до усунення можливих зіткнень і укладення мирних договорів, хоча це звучить і парадоксально, є істотні суперечності. Надзвичайно глибокий сенс має заклик Канта до поступового скорочення озброєння, а в перспективі – і до повної ліквідації зброї. Засобом для встановлення вічного миру між державами, Кант вважав розвиток міждержавної торгівлі і спілкування з їх взаємними вигодами для різних держав та створення міжнародно-правового союзу народів [3, с. 213–214].

Україна воює і перемагає на полі бою, звісно, у тому числі й завдяки західній допомозі і допомозі усього цивілізованого демократичного світу, але не лише це визначає геополітичну суб'єктність України. Щоб не було сумнівів, що тут воює саме Україна, а не лише Захід руками України, потрібна чітка і послідовна державна позиція самої України, передусім, за що ми воюємо, і які наші інтереси і наші права як держави. А для цього необхідна державницька концепція, яку вже у тому числі і передусім має формувати українська наука, політична наука і політична філософія. Без цього ми не досягнемо миру, адже без цього ми не досягнемо поваги до нас саме як до геополітичного суб'єкта, а передусім – як взагалі до суб'єкта, гідного спілкування [5, с. 60].

Отже, підвалини насильства: зміст, мета, засоби організації та реалізації; межі примусовості; спосіб його легітимації; соціальні ролі, статуси, якості «провідників» суспільних інтересів засобами насильства (примусу) – все це залежить від типу влади та її легітимації, соціальної структури, від культурно-продуктивного

потенціалу суспільства та способу регуляції соціальної взаємодії. На сьогодні ми повинні хоча б в теоретичному плані знайти належні відповіді на виклики, які ставить перед нами війна. Зокрема, і в плані того, що має здійснити людство, щоб припинити ті війни, які вже розпочалися, або зробити для тих, хто їх розпочинає, дуже дороговартісною авантюрою. Коли агресор апелює до аргументу, що заради власної безпеки він змушений був розпочати війну, або що він захищає своїх громадян, які опинились на чужій території, або, коли одна з впливових країн застосовує право вето. Тож проблема залишається, і тут є над чим працювати історикам, філософам та юристам.

Література

1. Ситник Г. Філософія війни та миру: курс лекцій. Київ: ТОВ «САК Лтд.», 2023. 118 с.
2. «Війна всіх проти всіх», або як постало сучасне суспільство. URL: <https://drukarnia.com.ua/articles/viina-vsikh-proti-vsikh-abo-yak-postalo-suchasne-suspilstvo-70wpr>
3. Остапенко А., Ряшко В. Кант: Війна і мир. Важкий шлях до вічного миру. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: Юридичні науки. 2015. № 813. С. 209–214. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnulpurn_2015_813_33 С. 209–214.
4. Гусєв В. І. Кант: Філософське обґрунтування ідеї миру. *Наукові записки НаУКМА. Філософія та релігієзнавство*. 2000. Том 18. С. 8–16.
5. Філософія війни та миру: від античності до сьогодення. *Матеріали Круглого столу 28 березня 2023 р. Філософський альманах*. 2023. Випуск 2(178). Том 2. Інститут філософії імені Г. Сковороди НАН України. Київ, 2023. URL: [file:///C:/Users/05.12.2023/Downloads/Materiali_Kruglogo_stolu_Filosofia_vijni_ta_miru_v%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/05.12.2023/Downloads/Materiali_Kruglogo_stolu_Filosofia_vijni_ta_miru_v%20(1).pdf)

Ліннік Юрій Володимирович,
кандидат філософських наук, доцент
КЗВО «Рівненська медична академія», м. Рівне

ПЕРЕОСМИСЛЕННЯ ГЕРОЇЗМУ: ВОЇН, ЗАХИСНИК, МИРОТВОРЕЦЬ (НА ПРИКЛАДІ РОСІЙСЬКО – УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ)

Впродовж століть поняття героїзму тісно пов'язувалося з образом воїна – того, хто зі зброєю в руках стоїть на захисті своєї землі, народу, ідеалів. Історія людства зберігає безліч прикладів, коли військові подвиги ставали символами національної гідності, патріотизму та самопожертви. Проте сучасні реалії війни, миротворчих операцій, а також цивільний вимір спротиву та підтримки постраждалих потребують переосмислення самого змісту героїчного.

Героїзм сьогодні – це не лише військова доблесть, а й моральна стійкість медика під обстрілами, рішучість волонтера, що везе гуманітарну допомогу в гарячі точки, або сила духу миротворця, який намагається зупинити вогонь там, де панує хаос. В умовах гібридних конфліктів, інформаційних воєн та тотального залучення цивільного населення у процеси спротиву, традиційні уявлення про героя змінюються. Виникає потреба у новому, комплексному осмисленні понять "воїн", "захисник", "миротворець", які нині часто поєднуються в одному людському образі.

У російсько-українській війні герой-воїн – це не лише солдат, що веде бій, а й морально свідомий захисник, який бореться не з ненависті, а з почуття обов'язку перед народом і державою. Його мотивація ґрунтується на глибокому усвідомленні відповідальності за власну країну, рідних, майбутні покоління. У цьому контексті героїзм перестає бути лише фізичним виявом сили – він стає виявом внутрішньої свободи та етичного вибору.

Такий герой є уособленням внутрішньої стійкості, здатності діяти в умовах небезпеки, не втрачаючи гуманності. Його

самопожертва не є сліпим слідуванням наказам – це свідоме рішення залишитися і діяти на боці добра у світі, де зло часто видається всемогутнім. Героїзм воїна проявляється у вмінні приймати складні рішення, зберігаючи гідність та честь навіть тоді, коли цього не вимагає формальний обов'язок, але диктує совість [3, с. 18]. На відміну від класичного героїчного міфу, де воїн зображується як безстрашний, іноді навіть бездушний герой, сучасний український захисник – це людина, здатна відчувати біль, страх, втрату, але не паралізована цими почуттями. Його сила – у здатності не зламатися. Він поєднує військову дисципліну з емпатією, сміливістю зі скромністю, а володіння зброєю – із чітким моральним компасом. Наприклад, оборона Маріуполя та героїчна стійкість воїнів «Азову», морської піхоти, інших підрозділів — це приклади не лише військової звитяги, а й моральної сили. В умовах повного оточення, нестачі боєприпасів, води, медикаментів, захисники залишалися на позиціях, прикриваючи евакуацію цивільних і даючи світу час побачити правду про злочини агресора. Їхній героїзм не був спонтанним чи випадковим – це результат свідомого вибору: залишитися, не зрадити, тримати оборону до кінця [1, с. 113].

Таким чином, переосмислення образу воїна в умовах російсько-української війни виявляє нові грані героїзму: це вже не міфічний герой-бог, а реальна людина, яка зберігає моральну орієнтацію у світі хаосу. Її боротьба – це боротьба за виживання людяності у часи руйнування. І саме в цьому полягає велич і нова етика воїнського героїзму сьогодення.

Уявлення про захисника традиційно пов'язується з образом озброєного воїна, який стоїть на передовій. Проте російсько-українська війна переконливо демонструє: захищати державу можна і без зброї в руках. Сучасна війна – це не лише битва армій, а й боротьба за гуманітарну стабільність, за моральну цілісність суспільства, за збереження життя й культури. Відтак фігура захисника набуває багатовимірності: це медик, волонтер, педагог, айтішник, журналіст, психолог, дипломат, звичайний громадянин.

1. Волонтер як тилловий фронт. Після 24 лютого 2022 року Україна побачила безпрецедентний підйом волонтерського руху. Тисячі людей організували евакуацію, доставку амуніції, ліків, харчів на фронт і в прифронтові зони. Багато хто залишив свої професії і присвятив себе допомозі армії. Наприклад, волонтерський штаб "Фонд Притули" або "Повернись живим" стали важливими оборонними структурами, що ефективно закривають критичні потреби ЗСУ, не будучи військовими формуваннями.

2. Медик як рятівник і опора. Військові та цивільні медики щоденно рятують життя – і на фронті, і в тилу. Їхній героїзм проявляється в умовах, коли немає гарантій безпеки: обстріли лікарень, нестача ліків, моральне виснаження. Українські парамедики, добровольці з «Госпітальєрів», часто працюють на "нулі", під вогнем, і не мають права на страх. Їхня роль незамінна – бо без них воїн втрачає шанс на друге життя.

3. Освітянин і культурний діяч як охоронець ідентичності. Після початку вторгнення багато вчителів продовжили працювати в евакуації, в укриттях, у селах, куди не дісталася інтернету. Вони навчають дітей – майбутніх громадян – і цим зберігають культурний фронт. Захист мови, історії, національної пам'яті – це також форма спротиву. Так само й музиканти, художники, письменники, які піднімають дух народу, осмислюють війну й транслують правду про неї на світовому рівні.

4. Айтишник, кібервоїн, аналітик. Україна веде не лише збройну, а й інформаційну та кібервійну. Тисячі спеціалістів працюють над протидією фейкам, блокуванням ворожих систем, створенням аналітичних платформ, підтримкою критичної інфраструктури. Це також герої сучасності – непомітні, але надзвичайно впливові.

5. Жінка як захисниця. Роль жінки в цій війні заслуговує окремого аналізу: вона і військова, і медик, і мати, що тримає тил, і командирка, і психологиня. Українки воюють, керують волонтерськими ініціативами, рятують, організовують допомогу, виступають на міжнародних платформах [4, с. 204].

Таким чином, захисник у ХХІ столітті – це багатоликий образ, який виходить за рамки воєнної форми і автомата. Це людина, яка обирає відповідальність, діє на благо інших, протистойть агресії – фізично, інформаційно, морально. Сучасна українська реальність показує: справжня сила народу – в його солідарності, у здатності кожного стати захисником там, де саме він потрібен.

У традиційному уявленні миротворець – це посередник, що закликає до припинення вогню, шукає компроміс і прагне врегулювання конфлікту. Але у реаліях російсько-української війни цей образ вимагає радикального переосмислення. Миротворець сьогодні – це не нейтральний посередник, а активний борець за справедливий і сталий мир, що не може бути досягнутий шляхом поступок агресору чи забуттям злочинів.

1. Мир не як компроміс, а як відновлення справедливості. У сучасних умовах мир – це не просто припинення стрілянини. Це – відновлення контролю над українськими територіями, відповідальність за воєнні злочини, гарантії безпеки. Миротворець – це той, хто не дозволяє світові "втомитися від України", хто говорить про справжні причини конфлікту, а не замовчує агресію заради зручності. Українські дипломати, правозахисники, культурні діячі, які домагаються санкцій, визнання депортацій дітей, міжнародних судових процесів, – всі вони є новими миротворцями.

2. Гуманітарна боротьба за мирне життя.

Сотні українських і міжнародних організацій працюють на тимчасово окупованих і звільнених територіях, надаючи гуманітарну допомогу, відновлюючи доступ до освіти, медицини, соціального захисту. Це – повільна, але критично важлива робота зі створення передумов для мирного життя. Миротворець у такому вимірі – це не політик, а людина дії, яка вірить, що заліковування ран – це частина стратегії перемоги.

3. Миротворець як носій пам'яті та морального орієнтиру.

Справжній мир неможливий без чесної пам'яті. Тому важливу місію виконують ті, хто документує злочини, зберігає свідчення, фіксує історію війни для суду й нащадків. Це історики, журналісти,

правники, архівісти – вони створюють основу для тривалого миру, який ґрунтується не на забутті, а на правді. Наприклад, діяльність платформи «Трибунал для Путіна», фіксація злочинів в Ірпені, Бучі, Маріуполі – це не помста, а акт справедливості, який не дозволить миру бути фальшивим.

4. Громадянин як миротворець. Кожен українець, який продовжує працювати, навчати, дбати про інших, підтримувати єдність і не дозволяє розростатися ненависті – теж миротворець. Бо мир починається не з наказу зверху, а з внутрішнього рішення не бути байдужим, не допустити деградації людяності. У цьому сенсі миротворець – це і вчитель, який навчає дітей критично мислити навіть під обстрілами, і священник, який підтримує громаду, і сусід, який допомагає родині переселенців [2, с. 154].

Таким чином, миротворець у ХХІ столітті – це не слабка або нейтральна постать, а морально й політично активний суб'єкт, який усвідомлює, що стійкий мир вимагає правди, справедливості й відповідальності. Миротворчість — це не альтернатива боротьбі, а її гуманістичне продовження. В українському контексті це означає: ми прагнемо миру, але не будь-якою ціною – ми прагнемо справедливого миру, в основі якого лежить свобода.

Отже, у реаліях російсько-української війни поняття героїзму зазнає глибокого переосмислення. Герой – це не лише озброєний воїн, який тримає оборону на передовій. Це також свідомий захисник, що діє з почуття обов'язку, і миротворець, який виборює справедливий мир у моральному, гуманітарному та правовому вимірах.

Сьогодні героїзм – це не про гучні слова чи романтизований образ переможця. Це про щоденну відповідальність, людяність, здатність зберігати моральний орієнтир у нелюдських умовах. Український досвід показує, що справжній герой — це той, хто бореться не лише проти ворога, а й за цінності: життя, свободу, гідність і майбутнє. Це нова етика героїзму — етика співчуття, стійкості та дії. І саме вона формує фундамент для України сьогодення та майбутнього.

Література

1. Андрусів О. Український героїзм у добу війни: філософські та моральні виміри. *Вісник Львівського університету. Серія філософська*. 2023. Вип. 29. С. 112–125.
2. Забужко, О. Планета Полин. Діалоги про українську війну. Київ: Комора, 2022. 304 с.
3. Гнатюк О. Від Майдану до спротиву: культура війни й війна за культуру. *Україна модерна*. 2023. № 1 (36). С. 9–21.
4. Снегирьов, Д. Снегирьова Ю. Нескорена нація: війна за ідентичність. Київ: Наш Формат, 2023. 256 с.

Лопачька Наталія Миколаївна,
*кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри історії, теорії держави і права та філософії
ПВНЗ «Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені
академіка Степана Дем'янчука», м. Рівне*

ОСМИСЛЕННЯ ПОНЯТЬ «ВІЙНА» ТА «МИР» В ПРОЦЕСІ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ ЛЮДСТВА

У ХХІ столітті світ і Україна, зокрема, й надалі зазнають надзвичайно складних викликів і загроз. Черговою загрозою для України ще з 20 лютого 2014 року стала «російсько-українська війна, російська збройна агресія проти України – війна між Росією і Україною, спричинена прямим й опосередкованим застосування збройної сили Російською Федерацією проти суверенітету і територіальної цілісності України» [8]. На превеликий жаль, війна в ХХІ ст. залишається інструментом й іншим засобом для продовження політики. Сучасний світ – це надзвичайно стрімкий розвиток технологій, а також тенденції, які зумовлюють зміну світових балансів сил і ескалацію локальних конфліктів. Історики, філософи часто зверталися і звертаються сьогодні до проблем: «глобалізація»,

«причин війн», «утвердження миру», «реалізація миру». Важливо усвідомлювати, що в тенденціях сучасної глобалізації світу людство не зуміло повністю відмовитися від війни як інструменту до вирішення економічних, суспільних проблем, територіальних суперечок тощо. Тому актуальними для науковців залишаються питання аналізу природи війни і пошук можливих й безумовних шляхів досягнення миру. Через розуміння, осмислення понять «війна» й «мир» можливе і наукове обґрунтування, і найважливіше – це практичне втілення тих інструментів у геополітичній, дипломатичній сфері, які безумовно не дозволять початку розгортання війни як явища. Проблема досягнення і збереження миру актуальна сьогодні для України, а також і для світу в цілому, що визначає її глобальний аспект.

«Виклики війни у сучасному світі дедалі частіше спонукають наукову спільноту звертатися до витоків і розуміння найціннішого для людства – ідеї миру. Вважаємо, що історичне осмислення і розуміння засад концепту ідеї миру сприятиме появі наукових праць, де системно і конструктивно досліджуватиметься проблема. З іншого боку, історична наука сприяє й формулюванню причинно-наслідкових зв'язків, що, безумовно, важливо у осмисленні ідеї миру, а найголовніше – такі наукові ревізії можуть бути підґрунтям до усвідомлення людством вагомості миру та мирного співіснування без збройної агресії і війни» [4, с. 803].

Осмислення понять «війна» та «мир», досягнення людством миру і уникнення війни – це глобальні проблеми, які підіймалися філософами ще у часи античності, а упродовж середньовіччя, нового часу і на сучасному етапі детально продовжували й продовжують вивчатись дослідниками, науковцями. Давньогрецький мислитель Платон у праці «Держава» [7] характеризував ідеальну державу і наголошував, що остання має забезпечувати існування суспільства без війни. Іммануїл Кант у книзі «Вічний мир: філософський нарис» (1795 р.) [9] запропонував програму миру, яку повинні дотримуватися держави, а також за яких умов державні уряди можуть реалізувати таку діяльність, яка б забезпечувала не лише припинення військових

дій, а й основу для побудови миру. Ідея миру, мир як явище і засіб для припинення війни стали предметом дослідження у працях: В. І. Гусєва [2], І. О. Панафідіна [5], Б. О. Парахонського та Г. М. Яворської [6].

Учені різних історичних епох у осмисленні поняття «війна» визначали сутність і причини, обґрунтовували позитивні і негативні її наслідки. «Геродот, наприклад, називав війну батьком і причиною всього. Г. Гегель писав, що високе призначення війни полягає в тому, що, завдяки їй, зберігається моральне здоров'я народів. Він порівнював війну з вітром, який не дає озеру загнивати, що з ним обов'язково сталося б при тривалому затишші [3, с. 122]. Важливо, що не всі дослідники минулого схилялися до думки, що війна – це інструмент для вирішення міждержавних стосунків, територіальних претензій. І. Кант у праці «Вічний мир: філософський нарис» (1795 р.) наголошував, що співпраця держав, які мають республіканський устрій, у економічній сфері можуть досягнути «вічного миру» [9]. Дослідник вважав, що владі від громадян правової держави надзвичайно важко буде отримати згоду на початок військових дій.

«Одним з ключових аспектів сучасної філософії війни є концепція гуманітарної відповідальності, відома також як «Responsibility to Protect». Це вчення підкреслює обов'язок міжнародного співтовариства запобігати геноциду та воєнним злочинам, а також втручатися, коли держави не можуть або не бажають захищати своїх громадян. Важливо підкреслити, що ця концепція викликає численні етичні дилеми, оскільки втручання може призвести до ще більших страждань і конфліктів» [1, с. 21].

«Тривалий час, а саме після двох світових війн та процесів глобального протистояння в умовах холодної війни, у геополітиці набула пріоритету пацифістська парадигма мислення. Ідея миру ставала ключовою, а мир – як гарант до мирного світового співіснування демократичного представництва. Політики, очільники держав зобов'язані володіти навиками стратегічного мислення, оскільки від його рівня залежатиме чи буде їхня країна реалізовувати мирні засади існування чи вдасться до військових конфліктів» [4, с. 808].

Таким чином, зважаючи на процес всесвітньої, економічної, політичної та культурної інтеграції й уніфікації тобто – глобалізації сучасний світ, безумовно, має дбати про зменшення загроз міждержавних війн. Важливо, щоб усі сучасні держави дбали про вирішення конфліктних ситуацій виключно мирним шляхом. Усередині країн державні уряди мають спрямовувати свою політику на уникнення внутрішніх конфліктів, убезпечення від терористичних актів, громадянських війн. Завдання сучасних науковців полягає у подальшому детальному осмисленні, розумінні понять «війна» та «мир». Адже теоретичне дослідження сприятиме ґрунтовному вивченню проблеми, що пов'язана із убезпеченням людства від найстрашнішого – війни, а практично дозволить віднайти дієві способи та інструменти для захисту людства від локальних, регіональних, міждержавних війн.

Література

1. Букіна Т., Ямпольцев П. Філософія війни і миру у XXI століття. *Вісник Львівського університету. Серія філософсько-політологічні студії*. 2024. Випуск 55. С. 19-25.
2. Гусев В. І. І. Кант: філософське обґрунтування ідеї світу. *Наукові записки НаУКМА*. 2000. Т. 18: Філософія та релігієзнавство. С. 8-16.
3. Кіндратець О. Проблеми війни і миру в третьому тисячолітті. *Політичний менеджмент*. № 2 (41). 2010. С. 119-127.
4. Лопатська Н.М. Концепт ідеї миру: історичні засади формування та сучасне розуміння. *Актуальні питання у сучасній науці» (Серія «Педагогіка», Серія «Право», Серія Економіка», Серія «Державне управління», Серія «Техніка», Серія «Історія та археологія»)*. Випуск № 7(13). Київ, 2023. С. 799-811.
5. Панафідін І. О. Філософська ідея миру: становлення та еволюція. *Актуальні проблеми духовності: зб. наук. праць / відп. ред. Я. В. Шрамко. Кривий Ріг, 2011. Вип. 12. С. 345-355.*
6. Парахонський Б. О., Яворська Г. М. Онтологія війни і миру: безпека, стратегія, смисл: монографія. Київ: НІСД, 2019. 560 с.

7. Платон. Держава. Київ: Основи, 2000. 355 с. URL: <http://litopys.org.ua/plato/plat.htm> (дата звернення 14.05.2025).

8. Російсько-українська війна (з 2014). Вікіпедія. Вільна енциклопедія. URL: surl.li/oqssdm (дата звернення: 14 травня 2025).

9. Kant I. Zum ewigen Frieden. Ein philosophischer Entwurf. Project Gutenberg eBook. 2014. URL: <https://www.gutenberg.org/cache/epub/46873/pg46873-images.html#Pg003> (дата звернення 15.05.2025).

Мельничук Мар'яна Василівна,
Учениця 5-Б класу Обарівського ліцею
Городоцької сільської ради Рівненського р-ну Рівненської області

МІЙ РІДНИЙ ГЕРОЙ

Ось уже три роки, як я не бачу свого тата, тому що він захищає нашу Батьківщину від ворогів.

Я дуже за ним сумую та постійно молюся за нього. Він служить у п'ятдесят сьомій бригаді у місті Вовчанськ. Я знаю, що там дуже страшно, гине багато людей. Тато рідко телефонує, але ніколи не розповідає про війну. Він дуже веселий, жартує зі мною, хоча мені хочеться плакати.

Мій тато для мене герой. Я не хочу ніяких нагород, єдине моє бажання – побачити тата живим, і щоб він завжди був зі мною.

Я захоплююсь його сміливістю, вмінням виходити з будь-якої ситуації, приймати важливі рішення.

Війна нас розлучила, але я вірю, що Україна переможе завдяки таким людям, як мій тато, мій рідний герой.

Тату, повертайся живим!

Слава Україні! Героям слава!

Падучак Богдана Валеріївна,
учениця 11 класу Обласного наукового ліцею в м. Рівне
Рівненської обласної ради

Міщук Інна Володимирівна,
кандидат юридичних наук, професор, завідувачка кафедри
конституційного права та галузевих дисциплін НУВГП

Бондарець Олександр Іванович,
вчитель історії та правознавства Обласного наукового ліцею в
м. Рівне Рівненської обласної ради

СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ: ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ

Соціальний захист військовослужбовців є важливою складовою загальної системи соціального захисту населення та одним із ключових напрямків соціальної політики держави. В умовах війни цей аспект набуває особливого значення. Законодавча база України передбачає певні соціальні гарантії для військовослужбовців, однак існують численні прогалини та невідповідності в їх практичній реалізації.

Система соціального захисту військовослужбовців в Україні ґрунтується на принципі верховенства міжнародного прав. Нормативно-правова база соціального захисту військовослужбовців містить широкий спектр соціальних гарантій та прав військовослужбовців. Нормативно-правова база вміщає в себе, як національне законодавство, так і міжнародні норми.

Військовослужбовці та члени їх сімей користуються усіма правами людини і громадянина. Також вони наділені певними спеціальними правами пов'язаними з проходженням військової служби, такі як: право на безоплатний проїзд, право на отримання статусу учасника бойових дій, право на продовольче та речове забезпечення тощо [1].

Разом із тим військовослужбовці можуть бути обмежені в певних правах, під час дії воєнного стану, обмежуються такі права, як право на свободу пересування, право на звільнення з військової служби та право на участь у мітингах та мирних зібраннях [3].

Українське законодавство повинно гарантувати військовослужбовцям соціальний захист та соціальні гарантії, однак наразі відсутній чіткий механізм реалізації прав військовослужбовців під час воєнного стану та ведення активних бойових дій.

Грошове забезпечення військовослужбовців є ключовим елементом їхнього соціального захисту. Законодавством передбачено щомісячні основні та щомісячні додаткові виплати, а також одноразова грошова допомога військовослужбовцям [2].

До причин порушення права на грошове забезпечення можна віднести: відсутність належного контролю, велике навантаження на економіку країни, високий рівень бюрократії та високий рівень корупції.

Ще однією проблемою в умовах сучасної війни є необхідність у швидкій, якісній і спеціалізованій медичній підтримці. Законодавством України військовослужбовцям гарантується цілий ряд прав у сфері медичного забезпечення. Однак в умовах воєнного стану виникають певні проблеми у даній сфері, зокрема: нестача персоналу, обмежене фінансування та недостатнє медичне обладнання, обмежений доступ до поранених.

Попри те, що законодавство України передбачає можливість військовослужбовців на відпочинок, на практиці реалізація цього права теж ускладнена. Основні проблеми: велике навантаження на військових через брак особового складу, складнощі з оформленням документів

Загалом, варто зазначити, що з метою підвищення ефективності соціального захисту військовослужбовців необхідно реалізувати такі заходи: оптимізація механізмів фінансових виплат, модернізація системи військової медицини, збільшення фінансування, створення ефективної системи соціальної адаптації ветеранів, розширення

програм перекваліфікації, гармонізація законодавства з міжнародними стандартами.

Література

1. Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей: Закон України від 20 грудня 1991 р. № 2011-ХІІ. Редакція від 25 серпня 2024 р. - Відомості Верховної Ради України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12>

2. Питання деяких виплат військовослужбовцям, особам рядового та начальницького складу, поліцейським та їх сім'ям під час дії воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів від 28.02.2022 р. № 168-2022-п, Редакція від 21.11.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/168-2022-%D0%BF#Text>

3. Конституція України: Закон від 28.06.1996 № 254. База даних «Законодавство України». ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

Федорчук Даниїл Олександрович,

*здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
факультету історії та археології Національного університету
«Острозька академія», м. Острог*

ГЕНОЦИДНА РИТОРИКА РОСІЙСЬКОГО РЕЖИМУ

Ця тема є дуже важливою в умовах сучасної російсько-української війни, адже вона показує, як мова ненависті переходить у реальні дії. Також вона розкриває, як російська пропаганда та жорсткі закони можуть мати небезпечні наслідки. Багато агресивних дій російської армії та правових рішень окупаційної влади не отримали б такої підтримки, якби не попередня ідеологічна обробка населення. Росія завдяки сильній пропаганді змогла переконати не лише своїх

громадян, але й тих, хто перебував у її інформаційному полі, що війна проти України є виправданою. Вивчення цієї теми важливе не лише для розуміння сучасної російської пропаганди і її витоків, а й для розробки механізмів протидії інформаційній агресії та фіксації використання росіянами інструментів психологічного впливу на людське сприйняття реальності, що зрештою, привело до чисельних воєнних злочинів. Ретельний аналіз російського законодавства, публічних заяв Путіна і представників влади РФ, російських шкільних підручників з історії створить цілісну картину геноцидної риторики.

Нормативно-правові акти РФ, що спрямовані проти українства. Російська Федерація, як і її історичні попередники, протягом свого існування послідовно використовує законодавчі механізми для обмеження прав українців, придушення їхньої національної ідентичності та знищення культурної самобутності. Нормативно-правові акти РФ, спрямовані проти українства, охоплюють різні сфери – від мовної політики і переслідувань громадських активістів і заборони українських організацій, до легітимізації і трибуналу над українськими полоненими. Ці закони та постанови не лише легітимізують репресії проти українців у самій Росії, а й відіграють важливу роль у виправданні агресії проти України. Війна суттєво вплинула на права людей, зокрема на охорону здоров'я, освіту, житло, харчування та доступ до води. Найбільше постраждали діти, яких примусово депортували до Росії або на тимчасово окуповані території. Це переважно неповнолітні, що втратили батьків, були розлучені з ними під час бойових дій або знаходилися в закладах догляду. Станом на сьогодні відомо про понад 16 тисяч депортованих українських дітей. Багато з них перебувають у російських дитячих будинках або незаконно усиновлені, зазнаючи фізичного та психологічного насильства без можливості зв'язку з рідними. Росія змінює їхні імена, документи та видає їм російські паспорти, що ускладнює повернення. [1] Російське законодавство передбачає покарання за зв'язки з іноземними та міжнародними неурядовими організаціями, які в РФ визнані «небажаними». Відповідно до ст. 20.33 Кодексу про адміністративні правопорушення

РФ, участь у таких організаціях карається штрафами. Ст. 284.1 Кримінального кодексу РФ передбачає суворіші санкції, зокрема штрафи, обов'язкові роботи або ув'язнення за організацію їхньої діяльності. [2]

Агресивна риторика представників влади та державних медіа. Риторика представників російської влади та контрольованих державних медіа відіграє ключову роль у формуванні суспільної думки та виправданні агресивної політики Кремля щодо України. Використовуючи методи дезінформації, маніпуляцій та мови ворожнечі, офіційні особи РФ і пропагандистські медіа систематично розпалюють ненависть до українців, заперечують право України на існування як незалежної держави та створюють хибне уявлення про війну як «історичну необхідність» чи «визвольну місію». Росія щороку витрачає понад 1 мільярд доларів на пропаганду, а у 2025 році цей бюджет зріс до 1,4 мільярда доларів. Це сприяє масовому поширенню пропагандистських меседжів, зокрема через провідні російські медіа, які адаптують риторику під різні аудиторії. Основний акцент робиться на дегуманізації українських чоловіків, яких у пропагандистських матеріалах зображують «нацистами, гвалтівниками, аморальними злочинцями». Вони постійно фігурують у кримінальній хроніці як злочинці та загроза суспільству, що закріплює ворожнечу. Російські пропагандистські ЗМІ цілеспрямовано формують образ ворога з українських чоловіків, зображуючи їх як агресивних, жорстоких та аморальних. У матеріалах їх постійно називають «нацистами», «гвалтівниками», «звірями» або «псами», щоб дегуманізувати та викликати ненависть. [3]

Російські підручники з історії: школа ненависті та українофобства. Освітня політика є одним із найпотужніших інструментів формування світогляду суспільства, бо саме з виховання зростаючих поколінь починається нація. У випадку сучасної Російської Федерації історична освіта стала засобом легітимації імперських амбіцій, пропаганди та розпалювання ненависті до України та Заходу. Російські шкільні підручники з історії, особливо після 2014 року, демонструють тенденцію до спотворення фактів, за

рахунок цього спалювання історичного тла та вплітання радикальної ідеології в освітній процес. Внаслідок такого вчення формується культура ворожнечі серед дітей (до прикладу, завдяки спеціальним заняттям, які називаються «Разговори о важном»), яка потенційно виправдовує військові злочини. Окрім цього, на окупованих територіях росіяни також впроваджують відповідні пропагандистські заходи, активно займаючись зросійщенням українського населення. Путінська історична політика спрямована на виправдання авторитарного режиму через активний захист імперського минулого Росії. Кремль приховує репресивні методи асиміляції неросійських етносів, натомість використовує пропаганду про «дружній» характер своєї політики. Зовнішня історична риторика обґрунтовує ці імперські амбіції через концепцію «російського світу». Не зважаючи на явний праворадикальний характер російської ідеології, в ній вбачається вплив Радянського Союзу, як головної рольової моделі цього політичного курсу. [4]

Література

1. Пашковська Ю. Процес депортації українських дітей до Росії. *Законодавство України: погляд молодих правників: Матеріали щорічної Всеукраїнської наукової студентської конференції (5-6 травня 2023 року)*. Івано-Франківськ, 2023. С. 152.
2. Центр стратегічних комунікацій та інформаційної безпеки. Геноцидна риторика російського режиму. Київ, 2023. С. 8-10
3. Демонізація, проституція та геноцидна риторика: як пропагандисти створюють образ українців у росмедіа. Інститут масової інформації. URL: <https://imi.org.ua/monitorings/demonizatsiya-prostyutsiya-ta-genotsyidna-rytoryka-yak-propagandysty-stvoryuyut-obraz-ukrayintsiv-v-i65195>
4. Яремчук В. Україна у шкільній історії путінської Росії (до 2021 р.). *Український історичний журнал*. 2023. № 3. С. 179.

Чирук Григорій Леонідович,
*здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти ПВНЗ
«Міжнародний економіко-гуманітарний університет імена академіка
Степана Дем'янчука»*

Старжець Володимир Іванович,
*кандидат історичних наук, доцент кафедри історії, теорії держави і
права та філософії ПВНЗ «Міжнародний економіко-гуманітарний
університет імені академіка Степана Дем'янчука»*

РОЛЬ МИРОТВОРЧИХ МІСІЙ ООН В ЗАБЕЗПЕЧЕННІ МИРУ

Миротворчі місії ООН – це важливий інструмент міжнародної спільноти для підтримки миру та безпеки у світі. Ці місії спрямовані на запобігання конфліктам, захист цивільного населення, а також підтримку прав людини й відновлення верховенства права [1, с. 452]. З моменту створення першої миротворчої операції у 1948 році, ООН здійснила понад 70 таких місій у різних регіонах світу – від Африки до Близького Сходу та Балкан. Миротворці ООН, часто звані «блакитними шоломами», відіграють ключову роль у стабілізації ситуацій після збройних конфліктів і створенні умов для сталого миру, проте не завжди ці місії мали успіх у забезпеченні миру.

Перша миротворча місія ООН – UNTSO (Організація ООН з нагляду за перемир'ям), 1948 – по наш час. Рада Безпеки ООН 29 травня 1948 року прийняла резолюцію номер 50, яка стала підґрунтям для створення Організації ООН з нагляду за перемир'ям (UNTSO), першої миротворчої місії Організації Об'єднаних Націй. Основним завданням UNTSO було спостереження за дотриманням перемир'я між Ізраїлем та його арабськими сусідами [2].

Місія ООН у Конго (ONUC), 1960–1964 рр. Вона стала першою великою миротворчою операцією, в якій ООН не лише здійснювала спостереження, але й активно втручалася у внутрішній конфлікт. У 1960 році, після здобуття незалежності Республікою Конго від Бельгії, в країні вибухнула політична та військова криза. Бельгія ввела війська

для захисту своїх громадян і економічних інтересів. Прем'єр-міністр Патріс Лумумба звернувся до ООН із проханням про допомогу. Головною метою місії було допомогти новій державі зберегти територіальну цілісність, вивести іноземні війська та відновити порядок. ONUC отримала широкі повноваження – це є першим випадком, коли ООН дозволила застосування сили не лише для самооборони, а й для припинення ворожих дій усередині країни. Вперше з'явилася справжня «озброєна миротворчість», яка стала суперечливим, але необхідним кроком [3].

Місія ООН з тимчасового управління у Камбоджі (UNTAC), 1992–1993 рр. Місія UNTAC є однією з найважливіших в історії миротворчої діяльності ООН, оскільки вона не просто забезпечувала мир, а фактично тимчасово керувала державою. Режим «червоних кхмерів» під проводом Пол Пота вбив близько 2 мільйонів людей у період з 1975 по 1979 рік, після чого країна була окупована В'єтнамом. У складі UNTAC було близько 22 тисяч осіб із понад 100 країн – військові, цивільні експерти, спостерігачі, гуманітарні працівники. Основні завдання місії включали припинення вогню, роззброєння збройних формувань, повернення біженців, організацію вільних і чесних виборів. UNTAC вважається однією з найуспішніших операцій ООН у контексті відновлення миру, хоча критики зауважують, що повна демократизація Камбоджі так і не відбулася [4].

Місія ООН з надання допомоги в Руанді (UNAMIR), 1993–1996 рр. Місія UNAMIR була створена щоб підтримати виконання Арушських угод – мирної угоди між урядом Руанди та повстанським Руандійським патріотичним фронтом. Метою цих домовленостей було завершення багаторічного конфлікту між двома етнічними групами країни – хуту і тутсі. Проте реальність виявилася трагічною. Екстремісти з числа хуту розгорнули систематичне знищення тутсі. За різними оцінками, було вбито від 800 тисяч до понад мільйона осіб. Геноцид відзначався надзвичайною жорстокістю [5].

Сили захисту Організації Об'єднаних Націй (UNPROFOR) у колишній Югославії, 1992–1995 рр. Після розпаду Югославії наприкінці 1980-х років у регіоні спалахнула серія етнічних

конфліктів, які переросли у повномасштабні. Рада Безпеки ООН ухвалила резолюцію, якою було створено Сили захисту ООН – UNPROFOR. Завданням місії було: захист «безпечних зон», супровід гуманітарних вантажів, спостереження за припиненням вогню, підтримка біженців, контроль за дотриманням прав людини та уникнення ескалації бойових дій. Найбільша трагедія сталася у липні 1995 року в Сребрениці – місті, яке було офіційно оголошено «безпечною зоною» під охороною ООН. Попри присутність нідерландських миротворців, боснійсько-сербські сили захопили місто і вбили понад 8 тисяч боснійських мусульман. Це стало найбільшим масовим вбивством у Європі після Другої світової війни і серйозним ударом по авторитету ООН [6].

Ця місія знакова тим, що це була перша участь незалежної України в миротворчих операціях за кордоном. Український контингент, виконав свої завдання з честю і гідністю. 79 українських миротворців на чолі з полковником Миколою Верхоглядом змогли домовитися про евакуацію мусульман із міста Жепа і врятували більше 5 тисяч людей. Після провалу UNPROFOR була створена нова місія – IFOR (Міжнародні сили з підтримки миру під проводом НАТО), яка мала ширші повноваження і дійсно змогла стабілізувати ситуацію після підписання Дейтонських угод у грудні 1995 року. UNPROFOR стала важливим, хоча і трагічним уроком для всієї системи ООН, зокрема в питаннях надання мандатів і відповідальності за безпеку цивільних.

Згодом була проведена успішна місія ООН у Сьєрра-Леоне (UNAMSIL), 1999–2005 рр. Завдяки її зусиллям Сьєрра-Леоне поступово відновилася після війни, і сьогодні є прикладом постконфліктного відновлення в Західній Африці [7]. Місія ООН у Демократичній Республіці Конго (MONUC/MONUSCO), 1999 – дотепер. Ця місія є однією з найдовших і найвитратніших миротворчих операцій в історії ООН. Деякі регіони ДРК й досі нестабільні, а цивільне населення потерпає від нападів озброєних угруповань. Водночас MONUSCO змогла забезпечити низку важливих функцій: підтримку демократичних виборів, відновлення

інфраструктури, медичну допомогу, освіту, боротьбу з сексуальним насильством у конфлікті, захист дітей.

Отже, миротворчі Місії ООН справді мають за мету забезпечення миру і стабільності у різних регіонах нашої планети. Проте, як можна зазначити – не всі миротворчі місії є вдалими, що змушує нас задати важливе питання: «чи потрібно ООН взагалі проводити ці місії, якщо не всі з них приводять до позитивного результату?» На нашу думку, так, тому що більшість цих місій були успішними і сприяли відновленню миру в тому, чи іншому конфліктному регіоні. Але варто зауважувати, що миротворчі місії ООН є лише допоміжним фактором у вирішенні будь-якого конфлікту, основна ж відповідальність лежить на агресорі та воюючих сторонах.

Література

1. Мельниченко Н.О. Міжнародно-правове забезпечення постконфліктного врегулювання (на прикладі практики ООН). Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія «Право». 2022. № 69. С. 451–455.
2. United Nations Truce Supervision Organization. URL: <https://untso.unmissions.org/>
3. The United Nations Operation in the Congo (ONUC). URL: <https://peacekeeping.un.org/mission/past/onucB.htm>
4. United nations transitional authority in Cambodia. URL: <https://peacekeeping.un.org/mission/past/untac.htm>
5. International Tribunal for Rwanda. URL: <https://peacekeeping.un.org/ar/mission/past/unamirS.htm>
6. Former Yugoslavia – UNPROFOR. URL: https://peacekeeping.un.org/mission/past/unprof_p.htm
7. United Nations Mission in Sierra Leone. URL: <https://peacekeeping.un.org/mission/past/unamsil/>

Шевченко Уляна Юріївна,

здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти факультету географії, історії та туризму ПВНЗ «Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка С. Дем'янчука»

Лопачька Наталія Миколаївна,

кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри історії, теорії держави і права та філософії ПВНЗ «Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука»

УКРАЇНЬСЬКА КУЛЬТУРНА ІДЕНТИЧНІСТЬ В УМОВАХ РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ

В умовах сучасного світу, а саме конфлікту мов та ідентичностей у полікультурному процесі, постає проблема формування національної культурної ідентичності українського народу. Російсько-українська війна бере початок ще з 20 лютого 2014 року і триває дотепер. Український народ платить високу ціну, аби продемонструвати світові свою самобутність, адже Російська Федерація систематично привласнює українські досягнення, а саме: території, музику, мистецтво чи інші сфери.

Консцієнтальна війна – це сучасна форма війни, яка спрямована не на фізичне знищення противника, а на руйнування свідомості та перетворення ціннісних установок суспільства. «Це психологічна за формою, цивілізаційна за змістом та інформаційна за засобами форма політичного насильства, в якій об'єктом руйнування й трансформації є ціннісні установки громадян» [2]. Її метою є підрив суспільного ладу, дестабілізація ситуації в країні та маніпулювання громадською думкою. Прикладами консцієнтальної війни можуть бути поширення фейкових новин, створення політичних тролів, використання пропаганди та маніпулятивних технік.

Наслідком застосування цієї війни стало знищення загального рівня свідомості людей, руйнування стійкої системи світоглядних цінностей та їх заміщення різноманітними ціннісними симулякрами.

Як наслідок, спостерігається зниження родової культурної пам'яті, руйнування традиційних механізмів самоідентифікації та їх заміщення новими механізмами ідентифікації через створення різних груп участі, а також низка інших негативних наслідків [1, с. 11-12].

Особливістю консцієнтальної зброї є те, що держава-агресор витрачає мінімальні кошти на її застосування, оскільки всі витрати перекладаються на країну-жертву. Наприклад, створивши фільм, країна-агресор може поширювати його в мережі Інтернет, закладаючи в нього інформаційні «міни» та «бомби». Таким чином, населення неодноразово піддається інформаційно-психологічному впливу фейкових новин, що призводить до залякування чи маніпуляції.

Британський дослідник феноменів нації та націоналізму Ентоні Дейвід Сміт поняття національна ідентичність та нація визначає як «...складні конструкції, що складаються з багатьох взаємопов'язаних компонентів – етнічних, культурних, територіальних, економічних та політико-юридичних. Вони означають зв'язки солідарності між членами спільнот, об'єднаних спільною пам'яттю, міфами та традиціями, і ці зв'язки можуть, а то й не можуть утілюватись у формі національних держав, проте вони нітрохи не схожі на суто юридичні та бюрократичні узи» [4, с. 23]. Таким чином, нація має поєднувати лаконічно такі виміри свого існування, як: громадянські, територіальні, етнічні та генеалогічні, але співвідношення між цими складниками на різних історичних етапах можуть бути неоднаковими.

Українознавча компетентність є одним із ключових факторів безпеки української нації та формування національної ідентичності. «Для розвитку національної ідентичності української молоді необхідно захистити Український інформаційний простір; забезпечити інформаційно-психологічну безпеку українських громадян; підняти на більш високий рівень політичну культуру населення України; подолати соціально-психологічні стереотипи утопічного й тоталітарного походження та комплекс національної неповноцінності; розширити базу демократичних сил; досягти стану незворотності державотворчих процесів і стабілізації політичного та соціально-економічного життя; довести до логічного завершення процес

консолідації української нації в єдиний соціально-політичний організм; виховувати національно свідомих громадян і духовно сконсолідувати українство на основі європейських ідеалів, базових цінностей та української національної ідеї» [3].

Росія активно використовує інформаційну війну для маніпуляції свідомістю українців та міжнародної спільноти, підриваючи таким чином українську ідентичність. Російська пропаганда спрямована на знищення історичної пам'яті українців, підміну цінностей та створення фейкових наративів.

Молоде покоління є особливо вразливим до впливу маніпулятивних інформаційних потоків, що ускладнює процес формування їхньої національної ідентичності. Для протистояння російській пропаганді Україні необхідно розробити та активно просувати власний національний бренд на міжнародній арені. Збереження та розвиток української мови, культури та освіти є запорукою збереження національної культурної ідентичності.

Література

1. Анісімович-Шевчук О. 3. Ідентичність в умовах консцієнтальної війни. *Проблеми культурної ідентичності в ситуації сучасного діалогу культур: матеріали XVI Міжнародної наукової конференції (м. Острог, 22-23 червня 2023 р.)* / відп. за вип. О. Шершньова, К. Якуніна. Острог: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2023. С. 9-17.
2. Війна консцієнтальна. Електронна версія «Великої української енциклопедії». URL: surl.li/qjbxfa
3. Воропаєва Т. С. Вплив українознавства на формування національної ідентичності особистості в сучасному освітньому просторі. *Українознавство*. 2010. № 4. С. 174-177.
4. Сміт Е. Національна ідентичність. Київ: Основи. 224 с. URL: <http://litopys.org.ua/smith/smi.htm>

НАПРЯМ 4. СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ В МЕТОДИЦІ НАВЧАННЯ ІСТОРІЇ ТА ГРОМАДЯНОЗНАВСТВА

Бендарський Ігор Леонтійович,

*здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти ПВНЗ
«Міжнародний економіко-гуманітарний університет імена академіка
Степана Дем'янчука»*

Старжець Володимир Іванович,

*кандидат історичних наук, доцент кафедри історії, теорії держави і
права та філософії ПВНЗ «Міжнародний економіко-гуманітарний
університет імені академіка Степана Дем'янчука»*

ТЕМАТИКА РОЗЗБРОЄННЯ ЄВРОПИ ПІСЛЯ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ В ШКІЛЬНОМУ КУРСІ ІСТОРІЇ

Після закінчення Другої світової війни у 1945 році постало питання про демілітаризацію та контроль за озброєнням у Європі. Метою роззброєння було запобігти новому глобальному конфлікту, ліквідувати наслідки мілітаризму та встановити стабільність.

Дослідник миру А. Капто зауважує, що реальної безпеки чи миру можна досягнути тільки за умов комплексного підходу до процесу роззброєння. Він виокремлює кілька аспектів процесу роззброєння: процес скорочення звичайних озброєнь; процес, пов'язаний з ядерним роззброєнням; боротьба проти мілітаризації космосу; процес, пов'язаний з хімічною та бактеріологічною зброєю; боротьба проти створення нових видів зброї масового знищення [2, с. 175].

Закликаючи до роззброєння та стабільного миру, Б. Рассел вимагав від урядів всіх країн сприяння такому курсу. Він звертався до тогочасних лідерів ворогуючих блоків: «Я не пропоную, щоб закінчилась боротьба між комуністами та антикомуністами. Я пропоную тільки, щоб ця боротьба не велася військовими засобами» [3, с. 15–16]. Основним завданням Б. Рассела було розробити

передумови для недопущення ще однієї світової війни. Однак світові уряди не зважали на ці заклики.

Вагоме місце у формуванні концепції миру через роззброєння займає праця Г. Кларка і Л. Сона «Міжнародний мир через міжнародне право» (1958). Автори рішуче виступали проти політики «з позиції сили» і проти продовження гонки озброєнь. Вони пропонували зосередити зусилля на здійсненні всезагального і повного роззброєння, наголошуючи, що мир не можна забезпечити постійною гонкою озброєнь, ані «рівновагою страху, ані дипломатичними хитрощами» [1].

Окремою віхою в історії руху за роззброєння та формуванні концепції миру є «Маніфест Ейнштейна–Рассела», в якому зазначено, що «...жодна зі сторін не може розраховувати на перемогу у такій [ядерній] війні... існує реальна загроза загибелі людства...» [5, с. 192].

Тема роззброєння країн після Другої світової війни зазвичай висвітлюється в контексті міжнародних зусиль з підтримання миру, стабільності та запобігання новим конфліктам після катастрофи війни.

У шкільному курсі історії, особливо в старших класах, учні зазвичай вивчають такі ключові моменти:

Початок етапу роззброєння після Другої світової війни. Після поразки нацистської Німеччини та Японії основні переможці війни (США, Велика Британія, СРСР, Франція) почали активно працювати над питанням контролю за зброєю. Одним з перших кроків була заборона та обмеження на виробництво і використання певних видів озброєнь, таких як ядерна зброя.

Конференція в Ялті та Потсдамі. У рамках цих конференцій було вирішено питання повоєнного устрою Європи та Азії, а також питання роззброєння, насамперед Німеччини. Військові сили нацистської Німеччини були повністю розпущені, а її озброєння знищено або вивезено.

Створення Організації Об'єднаних Націй (ООН). Однією з основних цілей ООН була робота над забезпеченням міжнародної безпеки та роззброєння. Зокрема, створення ООН стало основою для

багатьох міжнародних договорів, які сприяли обмеженню виробництва та розповсюдження зброї.

Договори про контроль над озброєннями. Зокрема, учні вивчають важливість таких договорів, як Договір про заборону ядерних випробувань (1963), Договір про нерозповсюдження ядерної зброї (1968) та інші. Ці договори мали на меті не тільки роззброєння, а й створення механізмів для запобігання новим війнам.

Конкуренція між США і СРСР. Шкільна програма також охоплює період «холодної війни», коли суперечності між США та СРСР призвели до нової гонки озброєнь, незважаючи на зусилля в напрямку роззброєння.

Загроза ядерної війни та рухи за роззброєння. Важливе місце займають рухи та акції миротворців, які виступали за ядерне роззброєння, зокрема в 1950–1960-ті роки, коли загроза ядерної війни була надзвичайно високою.

Загалом для більшості людей зрозуміло що ця війна розбила ту модель мирного існування і взаємодію країн яка вибудовувалася після Другої світової війни і показала неспроможність багатьох організацій, але нова модель існування ще не вироблена і ми знаходимося в епіцентрі цих подій. Тому цілком серйозно можна констатувати, що нова модель мирного існування в Європі буде будуватися заходом разом з Україною

Ця війна не тільки за території, а й за глобальний військово-політичний вплив так званої РФ на весь світ, і своїм стилем ведення війни вона показує світові що правила, договори, чи якісь зобов'язання для неї ніщо. Це прекрасно зрозуміли українці і це розуміє західний світ, хоча інколи демонструє зворотне і реагує неналежно. Зокрема США також до останнього не втручалися у Другу світову війну і досить довго відмежовувалися, що приблизно нагадує зарешню політику Штатів. Але в підсумку змушені були брати активну і безпосередню участь в бойових діях.

Тема роззброєння в шкільному курсі історії часто зв'язується з проблемою міжнародних відносин, колізією між прагненнями до миру та політичними і економічними інтересами великих держав.

Як результат впровадження концепції миру за допомогою роззброєння на зміну всезагальному миру теоретично має прийти запланований мир – такий стан міжнародних відносин, коли здійснюються цілеспрямовані заходи, які ведуть не тільки до послаблення напруженості й усестороннього співробітництва, але й до припинення гонки озброєнь, поетапного роззброєння, а в підсумку – позбавлення від загрози світових воєн, до надійно гарантованого миру і створення нової системи міжнародних відносин на принципах мирного співіснування.

Література

1. Clark G. World Peace through World Law / G. Clark, L. Sohn; [2nd ed.]. Cambridge: Harvard University Press, 1960. 387 p.
2. Mills W. The Abolition of War / W. Mills, J. Real. New York, 1963. 217 p.
3. Russell B. The Vital Letters of Russell, Khrushchev, Dulles / B. Russel. London: MacGibbon & Kee, 1958. 77 p.
4. Івасюк Г. О. Зміна зовнішньої політики Німеччини після Другої світової війни: політично-культурний, геополітичний та філософський аспекти. *Вісник НТУУ "КПІ". Політологія. Соціологія. Право: збірник наукових праць*. 2011. № 3 (11). С. 15–20.
5. Підоричева І. Післявоєнне відновлення Європи: досвід та уроки для України. *Журнал європейської економіки*. Том. 21. № 2. 2022. С. 190-207.
6. Райан А. Рассел Бертран. Енциклопедія політичної думки [пер. з англ.]. К.: Дух і літера, 2000. С. 323.

Данильчук Віталіна Романівна,
*кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри методики
викладання і змісту освіти Рівненського обласного інституту
післядипломної педагогічної освіти, м. Рівне*

РЕФЛЕКСІЯ ЯК ВАЖЛИВА СКЛАДОВА СУЧАСНОГО УРОКУ ІСТОРІЇ

В умовах нової української школи важливу роль відіграє вміння учнів аналізувати свою роботу, висловлювати власне ставлення до здобутих знань, умінь і навичок [2; 4]. Саме тому важливою складовою сучасного уроку історії вважають рефлексію.

У перекладі з латинської «рефлексія» означає «звернення назад», відображення, бачення себе очима іншого. Існує низка підходів до пояснення сутності цього поняття. Однак, у найзагальнішому розумінні, рефлексія трактується як роздуми людини, спрямовані на аналіз самої себе – власних станів, своїх вчинків і минулих подій.

Рефлексія в педагогіці – це, з одного боку, самоаналіз діяльності та її результатів з подальшим прогнозуванням майбутнього навчання; з іншого – важливий компонент уроку, під час якої учні осмислюють відкриті й усвідомлені ними на занятті ідеї [1, с. 14-18]. Рефлексія на уроці – це спільна діяльність учнів і вчителя, яка дає змогу вдосконалювати навчальний процес, орієнтуючись на особистість кожного учня.

Існує низка підходів до класифікації рефлексії: за змістом, за способом проведення, за сферою людської сутності, за формою діяльності. Найбільш поширеною є класифікація залежно від функцій, згідно з якою розрізняють: рефлексію настрою та емоційного стану; рефлексію діяльності; рефлексію змісту навчального матеріалу [3, с. 45-48].

Рефлексія настрою і емоційного стану проводиться на початку уроку для налагодження позитивної атмосфери у класі, емоційного контакту з кожним окремо та з усіма учнями в цілому, для визначення готовності до сприйняття нового матеріалу, а також вкінці уроку.

Серед вправ, які доцільно використовувати на уроках історії для проведення такої рефлексії: «Три обличчя», «Світлофор», «Рефлексивна руханка», «Сонечко», «Щоденник вражень», «Квітова галявина» та ін.

Рефлексія діяльності як структурний компонент уроку історії дає можливість осмислити способи та прийоми роботи з навчальним матеріалом, знайти найефективніші та раціональні з них. Цей вид рефлексії можна використовувати впродовж усього уроку. В означеному контексті дієвими є вправи: «Рефлексивна мішень», «Сходинки успіху», «Океан успіху», «Ліхтарик», «Комплімент», «Із заплученими очима», «Якби я був чарівником», «Однохвилинне есе», «3 М+Д», «Скринька відгуків і пропозицій» тощо.

Рефлексія змісту навчального матеріалу полягає у виявленні рівня усвідомлення змісту уроку. Вона допомагає вчителю дізнатися наскільки продуктивним був урок для учнів. Серед інструментів, які доцільно використовувати: «Незакінчене речення», «Бортовий журнал», «Плюс, мінус, цікаво», «Синквейн» («Сенкан»), «Фішбоун», «Зірки мудрих істин», «Акрослово», «Долонька», «Ромашка Блума», «Шість капелюхів», «Мапа тіла», «Влог-рефлексія», «Саморефлексія», «SMS», «Пауза для роздумів», «Картинна галерея», «Квиток на вихід», «Дерево спогадів», «Вир пам'яті» ті ін. [5, с. 195-199; 6].

Таким чином, рефлексія є необхідною і дуже важливою складовою сучасного уроку історії. Її застосування в освітньому процесі допомагає його учасникам проаналізувати свою діяльність й зробити висновок про її результативність. У шкільній практиці є чималий арсенал методичних прийомів для здійснення усіх видів рефлексії.

Література

1. Губа Н. О. Рефлексія: проблематика формулювання концепту. *Наукові записки. Серія: Психологія*. 2024. Вип. 3. С. 13-19.
2. Державний стандарт базової середньої освіти, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 30 вересня 2020 р. №898. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/898-2020-%D0%BF#Text>

3. Ковальова К. І., Богадьорова Л. М. Рефлексія як структурна одиниця уроку. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: педагогічні науки*. 2018. Вип. № 82. С. 45-48.

4. Концепція Нової української школи. URL: <https://bit.ly/3nJnbhU>

5. Парфілова С., Крезора К. Організація рефлексивної діяльності молодших школярів з використанням стратегій критичного мислення. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2021. № 7 (111). С. 189-201.

6. Полонська Т. К. Особливості використання рефлексії у процесі компетентісно орієнтованого навчання іноземної мови у 5–6 класах гімназії. URL: <https://bit.ly/4i5ZwDQ>.

Омельчук Олена Ростиславівна,

директор Обарівського ліцею Городоцької сільської ради Рівненського району Рівненської області

Ляховчук Наталія Михайлівна,

заступник директора з навчально-виховної роботи Обарівського ліцею Городоцької сільської ради Рівненського району Рівненської області

Зарічнюк Наталія Ростиславівна,

заступник директора з виховної роботи Обарівського ліцею Городоцької сільської ради Рівненського району Рівненської області

ПРАВОВЕ ТА ПРЕВЕНТИВНЕ ВИХОВАННЯ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ ОБАРІВСЬКОГО ЛІЦЕЮ

З метою підвищення рівня обізнаності учасників освітнього процесу з питань безпеки в умовах дії воєнного стану в країні та відповідальності за вчинення неправовірних дій в Обарівському ліцеї систематично проводиться просвітницька робота із здобувачами освіти та їх батьками, щодо відповідальності за вчинені протиправні

дії щодо учасників освітнього процесу під час дії режиму воєнного стану.

Реалізація завдань і змісту правового та превентивного виховання здобувачів освіти в закладі здійснюється передусім у процесі освітнього процесу. Вивчення гуманітарних предметів спрямоване на формування в них високих ідеалів, морально-правових якостей, непримиренності до аморальних явищ, правопорушень і злочинності. Дисципліни природничого циклу дають змогу торкнутися кола питань з різних галузей права, зокрема його нормативних актів щодо охорони природи, охорони праці, охорони здоров'я людини та ін.

Важлива роль у правовому та превентивному вихованні здобувачів освіти належить курсам «Основи правознавства» та «Громадянська освіта» у процесі вивчення яких вони знайомляться з фундаментальними цінностями сучасного світу: демократія, свобода, повага гідності та прав людини, солідарність, що є базовою умовою демократичного розвитку суспільства та громадян, які володіють уміннями здійснювати зважений і раціональний вибір, критично мислити та аналізувати інформацію, розуміють роль і значення права, толерантно ставляться до думок інших, активно цікавляться суспільним, політичним та економічним життям [1, с. 5].

З метою забезпечення реалізації державної політики в галузі охорони дитинства, недопущення деструктивної поведінки здобувачів освіти у кризових та конфліктних ситуаціях, попередження негативних проявів серед неповнолітніх та профілактики суїцидальної поведінки у дитячому середовищі, формування навичок стресостійкості, конструктивного розв'язання проблем, безпечної поведінки та попередження самогубств серед здобувачів освіти в закладі освіти розроблено план заходів.

Національно-патріотичне виховання є складовою виховного та освітнього процесу, головною метою якого є набуття молодими громадянами соціального досвіду, готовності до виконання громадянських і конституційних обов'язків, успадкування духовних надбань українського народу, досягнення високої культури взаємин,

формування особистісних рис громадянина Української держави [4, с. 282].

Національно-патріотичне виховання наскрізно пронизує весь освітній процес, базується на національній історії, знанні та відстоюванні своїх прав, виконанні конституційних і громадянських обов'язків, відповідальності за власне майбутнє, добробут та долю країни, охоплює всіх учасників освітнього процесу, сприяє формуванню у здобувачів освіти та утвердженню у педагогів і батьків національних та загальнолюдських цінностей, особистісних якостей, що притаманні громадянину України.

Здобувачі освіти ліцею беруть активну участь в громадському житті закладу і класу. Діти є досить активними та охоче беруть участь у різноманітних шкільних конкурсах і змаганнях. Результатом роботи співпраці класного керівника та активу учнівського самоврядування є демократичні стосунки у колективі, організація та проведення свят, виховних годин, конкурсів, створення дитячих проєктів, акцій.

За планом виховної роботи проводяться різноманітні заходи та форми роботи з реалізації Концепцій національно-патріотичного та громадянського виховання в закладі освіти, зокрема:

заходи до Дня Незалежності України; Дня захисника та захисниць України; Дня Гідності і Свободи; Дня пам'яті жертв Голодомору; Дня Збройних Сил України; Дня вшанування захисників Донецького аеропорту; Дня Соборності, Дня пам'яті жертв Голокосту; Дня пам'яті героїв, що полягли під Крутами; Дня Героїв Небесної Сотні; Дня єднання; Дня українського Добровольця; Дня пам'яті та перемоги над нацизмом у Другій світовій війні; Дня Героїв тощо [3].

Всеукраїнська акція «Засвіти свічку», Акція пам'яті «Флешмоб пам'яті за загиблими унаслідок збройної агресії РФ». Флешмоб Мандруй Україною до Дня туризму, челендж до Дня Української хустки, Відеочелендж «Дякую ЗСУ за мирне небо», інформаційна акція «Я маю право...», флешмоб на захист української мови «Без мови немає держави», флешмоб «Об'єднані Україною» (до Дня

єднання), Акція «Нескорені. Пишаємося, боремося, чекаємо», Флешмоб «Вишиванка – мій генетичний код» тощо [3].

Створено стенди мужності та відваги: «Захисники та захисниці України – випускники нашої школи», «Герої нашого часу».

Проведено конкурси малюнків та плакатів. Організовано зустрічі з військовими та волонтерами. Уроки звиятиги по класах «Сила нескорених!», «УПА – героїчна боротьба в історії України», «Перемога в ім'я життя», «Збройні сили України – захисники і опора країни», «Україна. Поступ свободи», «Мужність та відвага крізь віки», «Героїзм українських волонтерів», «Доброволець – герой сьогодення», «Народ мій завжди є, народ мій завжди буде», «Пам'ять заради майбутнього», «Нація нескорених: від козацтва до сьогодення». Заходи до дня державного Герба та Гімну України [3].

Заходи в рамках місячника громадського виховання, зокрема проведено година спілкування по класах «Права і обов'язки членів родини. Родинні традиції і цінності», історично-літературна композиція «Україна – серце Європи», волонтерські акції «Маскувальна сітка», «Зігрій захисника», «Смаколики для поранених захисників України», «Окопні свічки» [3].

Заходи в рамках місячника військово-патріотичного виховання, зокрема створено в бібліотеці ліцею інформаційний куточок «Партнерство заради миру» проведено тренінгове заняття «Надання невідкладної допомоги пораненому», волонтерська акція «Від дитячого серця на фронт!», військово-польові збори одинадятикласників тощо.

Провідна роль у вихованні здобувачів належить класним керівникам та практичному психологу ліцею. Вони протягом тривалого часу спостерігають за здобувачами освіти свого класу, вивчають їх індивідуальні особливості, інтереси, здібності й нахили, контактують з батьками, знають виховний потенціал кожної сім'ї. Це дає їм змогу організувати національно-патріотичну, правознавчу та виховну роботу на належному рівні.

Література

1. Бондаренко Н. В., Косянчук С. В. Національно-патріотичне виховання у контексті сучасних викликів: методичні рекомендації. Київ: Фенікс, 2022. 64 с.
2. Обласна цільова соціальна програма національно-патріотичного виховання у Рівненській області на 2021–2025 роки. URL: <https://www.rv.gov.ua/npas/pro-oblasnu-cilovu-socialnu-programu-nacionalno-patriotichnogo-vihovannya-u-rivnenskiy-oblasti-na-2021-2025-roki-365-2021>
3. Офіційна сторінка Обарівського ліцею на Facebook. URL: <https://www.facebook.com/profile.php?id=100057288556698>
4. Старжець В. І. Виховний потенціал молодіжної політики ОУН в умовах сучасної інформаційної війни. *Zaporizhzhia Historical Review*. 2022. Вип. 6(58). С. 280–286.

Ivanova Roksolana Yuriyivna,

Ph.D. in Law, Associate Professor,

Professor of the Department of International and European Law,

Leonid Yuzkov Khmelnytskyi University of Management and Law,

Khmelnytskyi, Ukraine

METHODOLOGY OF DEVELOPING FISCAL LITERACY IN CIVIC EDUCATION: LEGAL ASPECTS AND THE ROLE OF INTERNATIONAL TAX ORGANIZATIONS

In the modern era of globalization, technological advancement, and democracy, civic education must go beyond traditional functions of shaping national identity and democratic culture. Civic education must rise to the challenge of forming fiscal literacy, which is essential in transitional economies like Ukraine that are still developing trust in their public institutions and tax systems.

Fiscal literacy refers to aspects of knowledge, skills, and values that enable individuals to comprehend the functioning of the public finance system, the legal framework of taxation, and the role of budgetary processes in democracy and sustainable development. It is a sub-category of civic competence and legal awareness that should be promoted in secondary education programs, especially in civic and law education as well as social studies.

This article examines the methodological approaches for embedding fiscal and legal literacy in the Ukrainian school curriculum, paying special attention to pedagogy in taxation and state budgeting and public finance administration. The methodology is based on interdisciplinary and participative methods such as:

- Real world case study portrayals of budget or fiscal controversies;
- Debate style role plays of parliamentary action on tax- or municipal budgetary discussion within the context of tax law;
- Project, e.g., a “student city budget”;
- Open data, including national and local budget portal analysis;
- International models of fiscal governance comparative study.

It is equally significant to connect this disciplinary content with international legal instruments and the work of international tax institutions that influence worldwide and regional tax compliance practices. Institutions such as the OECD, the IMF, and the Global Forum on Transparency and Exchange of Information for Tax Purposes set and regulate institutional standards for the prosecution and supervision of tax evasion and gubernatorial fiscal malpractice.

With tools such as the BEPS Action Plan (Base Erosion and Profit Shifting), Common Reporting Standard (CRS), and Multilateral Convention on Mutual Administrative Assistance in Tax Matters, these organizations seek to accomplish tax justice and fiscal transparency. Ukraine has had to adopt these international policies and tax frameworks and integrate them within the country’s financial reporting systems as part of EU integration commitments and due to the influence of international donor policies.

Therefore, learners need to appreciate these institutions and principles as real phenomena, not just as distant concepts, because they

participate in the provision of public services, social justice as well as in legal order, and the fight against corruption at both the global and national levels.

Additionally, and in regard to the above, it permits the implementation of Target 16.6 of the UN Sustainable Development Goals (SDGs), which attempts to build institutions at all levels that are effective, accountable, and transparent. Educating responsibility among future generations contributes to this aim directly.

The objective of the didactic task goes beyond imparting knowledge; it requires forming an attitude that values taxes as a civic responsibility, surrounded by a culture of accountability and the nexus between tax payments and public service quality. For this reason, the legal aspect is most important; students have to comprehend not only what taxes are, but also how tax law functions, what legal protections exist to prevent abuse of budgetary resources, and how taxpayers can participate in expenditure framework decision making.

This brings us to the final point where teaching citizenship responsibility is connected with building fiscal understanding. The methodology for this approach must be fully systematic, the legal base should be coherent, and international comparison should be permitted. The engagement of foreign tax institutions provides strong framing for the pedagogical aspect of this problem with the aim of enabling Ukraine's education system to satisfy domestic needs and international demands.

References

1. OECD. *Principles of Civic Education for Fiscal Responsibility*. Paris: OECD Publishing, 2021.
2. IMF. *Fiscal Transparency Handbook*. Washington: International Monetary Fund, 2018.
3. Козак В. Публічні фінанси та податкове право: навч. посіб. Київ: Юрінком Інтер, 2020. 356 с.
4. Грушевська І. М. Формування податкової культури в учнів старшої школи. *Педагогічний дискурс*, 2021. № 31. С. 105–110.

5. United Nations. *Sustainable Development Goal 16: Peace, Justice and Strong Institutions*. URL: <https://sdgs.un.org/goals/goal16>

6. Global Forum on Transparency and Exchange of Information for Tax Purposes. *Peer Review Reports*. OECD, 2023.

Левдер Андрій Іванович,

кандидат педагогічних наук, доцент,

доцент кафедри історії, теорії держави і права та філософії, ПВНЗ

«Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка

Степана Дем'янука», м. Рівне

ІСТОРІОГРАФІЯ НАУКОВОЇ СПАДЩИНИ

І. П. КРИП'ЯКЕВИЧА

В дослідженні життєвого шляху та творчої діяльності українського історика І. П. Крип'якевича помітною сферою залишалася його науково-педагогічна діяльність. Це різновид праці, що поєднує одночасно наукову діяльність як дослідницьку і педагогічну (викладацьку, методичну, організаційну) у вищих навчальних закладах та закладах післядипломної освіти [5]. Стосовно І. П. Крип'якевича науково-педагогічна діяльність досліджується дещо ширше, оскільки одночасно включає наукову, педагогічну (викладацьку, методичну, організаційну) та популяризаторську.

Творча спадщина І. П. Крип'якевича стала об'єктом історіографічних досліджень ще за його життя. Більшість істориків ХХ і ХХІ ст. увесь історіографічний матеріал прагнули подати, дотримуючись певної періодизації, в основу якої лягли як етапи творчого шляху Івана Петровича, так і роки після його смерті. В історіографії І. П. Крип'якевича сучасні вчені Я. Р. Дашкевич, Я. Д. Ісаєвич, Н. П. Клименко, О. Й. Прицак, здебільшого виокремлювали три періоди: 1) дорадянський (1908 – 1939 рр.), на який припадає розквіт наукової та педагогічної діяльності І. П. Крип'якевича; 2)

радянський (40-і – початок 90-их рр. XX ст.). у якому І. П. Крип'якевич зарекомендував себе як талановитий учений, що був змушений зважати на реалії суспільно-політичного життя радянської системи; 3) сучасний - початок 90-их років минулого століття і сьогодення. Останній період дозволяє повномасштабно вивчити і критично осмислити наукову спадщину І. П. Крип'якевича [5].

Зі всього масиву публікацій про Івана Петровича нами виділені лише ті, що присвячені його науковій та педагогічній діяльності. Загалом до аналізу науково-педагогічної спадщини І. П. Крип'якевича долучилися В. В. Грабовецький, Д.Г.Гринчишин, Я. Р. Дашкевич, Д. І. Дорошенко, Я. Д. Ісаєвич, Н. П. Клименко, М.П. Ковальський, Г. І. Ковальчук, О. О. Коструба, М. М. Кравець, Р.І.Крип'якевич, Б. С. Криса, В. Л. Ленцик, О. І. Луцький, Т. О. Литвин, В.О.Мисан, М. Н. Петровський, Л. В. Пирожено, О. Й. Прицак, О. С. Рубльов, О.В. Середа, Н. В. Суровцов, О. А. Терлецький, І. Г. Шульга та інші.

Опрацьовуючи джерельну базу, виявлено різноманітні за формою, жанрами, змістом та походженням документи [1, 3, 4]. Серед них відомі і маловідомі джерела історичної інформації, що дозволили у межах предмету дослідження з'ясувати суть наукової проблеми. Більшість із них це - матеріали архівів. До іншої групи джерел належать видрукувані наукові праці І.П. Крип'якевича, завдяки яким вдалося чітко відстежити і охарактеризувати основні напрями наукової діяльності відомого вченого. Серед цих праць варто увагу звернути на публікації, що дозволили з'ясувати малодосліджений напрям – історію освіти і шкільництва. Виокремлення із масиву праць І.П.Крип'якевича публікацій на педагогічну тематику дозволило їх систематизувати, утворити окремі групи: а) статті у часописах; б) нариси з історії освіти та школи у посібниках, підручниках або ж тематичних виданнях. За кількістю і галузевою тематикою домінує перша група. У публікаціях нами виокремлені підтеми (напрями) його педагогічних досліджень : а) історія освіти та школи; б) організація освітньої і шкільної діяльності; в) методика навчання та виховання; г) методика організації та проведення історичних досліджень; д) рецензії на освітянську періодику та навчальні видання. Не менш важливою і

досить чисельною групою джерел стали науково-популярні та художні твори І. П. Крип'якевича. Вони представлені підручниками, посібниками, оповіданнями та повістями.

У сучасній українській історіографії поки що відсутні обґрунтовані підходи щодо основних періодів наукової діяльності І. П. Крип'якевича. Характеризуючи періоди наукової діяльності Івана Петровича необхідно брати до уваги всі ключові моменти життя, що сприяли формуванню його як вченого-дослідника. Наукову діяльність І. П. Крип'якевича можна поділити на три основні періоди: 1) період формування та становлення І. П. Крип'якевича як історика-дослідника: 1904 – 1911 рр.; 2) період творчого злету і членства в Науковому Товаристві ім. Т. Шевченка: 1911 – 1939 рр.; 3) наукова та науково-організаційна діяльність у радянських установах: 1940 – 1967 рр. [5].

На основі аналізу творчої спадщини Івана Петровича виокремлено ті напрями наукових дослідів, якими він займався упродовж свого життя. Якщо аналізувати наукову діяльність І. П. Крип'якевича за галузевим принципом, то досить чітко відстежуються сфери історичної науки, у яких він працював: історія України, історіографія, джерелознавство, архівознавство, археографія, дипломатика, історична географія, історична картографія, історичне краєзнавство, історична хронологія, сфрагістика, топоніміка, книгознавство, бібліографія, бібліотекознавство, мовознавство, літературознавство, педагогіка. У науковій спадщині І. П. Крип'якевича нами виокремлено як окремий напрям пошуку - дослідження педагогічних проблем. Він сформований на основі робіт, що присвячені історії освіти, школи, методиці навчання та виховання, методиці організації історичних досліджень. Загалом до історико-педагогічної спадщини належать близько 60 статей, підручників, посібників. Нами встановлені напрями педагогічних досліджень І. П. Крип'якевича : а) історія освіти та школи, б) організація освітньої і шкільної діяльності, в) методика навчання та виховання, г) методика організації та проведення історичних досліджень, д) рецензії на освітянську періодику та навчальні видання [1, 2, 3].

Аналіз публікацій І. П. Крип'якевича з педагогіки дозволяє стверджувати, що історія освіти та школи, методика навчання, виховання, методика організації історичного пошуку були складовою його науково-педагогічної діяльності.

Література

1. Бібліографія друкованих праць Івана Крип'якевича. Іван Крип'якевич у родинній традиції, науці, суспільстві. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність: зб. наук. пр.* Л., 2001. Вип. 8. С. 19–72.
2. Грабовецький В. Наукові праці І. П. Крип'якевича із архівознавства і допоміжних історичних дисциплін: до 75-річчя з дня народження. *Науково-інформаційний бюлетень.* Архів упр. УРСР. 1961. № 6. С. 79–82.
3. Іван Петрович Крип'якевич: бібліографічний покажчик, укл. О. Д. Кізлик. Л., 1966. 79 с.
4. Левдер А. І. Науково-педагогічна діяльність Івана Петровича Крип'якевича (1886-1967 рр.): монографія. Рівне, 2018. 216 с.
5. Луцький О. Науково-організаційна і педагогічна діяльність І. П. Крип'якевича у вересні 1939 – червні 1941 рр. Іван Крип'якевич у родинній традиції, науці, суспільстві. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність: зб. наук. пр.* Л., 2001. Вип. 8. С. 783–800.

Левдер Андрій Іванович,

кандидат педагогічних наук, доцент,

*доцент кафедри історії, теорії держави і права та філософії, ПВНЗ
«Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка
Степана Дем'янука», м. Рівне*

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ШКІЛЬНОЇ ІСТОРІЇ ТА ПЕРШИХ ПІДРУЧНИКІВ ПОЧАТКУ ХХ СТ.

ХХ ст. виявилось найбільш плідним у розвитку й творенні історії як навчальної дисципліни освітніх закладів. Цей процес здійснювався поступово. Характерною особливістю шкільної історії початку ХХ ст. було те, що вона розвивалася в контексті тих змін, що відбувались в освіті взагалі.

Під впливом революційних подій 1905–1907 рр. та в післяреволюційний час в Україні активізувався рух за створення національної школи. Він проявився у вимогах передової інтелігенції щодо українізації початкової школи та створення перших національних підручників. У цей період укладено навчальні книги із початкового курсу історії України. Уперше українська історія постала як предмет навчання і хоча українська інтелігенція не отримала дозволу на власну школу, але вона підготувала ґрунт для її розбудови. Книги М. Аркаса, О. Єфименка, Б. Грінченка, Н. Григорієва, М. Грушевського, Г. Коваленка, І. Крип'якевича, Г. Хоткевича та інших репрезентували історію українського народу [1].

В цей час виходять чисельними тиражами такі часописи як: «Світло», «Народний учитель», «Наша школа», «Рада», «Нова громада», «Село», «Громадянська думка», «Украинская жизнь», «Педагогический журнал», «Украинский вестник», які започаткували підвалини української національної школи. У цих журналах друкувалися статті відомих педагогів, науковців, представників української інтелігенції: Б. Грінченка, М. Грушевського, М. Левицького, М. Лозинського, В. Прокоповича, С. Русової, С. Сірополка, С. Черкасенка, Я. Чепіги, А. Ющишина та багатьох інших.

Одним з найвизначніших часописів того часу був журнал «Світло», в якому обговорювалися проблеми змісту і методів навчання в українській школі. Вперше у «Світлі» з'явилися навчальні програми, що заклали фундамент для створення «Проекту єдиної школи на Україні» [2].

Важливим надбанням того часу слід вважати те, що шкільна історична освіта стала складовою частиною української національної школи. «Проект єдиної школи на Україні» офіційно затвердив вивчення історії в новій школі. Вивчення шкільної історичної освіти в українській школі дало початок створенню і формуванню системи національної історичної освіти. Вивчення курсів історії України, всесвітньої історії започаткувало засади нової історичної освіти.

Аналіз «Проекту єдиної школи на Україні» переконливо доводить, що паралельно із формуванням змісту відбувалося утвердження методики шкільних курсів історії. На цей час визначені предмет курсу, обсяги змісту, освітньо-виховні завдання, укладена класифікація методів навчання, підготовленні ряд науково-методичних праць, які узагальнили досвід викладення історії. В роки розбудови шкільної історичної освіти відбувається серйозні зміни в методиці викладання історії. Ці зміни були зумовлені: по-перше, зміною та структурою історичних курсів історії; по-друге, новими вимогами щодо навчання взагалі. В цей же час з'являються нові підручники: «Історія українського народу» Н. Григор'їва, «Історія України» Г. Хоткевича, І. Крип'якевича «Коротка історія України», «Огляд історії України. Repetitorium для вищих клас та вчительських курсів», М. Грушевського «Як жив український народ», М. Аркаса «Історія України - Русі» та багато інших [3].

Перші навчальні книжки з історії України, що з'явилися, на початку ХХ ст., є переконливим доказом прагнення українського народу створити власну національну школу. Появу підручників слід розглядати як унікальне явище хоча б тому, що, перебуваючи у складі двох імперій, український народ, який не мав своєї національної школи, розпочав її творення з випуску навчальної літератури. Перші підручник з історії України створювалися за схемою побудова

елементарного курсу. Характерною особливістю їх було те, що вони вперше відображали українську історію, хоча у скороченому вигляді, але за власною періодизацією [4].

Навчання рідної історії на українських землях у ХХ ст. розпочалось зі знайомства з історичною пропедевтикою. Щоправда, до 1917 р. історія України як предмет не викладалась у жодній школі як на території Східної, та і на Західної України. Перевагою західноукраїнських шкіл можна вважати наявність українських підручників з елементарного курсу загальної історії та використання їх у навчальному процесі. Українським авторам не вдалося уникнути методичних помилок, які були характерними для підручників з елементарного курсу російської історії. Однак вони зробили спробу подати регіональну історію в контексті історії України без підготовки і випуску окремих книжок-додатків з краєзнавства. До написання популярних книжок з історії України мали відношення педагогі-новатори, вчені, громадські діячі, які конкретним ділом творили українську школу.

Перші підручники з історії України які з'явилися на початку ХХ століття доводять, що на сучасному етапі розвитку історичної освіти їх використовувати не можна, оскільки їх зміст присвячений історії від найдавніших часів до початку ХХ ст. У цих навчальних книгах відсутній навчально-методичний апарат, не достатньо ілюстрацій, карт, схем. Однак вищезгадані підручники можуть бути рекомендовані як додатковий матеріал для вчителів і учнів середньої школи при вивченні курсу "Історії України". Особливий інтерес вищезгадана навчальна література може скласти для сучасних авторів підручників, оскільки дозволяє сформулювати уявлення про принципи та загальні засади підручникотворення [5]. В цілому ж варто зауважити, що будь-яка спадщина була і залишається корисною, служить тим фундаментом на якому здійснюється розбудова сучасної шкільної історичної освіти.

Література

1. Пироженко Л. В. Автори перших популярних книг з історії України та їх творчий доробок (кінець XIX ст. – 20-ті рр. XX ст.). *Історія в школі*. 1998. № 9. С. 6-9.
2. Мисан В. О. Перші підручники з початкового курсу історії України. *Історія в школах України*. 1999. №1. С. 37-42.
3. Огнев'юк, В. Історична освіта в контексті сьогодення. *Світло*. 1996. № 1. С. 12-17.
4. Калініна Л. І. На шляху до взаєморозуміння: загальноєвропейський контекст шкільної історії. *Історія в школах України*. 1998. №1. С. 21-24.
5. Пометун. О. І. Методика навчання історії в школі. Київ. Генеза. 2005. 328 с.

Мейта Сергій Петрович,

*вчитель історії та правознавства Обарівського ліцею Городоцької
сільської ради Рівненського району Рівненської області*

ОСОБЛИВОСТІ НАВЧАННЯ ПРАВОЗНАВСТВА У ЗЗСО В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Предмет «Основи правознавства» вивчається у 9 класі впродовж одного навчального року в обсязі 1 година на тиждень (35 годин). Зміст навчального предмета відповідає віковим особливостям учнівства і сучасним освітнім викликам.

У типовій освітній програмі для вивчення профільного предмета «Правознавство» для 10–11 класів передбачено 3 години на тиждень (105 годин). У програмі профільного рівня відсутній розподіл навчальних годин за розділами. У межах загальної річної кількості годин учитель / учителька самостійно визначає час для роботи над кожним розділом, темою програми, дбаючи про досягнення очікуваних результатів.

Окремим структурним складником навчальних програм є практичні заняття, спрямовані на формування в учнівства вміння практичного застосування набутих правових знань, окремих положень законодавства тощо. Кожне практичне заняття є тематичним і має певне змістове наповнення відповідно до контексту конкретної теми. На практичних заняттях доцільно застосовувати дослідницькі методи та метод проблемного викладу. Навчальну проблему та критерії оцінювання результатів роботи вчителю/вчительці слід визначати разом з учнями / ученицями [1].

Серед інформаційних ресурсів для проведення практичних занять, зокрема з акцентом на права людини, рекомендуємо використовувати напрацювання міжнародних організацій, таких як ООН, Рада Європи та ОБСЄ, які розміщено у відкритому доступі в мережі Інтернет.

У навчанні учнів/учениць правознавства потрібно застосовувати як поточне (формувальне), так і підсумкове оцінювання. Формувальне оцінювання спрямоване на відстеження особистісного розвитку учнів / учениць, процесу опанування ними навчального досвіду як основи компетентності, забезпечення індивідуальної траєкторії розвитку особистості. При формувальному оцінюванні вчитель/вчителька може організувати самооцінювання та взаємооцінювання учнів/учениць. Підсумкове оцінювання – це тематичне, семестрове та річне.

Оцінювання навчальних досягнень учнів за результатами вивчення пропонованого змісту та навчальної діяльності пропонується за чинними критеріями оцінювання з курсу правознавства, беручи до уваги можливість формувального оцінювання [1].

Викладання навчальних предметів «Основи правознавства» у 9 класі та «Правознавство» для учнів 10–11 класів у 2024/2025 н.р. обумовлюється особливостями національної правової системи в умовах дії правового режиму воєнного стану та збройної агресії РФ проти України. Це потребує під час викладання загальних питань права врахування законодавчих змін, що пов'язані із введенням та продовженням дії воєнного стану, створенням правових умов для

підвищення обороноздатності держави, захисту національної безпеки і територіальної цілісності [2].

В умовах збройної агресії російської федерації проти України вкрай актуальним є вивчення міжнародного гуманітарного права. Основна увага під час вивчення тем курсу «Вивчаючи міжнародне гуманітарне право» має бути спрямована на розвиток соціальних та громадянських компетентностей, пов'язаних з ідеями гуманності, моралі, прав людини, верховенства права, справедливості, свободи, спроможності діяти як відповідальні громадяни, а також формування і розвиток комунікативних навичок, допитливості, емпатії, сприйняття ситуації невизначеності та багатозадачності, уміння конструктивно взаємодіяти іншими. У навчанні учнів / учениць правознавства особливу увагу варто приділити правам людини як наскрізному компоненту всіх навчальних предметів.

Література

1. Освітні практики із запобігання інфодемії, або Як не ізолюватися від правди. Навчальний посібник / За редакцією Волошенюк О., Євтушенко Р., Іванова В. Київ: АУП, 2020. 68 с.

2. Посібник «Як говорити про російсько-українську війну в школі. Уроки стійкості, боротьби та перемог». URL: http://edu-post-diploma.kharkov.ua/wpcontent/uploads/2023/12/War_ru_ua_05_12_compressed.pdf

3. Про інструктивно-методичні рекомендації щодо викладання навчальних предметів/інтегрованих курсів у закладах загальної середньої освіти у 2024/2025 навчальному році. URL: <https://mon.gov.ua/staticobjects/mon/uploads/public/66d/ffe/c4c/66dffec4c92d2958213439.pdf>

Селезень Марія Василівна,
*здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти
факультету історії, політології та міжнародних відносин
Рівненського державного гуманітарного університету*

Доброчинська Валентина Анатоліївна,
*кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри історії України
Рівненського державного гуманітарного університету*

МЕТОДИКА РОБОТИ З ПЕРІОДИЧНИМИ ВИДАННЯМИ В ІСТОРИЧНИХ ГУРТКАХ ЗАКЛАДІВ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

У сучасному освітньому просторі особливого значення набуває розвиток критичного мислення, інформаційної грамотності та медіакомпетентностей учнів. У цьому контексті важливою частиною навчального процесу стає робота з періодичними виданнями – газетами, журналами, аналітичними публікаціями, онлайн-ресурсами. Періодика є не лише джерелом актуальної інформації, а й потужним дидактичним інструментом. Вона дозволяє вчителю формувати в учнів навички аналізу текстів, розпізнавання маніпуляцій, порівняння фактів і оцінок, а також залучати до уроку реальні події та живу мову сучасності. Особливо актуальною ця методика стає в умовах нової української школи, яка орієнтована на компетентнісний підхід та формування активного, відповідального громадянина. Використання періодичних видань у навчанні історії у позашкільних гуртках відкриває нові можливості для інтерактивного, критичного та дослідницького навчання. Мета цієї статті – розглянути основні методичні підходи до роботи з періодикою в історичних гуртках закладів позашкільної освіти, проаналізувати їх ефективність.

Матеріали періодики віддзеркалюють поточні суспільно-політичні події у реальному часі, характеризуються різнобічністю інформації, оперативністю у висвітленні злободенних тем, і окрім того, відображають рівень світогляду людини означеного історичного простору. Водночас досліднику для встановлення істинності тексту

потрібно застосувати певні методологічні прийоми, характерні для роботи із такою групою джерел, зокрема критичної перевірки та порівняльного аналізу з іншими наявними джерелами. Оперуючи газетною інформацією, потрібно врахувати й накладання цензурних обмежень на періодичні видання. Такий алгоритм дій необхідний задля об'єктивного аналізу трактування історичних проблем досліджуваного періоду [2, с. 98].

Для кращого результату роботи в історичних гуртках, учні повинні також знати специфічні риси періодики як джерела. А саме: комплексний характер – представлено багато форм інформації (документальна, особового характеру тощо) та оперативністю подання інформації про події, безпосередністю відображення останніх, що підвищує її джерельну цінність. Практика публікації на сторінках газет і журналів офіційних матеріалів – постанов органів державної влади, документів політичних партій та громадських організацій – перетворює пресу на своєрідну скарбницю джерел епохи, яку учні можуть ефективно використовувати у своїй позашкільній діяльності [3, с. 403].

У періодиці дбають про високі стандарти професійної етики. Так, поява матеріалу, наприклад, у газеті зазвичай продиктована суспільною важливістю теми. Тому для того, щоб обрати статтю для вивчення, учневі треба знати певний алгоритм роботи. Перше, що потрібно – прочитати заголовок статті і роздивитися та проаналізувати фото. Зазвичай цього досить, щоб отримати інформацію, про що власне стаття. Щоб оцінити достовірність інформації, юний дослідник має оцінити достовірність наданої в газеті інформації, ставлячи такі питання: чи джерела інформації, думки яких наведено, обізнані з предметом?; чи джерело надійне, чи воно має прихований мотив (тобто хоче схилити громадську думку в певному напрямку, щоб, наприклад, захистити себе)?; чи представлено різні думки й аргументи, чи ж репортер подає тільки один бік цієї історії?; чи стаття містить інформацію, яка може сформулювати певне упередження з боку читача? Ще одним цікавим видом періодики для дослідження у позашкільних гуртках є журнали. Журналом – називають періодичні

медіа, що виходять друком від одного разу на тиждень до одного разу на півроку. Журнали виходять рідше від газет, тому щодо подання інформації вони менш оперативні, проте мають більшу змогу подавати аналітичну, спеціалізовану й ілюстровану інформацію [1, с.184–185].

Щоб якнайкраще відібрати історичний документ для вивчення, учень повинен зрозуміти, чи відображає цей документ основні, найбільш типові факти і події епохи, чи сприяє актуалізації історичних знань, він повинен бути доступним учням за змістом й обсягом, бути цікавим, містити побутові і сюжетні подробиці, що дозволяють диференціювати навчання, конкретизувати уявлення учнів про ті чи інші події, явища, процеси, здійснювати на них певний емоційний вплив, мати літературні і наукові достоїнства, достатню інформативність для розвитку пізнавальної самостійності і зацікавленості, удосконалення прийомів розумової праці [4, с.150].

Отже, методика роботи з періодичними виданнями в освітньому процесі – це не лише інструмент засвоєння знань, а й засіб виховання компетентного активного громадянина. У історичній гуртковій діяльності методика роботи з періодикою створює умови для розвитку дослідницької самостійності учнів, уміння ставити запитання, обирати джерела та використовувати пресу як доказову базу в наукових роботах. Вона також стимулює інтерес до сучасної історії, дозволяючи школярам побачити зв'язок між минулим і сьогоденням.

Література

1. Волошенюк О.В., Іванов В.Ф. Медіаосвіта та медіаграмотність: підручник. Київ: Центр вільної преси, 2012. 352 с.
2. Добровичинська В. Періодичні видання Волинської та Ровенської областей (1939-1941) як джерело до вивчення трансформації освіти. *Науковий вісник Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича: Історія*. 2020. № 1. С.97-103.
3. Калакура Я.С., Войцехівська І.Н., Павленко С.Ф та ін. Історичне джерелознавство: підруч. для вищ. навч. закл. 2-ге вид., допов. і перероб. Київ : Либідь, 2017. 512 с.
4. Пометун О.І., Фрейман Г.О. Методика навчання історії в школі. Київ: Генеза, 2006. 328 с.

Старжець Володимир Іванович,
*кандидат історичних наук, доцент кафедри історії, теорії держави і
права та філософії ПВНЗ «Міжнародний економіко-гуманітарний
університет імені академіка Степана Дем'янчука», м. Рівне*

РОЛЬ ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ У ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ ШКОЛЯРІВ

Організація сучасного навчального процесу потребує змін щодо методів, засобів і підходів спрямованих на розвиток активної пізнавальної діяльності школярів на уроках історії. Впровадження інноваційних та дієвих методів навчання є надзвичайно важливо для забезпечення якісної шкільної освіти. Особливе значення має розвиток компетентностей, які стимулюватимуть активність учнів в навчальному процесі, сприятимуть розвитку критичного мислення та самостійності.

Традиційні, переважно пасивні методи навчання втрачають свою ефективність у контексті сучасних освітніх вимог, оскільки не забезпечують належного рівня мотивації до вивчення історії та не сприяють повноцінному розвитку ключових і предметних компетентностей здобувачів освіти. У цьому контексті актуальним є використання практичних занять як ефективного чинника формування критичного мислення учнів під час опанування змісту шкільного курсу історії.

Роль критичного мислення в наш час постійно підвищується через перенасиченість сучасного школяра інформацією. Розвиток Інтернету істотно розширив обсяг, різноманітність та ступінь достовірності інформації. У зв'язку з цим одним із ключових завдань сучасного педагога є формування в учнів умінь самостійно оцінювати, критично аналізувати й відбирати інформацію, а також розвиток комунікаційної компетентності та мотивації до самоосвітньої діяльності. Це дозволить юним громадянам в майбутньому ефективно розв'язувати широке коло практичних проблем у будь-якій

професійній діяльності, в людських взаєминах та повсякденному житті.

Щодо сутності практичних робіт, то у дидактиці цей тип уроків визначають як форму навчального заняття, під час якого педагог організовує детальний розгляд учнями окремих теоретичних положень й формує в учнів уміння та навички їх практичного застосування. Віталій Власов визначає практичні роботи як особливу форму навчального заняття, де «на основі раніше отриманих знань і сформованих умінь школярі розв'язують пізнавальні задачі, презентують результати своєї творчої діяльності чи опановують більш складні пізнавальні вміння вивчення історичного минулого» [2, с. 1]. Костянтин Баханов пропонує вживати поняття «лабораторно-практична робота», яка є одним із видів самостійної роботи учнів, суть якої полягає в самостійному дослідженні учнями історичних джерел, виділенні необхідної інформації, її аналізі, систематизації та узагальненні [1, с. 66].

Практичні заняття є обов'язковими для кожного розділу програми. Вони можуть проводитися в різних формах: як на окремій частині уроку (для вивчення нового матеріалу, узагальнення, закріплення тощо), так впродовж усього уроку. Така робота може виконатись у класі чи вдома, але із обов'язковим представленням результатів на уроці. Щодо організації і проведення практичних занять, передбачаються різноманітні способи діяльності та диференційований рівень самостійності учнів [3, с. 6]. Практичні роботи повинні поступово ускладнюватися від частково аналітичних до переважно аналітичних.

Узагальнюючи, можемо визначити такі ознаки практичних занять: спрямовані на вдосконалення і розвиток умінь та навичок, способів діяльності у нових ситуаціях; забезпечують системність знань; мають творчо-пізнавальний характер вирішення проблем; пов'язані з навчальним та життєвим досвідом; характеризуються значним ступенем самостійної роботи учнів в опрацюванні різних джерел інформації; зумовлюють координаційну функцію вчителя у спільній діяльності класу; мотивування учнів забезпечуються творчим,

інтерактивним підходом та урізноманітненням методів і форм роботи [6, с. 87]. Перевага цього виду роботи перед іншими формами виявляється в тому, що знання, набуті самостійно й усвідомлені у процесі аналітичної роботи будуть більш міцними та глибокими.

За типологією (за основною дидактичною метою) це – урок формування та вдосконалення предметних умінь [2, с. 3]. Така форма організації навчання відіграє важливу роль у розвитку історичної компетентності учня, оскільки передбачає його активну пізнавальну діяльність протягом всього заняття.

На практичних заняттях у 10-11 класах варто зосереджувати увагу на вдосконаленні навичок, закладених ще в основній школі, використовувати писемні документи для отримання історичної інформації. Важливо вдосконалювати аналітичні вміння, розставляти акценти, висловлювати власне ставлення. Крім того методика дослідницького навчання найповніше реалізується саме під час такої діяльності [4, с. 151].

Більшість педагогів у структурі практичного заняття виділяють три основні етапи роботи: вступний (підготовчий); основний та підсумковий (завершальний) (Пометун & Гупан, 2018; Власов, 2017). Таким чином, така структура якнайкраще корелюється з особливою будовою уроку розвитку критичного мислення, за якою він повинен мати три фази – актуалізацію (виклик), побудову (осмислення) знань та рефлексію [5, с. 86].

Майже десятирічний досвід проведення практичних занять в старшій школі засвідчив їх значущість у формуванні ключових та історичної предметної компетентностей. Необхідно розвивати в учнів навички критичного опрацювання різних видів джерел, зокрема історичних документів, нормативно-правових актів, мемуарної літератури та періодики. Важливо сформувати вміння порівнювати подання однакових фактів у різних джерелах, аналізувати відмінності, зіставляти різні точки зору, а також висловлювати й обґрунтовувати власну думку.

Використання проблемних завдань під час проведення практичних занять на уроках історії України має важливе значення для формування критичного мислення та активізації пізнавальної діяльності учнів. Результатом сформованості навчальних умінь школярів на практичних заняттях має бути не лише засвоєння знань (фактів, понять, імен, зв'язків), а й формування ключових і предметних компетентностей. Такий підхід сприятиме розвитку навичок критичного мислення старшокласників, їх самостійної діяльності, нестандартного, творчого розв'язання пізнавальних задач, усвідомлення сенсу вивченого та використання набутих знань і навичок в конкретних життєвих ситуаціях.

Література

1. Баханов К. Лабораторно-практичні роботи у викладанні історії України (методичний посібник для учителів). К.: Генеза, 1996. 206 с.
2. Власов В. Методика проведення практичних занять з історії України в 7–9 класах. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/714775/>
3. Історія України. Всесвітня історія. 6–11 класи. Навчальна програма для ЗЗСО. (2022). <https://mon.gov.ua/osvita-2/zagalnaserednya-osvita/osvitni-programi/navchalni-programi-dlya-10-11-klasiv>
4. Мороз П., Мороз І. Формування дослідницької компетентності засобами сучасного шкільного підручника історії. *Проблеми сучасного підручника*. 2020. Вип. 24. С. 141–162.
5. Терно С. Розвиток критичного мислення старшокласників у процесі навчання історії. Запоріжжя: ЗНУ, 2011. 275 с.
6. Шлома О. Використання практичних робіт на уроках історії. *Сучасні виклики української освіти: теоретичні засади та практичні рішення в педагогічній діяльності: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Дніпро, 24 жовтня 2024 року)*. 2024. С. 86–92.

НАПРЯМ 5. СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ В МЕТОДИЦІ НАВЧАННЯ ГЕОГРАФІЇ

Миронець Ніна Ростиславівна,

*кандидат історичних наук, доцент кафедри географії та туризму
ПВНЗ «Міжнародний економіко-гуманітарний університет
імені академіка Степана Дем'янчука», м. Рівне*

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ В ПІСЛЯВОЄННИЙ ПЕРІОД

В умовах воєнних дій, що тривають на території України, туризм зазнав значного спаду. Проте вже сьогодні необхідно осмислювати та планувати майбутнє галузі, яка має потенціал стати одним із драйверів економічного й соціального відновлення держави.

До повномасштабного вторгнення Україна поступово розвивала свій туристичний потенціал, незважаючи на активні воєнні дії на сході України. Щороку зростала кількість внутрішніх і міжнародних туристів, відкривалися нові туристичні маршрути, фестивалі, туристично-культурні локації.

Найбільше популярністю користувалися Карпати, узбережжя Чорного моря, Львів, Київ, Кам'янець-Подільський, Одеса, Чернівці. Розвивався сільський, гастрономічний, екологічний туризм. Туристична галузь ставала важливою частиною економіки, створюючи робочі місця та наповнюючи бюджети різних рівнів.

За даними статистики, опублікованої Державним агентством з розвитку туризму, за місяць до повномасштабної війни Україну відвідало у 2021 році понад 4 млн. туристів. Такі показники як туристичний збір показали зростання на 20% порівняно з 2019 роком. Кількісний показник іноземних відвідувачів склав 11,7% всіх туристів [1].

На жаль, війна спричинила масштабне руйнування інфраструктури, знищення історичних пам'яток, зниження інтересу до України як туристичної дестинації. Частина об'єктів туризму опинилася в зонах бойових дій або тимчасової окупації.

Багато закладів гостинності припинили роботу або були переорієнтовані на гуманітарні потреби. Працівники туристичної сфери втратили роботу або вимушено покинули країну.

Попри складнощі, Україна має потужний потенціал для розвитку туризму в післявоєнний час:

- Природні багатства: Карпатський регіон, Полісся, Поділля, узбережжя морів – зберігають привабливість і потребують оновлення.

- Культурна спадщина: міста з багатовіковою історією, музеї, архітектура.

- Патріотичний туризм: новий напрям, що вже почав формуватися навколо місць

- Внутрішній туризм: українці, які тривалий час залишалися в межах країни, з новим інтересом відкриватимуть регіони України. Цю тезу яскраво підтверджують цифри: статистика за 2024 рік, опублікована ДАРТ. За три квартали 2024 року представники тургалузі України сплатили податків на 42% більше (2 млрд 61 млн 976 тис. грн), ніж за аналогічний період у 2023 році, коли до бюджету надійшло 1 млрд 455 млн 317 тис. грн. У порівнянні з аналогічним періодом у 2021 році сума податків зросла на 16%. Тоді в казну держави від тургалузі було перераховано 1 млрд 778 млн 924 тис. грн. За 9 місяців 2023 року загальна кількість платників податків, які займаються туристичною діяльністю, у порівнянні з тим же періодом у 2023 році зросла на 8%. Найбільша частка надходжень до держбюджету – 64,5%, сплачена готелями – 1 млрд 330 млн 413 тис. грн. За дев'ять місяців цього року відбулося зростання частки сплаченого податку від діяльності туристичних баз та дитячих таборів відпочинку, від діяльності кемпінгів та стоянок для житлових автофургонів. Однак в порівнянні з 2021 роком, коли до бюджету було сплачено 2,7 млн грн, податки від діяльності цих засобів розміщення знизилися.

За словами Голови Державного агентства розвитку туризму України Мар'яни Олесків, туристична сфера демонструє стійкість та зростання і в майбутньому може стати надійним джерелом фінансових надходжень як для регіонів, так і для країни в цілому [1].

Щоб реалізувати туристичний потенціал після війни, необхідно створити низку умов:

- Забезпечення безпеки – ключова передумова для повернення туристів.

- Інвестиції в інфраструктуру – дороги, готелі, об'єкти дозвілля.

Держагентство, за словами його очільниці Мар'яни Леськів, тим часом працює, зокрема, робить досить багато для вибудовування такої партнерської підтримки, а також збирає дані по зруйнованому майну, щоби туристичні об'єкти змогли отримати компенсації з Фонду відновлення України. Наразі офіційно зареєстровано 99 пошкоджених туристичних об'єктів, але ці дані, звісно, неповні, адже є райони, особливо на сході та півдні України, до яких неможливо дістатися й оцінити збитки. Наприклад, на сьогодні тільки у Донецькій області 25 готелів офіційно подали свої документи до Фонду відновлення. В одному лише місті Святогірськ, яке зруйноване майже вщент, до війни було 33 заклади розміщення. На сьогодні можемо констатувати, що найбільше пошкоджених об'єктів туристичної інфраструктури в таких областях, як Донецька – 25, Херсонська – 21, Харківська – 16, Київська – 13 [4].

- Інформаційна політика – формування позитивного іміджу України за кордоном, участь у міжнародних виставках.

Незламна туристична галузь України все більше показує повну готовність прийняти після війни мільйони зарубіжних туристів. Так, 7-9 березня 2023 року попри російську агресивну війну проти нашої держави Україна взяла участь у роботі Міжнародної туристичної виставки ІТВ. Головним девізом стендів Державного агентства розвитку туризму України та столиці, Києва, було: «Запрошуємо в Україну після нашої Перемоги» [4].

- Освіта та підготовка кадрів – фахівці туристичної сфери повинні відповідати новим викликам.

- Підтримка бізнесу – пільги, гранти, кредити для відновлення підприємств.

І це не вичерпний перелік умов, які мають бути виконані туристичною галуззю України для її відновлення після війни. Досвід

країн, які пережили війни (наприклад, Хорватії, Боснії і Герцеговини, Грузії), свідчить, що туризм може швидко відновитися за умови ефективного планування, співпраці з міжнародними партнерами та державної підтримки. Україна має шанс використати цей досвід для відбудови власного туристичного бренду.

Досвід Хорватії, яка після війни 1991-1995 років змогла досягти високого рівня розвитку і стати членом ЄС та НАТО, може стати прикладом для України у процесі повоєнної відбудови і реформ.

Туризм у Хорватії практично припинився в 1990-х роках під час війни. Після її закінчення розпочалась масована піар-кампанія країни та її раніше невідомих туристичних «родзинок». У Хорватії - понад тисяча островів, з яких 66 населені. Завдяки таким географічним особливостям в країну потягнулися туристи, які раніше знали тільки про грецькі острови. Хорватські пляжі почали отримувати «голубі прапори» за свою екологічність та чистоту. Про пляжні локації Хорватії почали писати в іноземних виданнях, пізніше підключилися й блогери та соціальні медіа. Країною зацікавилися великі круїзні компанії, міжнародні туроператори та мережеві готелі. Раптове зростання туризму суттєво вплинуло на хорватську економіку. Близько десяти мільйонів гостей щорічно приносять суттєві доходи та генерують близько 15% ВВП Хорватії [5]. Хорватія успішно використала туризм як рушій національного відновлення. Її досвід актуальний для України — особливо щодо відновлення довіри, демонстрації безпеки, промоції нової ідентичності країни після війни.

Проте досвід Хорватії з іншої сторони застерігає, що попри перспективи, існують і ризики тривалого періоду нестабільності, що неминуче призводить до нестачі як людських так і виробничих ресурсів для відновлення. Вже станом на сьогодні гостро стоїть проблема розмінування величезної території.

Тому фахівцям в сфері туризму варто спрямовувати свою діяльність на окреслення перспективних напрямків в туризмі післявоєнної України та працювати на всебічне забезпечення їх скорої реалізації.

В першу чергу розвивати варто внутрішній туризм. Найбільш перспективними вважаємо такі його види як активний туризм (локаційно: Карпати, Поділля), курортний та SPA-туризм (локаційно: Закарпаття, Херсонщина після деокупації), еко-туризм і фермерські садиби, урбаністичний туризм (локаційно: Львів, Київ, Дніпро).

В'їзний післявоєнний туризм прогнозовано буде зосереджений в секторах туризму пам'яті: меморіали, місця боїв, волонтерські маршрути. Впевнені, що місця культури та спадщини ЮНЕСКО (нерухомі, що залишаться вцілілими та вкрадені агресором рухомі, що будуть повернені) стануть об'єктами не аби-якого туристичного інтересу. В силу сучасних тенденцій посиляться спеціалізованих видів туризму: медичний і реабілітаційний туризм (локаційно: Закарпаття, Трускавець, Миргород), волонтерський та екотуризм і соціальний туризм, спрямований на ВПО, ветеранів, молоді.

Після перемоги Україна отримає шанс не просто відновити туристичну галузь, а вивести її на якісно новий рівень. Туризм може стати елементом національного відродження, сприяти економічному розвитку та міжнародному визнанню України.

Література

1. ДАРТ [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://surli.cc/ptcojn>.
2. Дворська І. Туристична галузь після війни: чи можлива реанімація та антикризове управління? [Електронний ресурс]. Бібліотека туристичних наук. Режим доступу: https://tourlib.net/statti_ukr/dvorska2.htm.
3. Про патріотичний туризм [Електронний ресурс]. *День*. 2021. Режим доступу: <https://day.kyiv.ua/article/cuspilstvo/pro-patriotychnyy-turyzm>
4. Український туризм після перемоги буде іншим [Електронний ресурс]. *Суспільне*. Режим доступу: <https://surli.cc/avqwbk>
5. Худавердієва В., Мерчанський В., Чуйко Н., Воронкова А. Стратегія економічної адаптації туристично-рекреаційної сфери України до міжнародного туристичного ринку. *Journal of Innovations and Sustainability*. 2022. № 6(2).

Пугач Сергій Олександрович,
доктор географічних наук, професор,
професор кафедри економічної та соціальної географії Волинського
національного університету імені Лесі Українки, м. Луцьк

ЗНАЧЕННЯ ТА РОЛЬ СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ У НАВЧАННІ ГЕОГРАФІЇ

У сучасному освітньому процесі здобувачі освіти формуються у світі, де стрічки новин і відео на мобільних гаджетах тісно переплетені з навчанням. Учні та студенти постійно працюють з соцмережами: Instagram, YouTube, TikTok тощо. Саме тому ефективні педагоги використовують ці платформи, щоб зацікавити учнів і зробити географію більш цікавою та зрозумілою. В останні роки все більшої популярності набуває дослідження окремих угруповань людей як соціальних мереж. Соціальна мережа – це структура, утворена індивідами або організаціями на основі великої кількості різноманітних взаємовідносин. У теорії соціальних мереж люди розглядаються як вузли, а взаємовідносини між ними в якості зв'язків [3].

Одним із перших використав мережевий підхід у дослідженні соціальних груп J. Barnes, який під мережею розумів певний рівень відносин, який характеризувався відсутністю меж чи скоординованої організації. «Кожна людина має певне коло друзів, а ці друзі мають своїх друзів; деякі з друзів індивіда знають один одного, деякі ні. Я знаходжу прийнятним називати соціальне поле подібного типу мережею. Візуально це можна представити як набір точок, між якими проведені лінії. Точки – це люди або іноді групи, а лінії показують, хто з них з'єднаний один з одним» [5]. При цьому мережева організація стирає багато границь, оскільки у зв'язки можуть бути залучені люди різного віку, статі, статусу. Історичними прикладами цього може бути поширення релігій, таких як християнство, іслам, поширення ідеологій, таких як соціалізм, комунізм та ін.

Отже, соціальна мережа, у широкому розумінні цього поняття, це множина агентів, які можуть вступати у взаємодію один з одним. Для соціальних мереж основними особливостями є те що вони не статичні, а постійно змінюються навіть у короткостроковій перспективі, не централізовані, а частіше мають ознаки ризом, самоорганізовані – впорядковуються за рахунок внутрішніх чинників без зовнішнього впливу. Основою соціальних мереж є соціальної спільноти, як чітко детерміновані, так і ті, що не мають жорсткої структурної організації, не фіксовані у соціальній структурі, представляють дисперсну масу, об'єднуються загальним інтересом у тривалому або короткочасному варіанті (наприклад, масовий рух, аудиторія засобів масової інформації...), а також малі нетривалі групові утворення [1].

Соціальні групи (спільноти) – це об'єднання людей, а мережі – спосіб організації спільної діяльності цих утворень. Ці спільноти людей та їх мережі можуть мати як жорстко виражену ієрархічну структуру, крайніми випадками якої є військо та організації державної влади (вертикаль влади), так і мати форму ризоми. Термін «ризом» (з фр. *rhizome* – кореневище) запропонований G. Deleuze та F. Guattari [7]. Ризом – це ацентрована система, неієрархічна, без організуючої пам'яті чи центрального пульта, яка визначається лише циркуляцією станів. Тобто для ризоми центри та ієрархія зливаються в одне ціле.

На нашу думку, для соціальних інтернет-мереж, як мережевих, нелінійних, поліморфних утворень, краще підходить термін ризом. У соцмережах немає якогось єдиного центру, проте певні елементи (політики, бізнес-структури) використовують власні знання щодо циркуляції станів у соціальних мережах для досягнення особистих цілей та інтересів.

Принцип ризоми та його практичне втілення у соціальних інтернет-мережах добре підходить під реалії сьогодення: рух від централізації до децентралізації, перехід від ієрархій до мережевих структур. На думку М. Кастельса сучасна історична тенденція призводить до того, що домінуючі функції та процеси все більше

виявляються організованими за принципом мереж. Саме мережі утворюють нову соціальну морфологію нових соціумів [6].

Соціальні мережі мають різноманітну конфігурацію. О. Курбан виділяє такі типи мереж: променева, павутинна, 3D-мережа, мисливська. Променева структура має центральну організаційну одиницю, яка об'єднує інших учасників мережі, що не мають особистих контактів один з одним. Така модель активно використовується в MLM-проектах і є типовою мережею з розповсюдження товарів та послуг. Павутинна мережа – структура, подібна до попередньої за принципом лінійного спрямування комунікації, але в цьому разі передбачена можливість контактів між усіма членами мережі, з певним обмеженням координуючої функції її засновника. За такою моделлю діють мережеві рекламні та консалтингові агенції, структури, що працюють за франшизою та ін. 3D-мережа – об'єднання незалежних учасників тематичної комунікації, взаємодію яких регулюють принципи доцільності та корисності. Єдиного координаційного центру в цьому варіанті не існує. Мисливська мережа – структура, що утворюється внаслідок реструктуризації великих утворень шляхом розподілу на окремі юридично незалежні структури (холдингові, кластерні та матричні структури) [1].

Одним із фундаторів теорії мережевого інформаційного суспільства М. Кастельс характеризує соціальні інтернет-мережі як відкриті структури, що здатні розширюватися нескінченно, поєднуючи нові вузли доти, поки вони поділяють одні кодекси комунікації (наприклад, цінності або цілі діяльності) [6].

О. Олійник розглядаючи соціальні інтернет-мережі виділив деякі їхні переваги серед інших утворень: 1) ці інтернет-спільноти не мають жодних правових заборон, окрім блокування інтернет-сайтів, які пропагують насильство, екстремізм, демонструють порнографію тощо. Отже, в Інтернеті спільнота може існувати скільки завгодно, як тільки вона переходить до дій у реальному середовищі (наприклад, пікети, зустрічі), то ця діяльність буде регулюватись державою; 2) відсутність контролю та примусу над входженням й виходом індивіда з

мережевого об'єднання; 3) переваги анонімності; 4) діяльність із пошуку односторонніх; 5) формальна відсутність ієрархічних відносин, рівність учасників проголошується модераторами [2].

Отже, на нашу думку, соціальна інтернет-мережа – це он-лайн платформа, яка використовується окремими індивідами чи групами людей для створення (чи розширення) соціальних зв'язків з іншими людьми (або групами людей). Ці люди (групи людей), як правило, мають схожі особисті чи професійні інтереси, схожий тип діяльності, походження. Часто соціальні мережі дублюють та доповнюють «реальні» зв'язки індивіда [3].

Головними перевагами соціальних медіа при вивченні географії є широка можливість застосування мультимедійних засобів. Використання відео, фотознімків, презентацій, анімацій робить навчання візуально привабливим та допомагає привертати увагу учнів. YouTube і TikTok-ролики привносять елементи гри на урок, тим самим заохочуючи учнів активно включатися у процес навчання. Соціальні мережі розвивають в учнів комунікативні навички, цифрові компетентності, вміння аналізувати інформацію. Наприклад, створення географічного контенту вимагає не лише фактологічних знань, але й креативності та технічних умінь (монтаж, дизайн). Через соцмережі учні отримують доступ до сучасної інформації й експертних думок. Наприклад, стрічки новин або пости вчених дозволяють дізнаватися реальні факти, що доповнюють шкільну програму. Учні й студенти можуть долучатися до глобальних навчальних спільнот (мережеві спільноти). Використання геотегів та хештегів сприяє обміну результатами польових спостережень і проєктів між учнями різних міст чи країн. Це формує відчуття причетності до спільного навчання та екологічних кампаній (наприклад, хештег #ClimateAction залучає молодь до обговорення клімату). Соціальні медіа дозволяють швидко адаптувати контент під різні рівні підготовки: учні можуть дивитися більш прості чи навпаки більш складні матеріали на YouTube, вчитель може вести індивідуальне консультування через месенджер тощо.

Отже, соціальні мережі можуть суттєво покращити викладання географії, роблячи уроки інтерактивними та тісно пов'язаними з реальним світом. Відео на YouTube, креативні завдання в Instagram і TikTok створюють нові освітні можливості. Вони сприяють активності учнів, розвивають їхнє просторове мислення та критичність. Правильне використання соцмереж може не лише підвищити інтерес учнів до географії, а й допомогти їм краще зрозуміти складні глобальні процеси та налагодити зв'язки з освітньою та науковою спільнотою по всьому світу.

Література

1. Курбан О. Соціальні мережеві технології : типологія та класифікація. *Вісник КНУКиМ. Серія: Соціальні комунікації*. 2013. Вип. 2. С. 48–53.
2. Олійник О. В. Мережеві об'єднання як суб'єкти громадської комунікації: життя після Майдану. *Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія»*. Серія : Соціологія. 2014. Т. 244, Вип. 232. С. 99–102.
3. Пугач С. Соціальна географія комунікаційних мереж Західної України: монографія / за ред. К. Мезенцева. Луцьк: вид-во «Терен», 2021. 284 с.
4. A Modern Dictionary of Geography / by M. Witherick, S. Ross, J. Small. 4th Ed. London : Arnold, 2001. 293 p.
5. Barnes J. A. Class and Committees in Norwegian Island Parish. *Human relations*. 1954. Vol. 7. P. 39–58. <https://doi.org/10.1177/001872675400700102>
6. Castells M. The rise of the network society. Vol. 1. The information age: economy, society and culture. Oxford: Blackwell, 1996.
7. Deleuze G., Guattari F. Rhizome. *Idem. Capitalisme et schizophrénie*. T.2: Mille plateaux. Paris: Editions de Minuit, 1980. P. 1–34.

Яковчук Олександр Володимирович,
кандидат географічних наук, доцент
декан факультету географії, історії та туризму ПВНЗ
«Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка
Степана Дем'янчука», м. Рівне

ІННОВАЦІЙНІ НАПРЯМИ ВИВЧЕННЯ ГЕОГРАФІЇ ТУРИЗМУ

Географія туризму – галузь географії, яка вивчає територіальні аспекти туризму: умови і ресурси, щоб забезпечити можливості туристської діяльності, види туристської діяльності, туристські установи. Проблеми туризму — предмет вивчення як географії, а й інших наук – економіки, медицини, соціології, психології, із якими вона міцно пов'язана.

Об'єктом географії туризму є територіальна організація туристичної діяльності, яка включає:

- туристичні ресурси (природні, історико-культурні, соціально-економічні).
- туристичні потоки (їхні напрями, інтенсивність, сезонність).
- туристичну інфраструктуру (готелі, транспорт, заклади харчування тощо).
- туристичні регіони, зони та кластери.

Предмет географії туризму – це закономірності просторової організації, розвитку та функціонування туризму. Він охоплює: Взаємодію між туристичними ресурсами та попитом. Вплив туризму на природне та соціально-економічне середовище. Закономірності формування туристичних районів. Геопросторові аспекти розвитку туристичної діяльності.

Основні завдання дослідження сучасної географії туризму:

- 1) Аналіз туристичних ресурсів: оцінка їхньої привабливості, доступності та стійкості використання.
- 2) Дослідження туристичних потоків: вивчення динаміки, напрямків і факторів, що впливають на них.
- 3) Розробка туристичного районування: виокремлення туристичних регіонів,

кластерів і центрів. 4) Оцінка впливу туризму: соціально-економічні ефекти, екологічні наслідки. 5) Прогнозування розвитку туризму: перспективи змін у туристичному русі, вплив глобальних тенденцій. 6) Геоінформаційний аналіз: використання ГІС-технологій для картографування туристичних процесів.

Таким чином, географія туризму є важливою науковою дисципліною, яка допомагає зрозуміти просторові закономірності розвитку туризму та сприяє ефективному плануванню туристичних територій.

Географія туризму оперує широким спектром термінів і понять, що відображають особливості туристичних процесів, ресурсів та інфраструктури.

1. Загальні поняття:

Туризм – тимчасові подорожі людей за межі їхнього постійного місця проживання з метою відпочинку, оздоровлення, пізнання, бізнесу тощо. Турист – особа, яка здійснює подорож тривалістю від 24 годин до 1 року без виконання оплачуваної діяльності в місці перебування. Туристична діяльність – сукупність дій, спрямованих на організацію та надання туристичних послуг. Туристичний продукт – комплекс послуг і товарів, що забезпечують потреби туриста (проживання, транспорт, екскурсії тощо).

У законі України «Про туризм» туризм – це тимчасовий виїзд особи з місця проживання в оздоровчих, пізнавальних, професійно-ділових чи інших цілей без здійснення оплачуваної діяльності в місці, куди особа від'їжджає». Отже, туризм - тимчасове переміщення людей з місця свого постійного мешкання в іншу країну або місцевість в межах своєї країни у вільний час для отримання задоволення і відпочинку, оздоровчих, гостьових, пізнавальних або в професійно-ділових цілях, але без заняття оплачуваною роботою у відвідуваному місці.

Основними функціями туризму є рекреаційна, соціальна, культурна, економічна та просвітницька. Головним у рекреаційній функції є психологічна (набуття нових вражень) та фізіологічна (оздоровлення та відпочинок) причина. У свою чергу, турист - це

особа, яка здійснює подорож по Україні або до іншої країни з не забороненою законом країни перебування метою на термін від 24 годин одного року без здійснення будь-якої оплачуваної діяльності та із зобов'язанням залишити країну або місце перебування в зазначений термін.

2. Туристичні ресурси та інфраструктура:

Туристичні ресурси – природні, історико-культурні та соціально-економічні об'єкти, що можуть використовуватися для розвитку туризму. Природні туристичні ресурси – природні об'єкти, що приваблюють туристів (гори, моря, озера, ліси, печери тощо). Культурно-історичні ресурси – пам'ятки архітектури, музеї, історичні місця, традиції та фольклор, що мають туристичну цінність.

Туристична інфраструктура – сукупність об'єктів і послуг, необхідних для функціонування туризму (готелі, ресторани, транспорт, центри дозвілля тощо). Туристичний кластер – територіальне об'єднання взаємопов'язаних підприємств і організацій, що сприяють розвитку туризму.

3. Туристичні потоки та райони:

Туристичний потік – рух туристів у певному напрямку протягом певного періоду часу. Туристичний район – територія, що має спільні туристичні ресурси та спеціалізацію в туристичній діяльності. Туристичне районування – поділ території на зони, що відрізняються рівнем розвитку туризму та його спеціалізацією. Сезонність туризму – коливання туристичних потоків залежно від пори року, погодних умов або подій.

4. Видові форми туризму:

Рекреаційний туризм – подорожі з метою відпочинку, оздоровлення, зміни обстановки. Екологічний туризм – подорожі до природних територій з мінімальним впливом на довкілля. Культурно-пізнавальний туризм – відвідування історичних, культурних та релігійних місць. Екстремальний туризм – подорожі, пов'язані з ризиком (альпінізм, дайвінг, стрибки з парашутом тощо). Діловий туризм (МІСЕ-туризм) – поїздки, пов'язані з роботою, конференціями,

бізнес-зустрічами. Релігійний туризм (паломництво) – подорожі до святих місць і духовних центрів.

5. Сучасні туристичні концепції:

Сталий туризм – туризм, що сприяє збереженню природи та культурної спадщини без шкоди для майбутніх поколінь. Масовий туризм – велика кількість туристів у популярних місцях, зазвичай організовані тури. Альтернативний туризм – нетрадиційні форми подорожей, спрямовані на унікальні та автентичні враження. Овертуризм – надмірний наплив туристів, що створює навантаження на місцеве населення та екосистему.

Географія туризму використовує широкий спектр методів дослідження, які можна поділити на загальнонаукові, географічні та спеціальні.

1. Загальнонаукові методи, які є універсальними для всіх наук:

Аналіз і синтез – вивчення окремих елементів туристичної системи та їх поєднання в єдину картину. Індукція і дедукція – встановлення загальних закономірностей розвитку туризму на основі окремих фактів та, навпаки, застосування загальних теорій до конкретних випадків. Порівняльний метод – аналіз схожостей і відмінностей у розвитку туризму в різних регіонах. Статистичний метод – аналіз числових показників (потоки туристів, дохідність, кількість об'єктів інфраструктури).

2. Географічні методи, які пов'язані з просторовим аналізом туристичних явищ: Картографічний метод – складання карт туристичних потоків, зонування територій. Геоінформаційні технології (ГІС) – цифрове моделювання туристичних процесів, аналіз транспортної доступності та прогнозування розвитку туризму. Районування – поділ території на туристичні регіони та кластери. Просторовий аналіз – дослідження розміщення туристичних об'єктів і маршрутів.

3. Спеціальні методи дослідження, які спрямовані на вивчення особливостей туристичних процесів: Соціологічний метод – опитування туристів, експертні оцінки, анкетування. Економіко-географічний метод – дослідження економічного впливу туризму на

регіони, розрахунок прибутковості туристичної сфери. Спостереження – фіксація туристичних потоків, стану об'єктів інфраструктури. Моделювання – створення моделей розвитку туризму, прогнозування змін у туристичних потоках.

Методи дослідження в географії туризму поєднують традиційні географічні прийоми з сучасними цифровими технологіями, соціологічними та економічними підходами. Використання комплексного аналізу дозволяє ефективно вивчати туристичні процеси та сприяти їхньому розвитку.

Отже, географія туризму вивчає широкий спектр термінів, що відображають просторові, соціально-економічні та природні аспекти туристичних процесів. Розуміння цих понять є важливим для аналізу та управління туристичним розвитком у різних регіонах.

Література

1. Географія туризму: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / Смаль І.В. Ніжин: Лисенко М. М. [вид.], 2011. 574 с.
2. Кузик С. П. Географія міжнародного туризму: навч. посіб. Львів: Лну ім. І. Франка, 2018. 268 с.
3. Туристичний кластер Харківщини: монографія / Гол. ред. О. В. Яковчук. Харків: ФОП Панов А. М., 2019. 432 с.

НАПРЯМ 6. ГЕОЕКОЛОГІЧНІ ТА КОНСТРУКТИВНО-ГЕОГРАФІЧНІ ПРОБЛЕМИ І РАЦІОНАЛЬНЕ ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ

Борщ Катерина Ігорівна,

*учениця ІІ–В класу Балаклійського ліцею №1 ім. О. А. Тризни
Балаклійської міської ради Харківської області, м. Балаклія*

Яковчук Олександр Володимирович,

*кандидат географічних наук, доцент
декан факультету географії, історії та туризму ПВНЗ
«Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка
Степана Дем'янчука», м. Рівне*

Дерев'янка Світлана Іванівна,

*учитель географії Балаклійського ліцею №1 ім. О. А. Тризни
Балаклійської міської ради Харківської області, м. Балаклія*

ІННОВАЦІЙНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ІНФРАСТРУКТУРИ ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Харківська область – один із регіонів України, що зазнає найбільших руйнувань унаслідок повномасштабного російського вторгнення. Інтенсивні бойові дії, ракетні удари, окупація частини територій та подальше звільнення регіону суттєво вплинули на всі аспекти життя місцевого населення, економіку та інфраструктуру.

Інфраструктура займає ключове місце в розвитку економіки, оскільки її існування пов'язане зі станом продуктивних сил і територіальним поділом праці, а також ефективністю функціонування сфери виробництва. Розвиток інфраструктури залежить від специфіки галузей і регіонів і здійснюється відповідно до змін у виробничій сфері. В сучасних умовах в Україні виникла гостра потреба у

прискоренні вирішення проблем розвитку складових інфраструктури у зв'язку масштабними руйнуваннями в наслідок воєнних дій.

Поняття інфраструктури в українському законодавстві має комплексний характер і охоплює економічні, соціальні, транспортні, інформаційні, енергетичні та інші сфери. Вона є основою для розвитку держави та добробуту її громадян. З огляду на вище розглянуте ми в своїй роботі розглядаємо інфраструктуру як систему виробничої та соціальної сфери [2].

В умовах збройної агресії РФ інфраструктурні об'єкти міст, сіл та селищ зазнали руйнувань та пошкоджень різного ступеню. З метою прийняття рішення про можливість подальшої експлуатації та розроблення заходів із відновлення необхідним є проведення обстеження пошкоджених внаслідок надзвичайних ситуацій, воєнних дій.

Серед складних викликів, зокрема, обстеження зруйнованих та пошкоджених об'єктів, оцінка масштабів руйнувань. Визначення обсягів завданої шкоди – першочергове завдання, без вирішення якого неможливим є адекватне планування та організація системних заходів з відновлення інфраструктури та пошук джерел фінансування.

Для аналізу певних підсистем розвитку інфраструктури Харківської області в умовах воєнного стану було обрано 35 населених пунктів, розташованих в різних частинах області. Визначено види інфраструктури для дослідження: виробнича (без енергетичної, розглядаємо окремо), транспортна, соціальна (без урахування житлового сектору), енергетична, рекреаційна, розроблено критерії їх коефіцієнта соціальної важливості методом ранжування (таблиця 3.3). Було проведено оцінку стану підсистеми інфраструктури населених пунктів Харківської області постраждалих в наслідок воєнних дій розраховано суму інфраструктурних об'єктів (In) за формулою:

$$I_s = \Sigma(I_v + I_t + I_c + I_e + I_p) ,$$

де: I_s – це сумарне значення стану інфраструктури певного населеного пункту «s» в цілому, де s – це населені пункти із таблиці (додаток К).

I_v – оцінка стану виробничої інфраструктури,
 I_t – оцінка стану транспортної інфраструктури,
 I_s – оцінка стану соціальної інфраструктури,
 I_e – оцінка стану енергетичної інфраструктури,
 I_r – оцінка стану рекреаційної інфраструктури.

$$I_n = N \times R_n \times K_n,$$

де: I_n – оцінка певного підсистеми «n» інфраструктури, де n – може бути такою підсистемою інфраструктури: v – виробнича, t – транспортна, s – соціальна, e – енергетична, r – рекреаційна.

N – кількість досліджених інфраструктурних об'єктів;

R_n – середня оцінка стану інфраструктурних об'єктів,

K_n – коефіцієнт критичної суспільної важливості підсистеми інфраструктури.

Таблиця 1

Критерії визначення коефіцієнтів важливості підсистем інфраструктури.

Критерії визначення коефіцієнтів важливості певної підсистеми інфраструктури	
5	без цього елемента інфраструктури неможливе функціонування соціуму та інших елементів інфраструктури
4	даний елемент важливий для функціонування
3	значення цього елемента має посередній вплив
2	даний елемент мало важливий для функціонування
1	має ситуативно-вибіркове значення для життєдіяльності соціуму

Джерело: укладено авторами.

Критерії оцінки стану інфраструктурних об'єктів.

Критерії оцінювання стану певного інфраструктурного об'єкту	
5	об'єкт знищений, підлягає повній перебудові
4	знищений частково, підлягає реконструкції
3	пошкоджений, знижена функціональність
2	робота зупинена або знижена активність
1	нема руйнувань, пошкоджень

Джерело: укладено авторами.

Визначено критерії коефіцієнтів важливості певної підсистеми інфраструктури Харківської області методом ранжування (таблиця 1), та критерії оцінки стану інфраструктурних об'єктів (таблиця 2). Це дало можливість розрахувати які види інфраструктури найбільш постраждали, за розрахунками побудувати карту та зробити висновки.

Отже, найбільші руйнування на території міста Харків (на карті діаграма винесена за межі міста, бо не можливо відповідно показати в вибраному масштабі); значні руйнування на території міст Ізюм, Вовчанськ, Куп'янськ; відбувається концентрація руйнувань в Харківській агломерації; найбільше постраждала соціальна інфраструктура; західна частина має менш руйнувань, а ніж східна (прикордонна).

Під час російської окупації Ізюма у 2022 році місто зазнало значних руйнувань інфраструктури. Було пошкоджено або знищено понад 5000 приватних будинків та 120 багатоквартирних будівель. Суттєво постраждали школи, мости та інші об'єкти інфраструктури. У березні 2022 року російська армія обстрілами зруйнувала половецькі кам'яні баби IX-XIII століть, одна з яких була повністю знищена.

Під час російської окупації та бойових дій у Балаклії значно постраждала інфраструктура міста – ушкоджено 28,76% житлового фонду, 50% промислової інфраструктури, 21 % закладів освіти, 75 %

мостів. Російські військові зруйнували та розграбували центральну міську лікарню.

Вовчанськ, розташований за 5 км від кордону з Росією, зазнав значних руйнувань інфраструктури через постійні обстріли та авіаудари з боку російських військ. Станом на серпень 2024 року місто було зруйноване на 90%.

В Куп'янську ворог застосовує тактику «випаленої землі», використовуючи керовані авіабомби (КАБ) вагою до півтори тони, які руйнують усе в радіусі одного кілометра, особливо в центральній частині міста. Практично вся критична інфраструктура міста зруйнована.

Харків, як один із найбільших міст України, зазнав значних руйнувань інфраструктури внаслідок російської агресії, особливо в період активних бойових дій у 2022 році. Руйнування торкнулися різних сфер міської інфраструктури, включаючи житловий фонд, освітні та культурні заклади, а також об'єкти критичної інфраструктури. 1 березня 2022 року було зруйновано будівлю Харківської обласної державної адміністрації, розташованій на площі Свободи, будівля Держпрому, пам'ятка архітектури в стилі конструктивізму, зазначила значні пошкодження внаслідок російських обстрілів.

Література

1. Департамент містобудування та архітектури Харківської обласної військової адміністрації [Електронний ресурс] – Режим доступу <https://kharkivoda.gov.ua/oblasna-derzhavna-administratsiya/struktura-administratsiyi/strukturni-pidrozdili/149>

2. Інфраструктура регіонів України. Пріоритети модернізації. Аналітичне дослідження ГО «Поліський фонд міжнародних та регіональних досліджень», Фонд імені Фрідріха Еберта. Київ, 2017. 108 с.

3. Міжнародний досвід післявоєнного розвитку економіки: уроки для України / Наукові журнали та конференції.) [Електронний ресурс] / Режим доступу: <https://science.lpnu.ua/uk/smeu/vsi-vypusky/vypusk-5->

nomer-1-2023/mizhnarodnyy-dosvid-pislyavoyennogo-rozvytku-ekonomiky-uroky.

4. Моделі відновлення після руйнації: світові кейси для України / Інститут аналітики і адвокації.) [Електронний ресурс] / Режим доступу: <https://iaa.org.ua/articles/modeli-vidnovlennya-pislya-rujnacziyi-svitovi-kejsy-dlya-ukrayiny/>

5. Яковчук О. В. Стратегічний SWOT-аналіз туристичної індустрії Харківської області. *Актуальні проблеми та перспективи розвитку регіонів: матеріали II міжнар. наук.-практ. конф. (Рівне, 23 червня 2023 року)* / МЕНУ ім. акад. С. Дем'янчука. Рівне: РВЦ МЕНУ ім. акад. С. Дем'янчука, 2023. С. 109-113.

Залуська Марія Вікторівна,

*здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
географічного факультету Волинського національного університету
імені Лесі Українки, м. Луцьк*

Сук Олена Олександрівна,

*здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
географічного факультету Волинського національного університету
імені Лесі Українки, м. Луцьк*

Поручинський Володимир Іванович,

*кандидат географічних наук, доцент, доцент кафедри економічної та
соціальної географії Волинського національного університету імені
Лесі Українки, м. Луцьк*

ЕКОЛОГІЧНІ НАСЛІДКИ УРБАНІЗАЦІЇ

Урбанізація є одним із важливих соціально-економічних процесів сучасності, що має вагомий вплив на навколишнє природне середовище. Хоча урбанізація приносить багато переваг (економічний

розвиток, покращення інфраструктури, доступ до соціальних послуг, тощо). Проте вона також спричиняє чисельні екологічні проблеми. Насамперед, це стосується забруднення повітря, водних ресурсів, зниження біорізноманіття та зміни клімату [1].

Забруднення повітря становить серйозну загрозу для безпеки міських територій, впливаючи як на умови життєдіяльності людини, так і на громадське здоров'я загалом [2]. Однією з ключових проблем є забруднення навколишнього середовища транспортом. Зростання інтенсивності руху та збільшення кількості автомобілів зумовлюють підвищення викидів вихлопних газів, що сприяє накопиченню озону в нижніх шарах атмосфери. Це негативно впливає як на здоров'я людей, так і на екосистеми.

Крім того, промислові підприємства, що розташовані поблизу міст, генерують значну кількість парникових газів та викидів важких металів. Вирубка дерев і скорочення зелених зон, які природно виконують функцію фільтрів, обмежують здатність міських екосистем поглинати вуглекислий газ і виробляти кисень [3].

Урбанізація часто спричиняє зменшення або погіршення стану зелених насаджень. Ці насадження відіграють ключову роль в екосистемах, забезпечуючи низку важливих послуг, таких як поглинання вуглекислого газу, очищення повітря, регулювання стоків дощової води та створення середовища проживання для дикої природи. Скорочення площ зелених зон у містах знижує рівень цих екосистемних послуг, послаблює міське біорізноманіття і негативно позначається на здоров'ї та якості життя людей [4].

Впливає урбанізація і на стан водних ресурсів. Дороги та бетоновані тротуари суттєво впливають на природний водний баланс. Замість проникнення в ґрунт, дощова вода стікає по твердих поверхнях, несучи із собою забруднюючі речовини в міські водні системи. Неналежне поводження з відходами та скидання неочищених стічних вод призводять до забруднення міських водойм, що знижує доступність прісної води для мешканців міст [5].

Розширення міст сприяє виникненню «островів тепла», оскільки міста поглинають тепло через непроникні дороги та тротуари, що

призводить до підвищення місцевої температури. У міських районах температура зазвичай на 2–5°C вища, ніж у прилеглих сільських місцевостях. Ефект міського теплового острова також впливає на клімат в мегаполісах, змінюючи режим опадів, підвищуючи частоту теплових хвиль та впливаючи на природні біогеохімічні процеси [5].

Урбанізація значно покращила життя суспільства, сприяючи розвитку міст та розширенню економічних і соціальних можливостей. Водночас без належного планування цей процес може загострювати соціальні, економічні та екологічні проблеми. З огляду на постійне зростання міського населення та подальший розвиток людства, важливо досліджувати взаємодію громадян із довкіллям. Це дозволить не лише зберегти екосистему, а й максимально ефективно використати позитивні аспекти урбанізації.

Література

1. Лелечко А. Забезпечення екологічної безпеки великого міста в контексті сталого розвитку. *Агросвіт*. 2022. №5-6. С. 40.
2. Поручинський В. І., Поручинська І. В., Слащук А. М. Огляд основних екологічних загроз урбанізованого середовища регіонів України. *Наукові записки СумДПУ імені А. С. Макаренка. Географічні науки: збірник наукових праць*. Суми, 2018. Вип. 9. С. 95–100.
3. Урбанізація та її вплив на атмосферне повітря. URL: <https://sw.dei.gov.ua/post/3722>
4. Effects Of Urbanization On The Environment. URL: <https://sigmaearth.com/effects-of-urbanization-on-the-environment/>
5. City Growth and Natural Decline: How Does Urbanization Affect The Environment? URL: <https://populationeducation.org/city-growth-and-natural-decline-how-does-urbanization-affect-the-environment/>

Крат Микола Андрійович

*здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти
географічного факультету Волинського національного університету
імені Лесі Українки, м. Луцьк*

Ільїн Леонід Володимирович

*доктор географічних наук, професор, завідувач кафедри готельно-
ресторанної справи, туризму і рекреації Волинського національного
університету імені Лесі Українки, м. Луцьк*

**ОЗЕРНИЙ ФОНД КОВЕЛЬСЬКОГО АДМІНІСТРАТИВНОГО
РАЙОНУ**

Озера Українського Полісся мають багаті природні ресурси. Оцінювання якості і запасів ресурсів, визначення напрямів їх раціонального використання і охорони від забруднення і виснаження відноситься до числа найголовніших завдань природокористування і збереження екосередовищної стійкості природи [2–3].

Ковельський адміністративний район Волинської області розташований у північно-західній частині України в зоні Українського Полісся та характеризується значним багатством озерних екосистем, які відіграють важливу роль у формуванні гідрологічного режиму території, збереженні біорізноманіття та забезпеченні екологічної стабільності регіону. Значна кількість озер Ковельського району є цінним джерелом водних ресурсів і використовуються для рибальства та рекреаційної діяльності. Гідробіотичні ресурси озер представлені різноманітними видами риб, рослин та інших водних організмів, що мають важливе значення для підтримки екологічного балансу та забезпечення потреб місцевого населення.

Досліджуваний адміністративний район добре забезпечений водними ресурсами. На території району нараховується 45 річок, 161 озеро, 4 водосховища, 184 ставки, 5 струмків, а також близько 70 осушувальних систем загальною протяжністю 8525,3 км. Головними річками є: Прип'ять, Західний Буг, Турія, Виживка, Стохід. Загальна

площа дзеркала озер становить 10 941,85 га (табл. 1). У межах території можна виділити три озерних райони: басейн Прип'яті, басейн Західного Бугу та межиріччя Прип'яті та Західного Бугу. Басейн Західного Бугу нараховує 54 озера, найбільша кількість розташована в межах Шацької об'єднаної територіальної громади – 27, площею 6541,1 га. Внаслідок процесів заболочування та заростання значна частина озер знаходиться на межі зникнення. Частка таких озер, після проведення водоохоронних заходів, виконує роль водосховищ або ж використовуються для господарських потреб. Значна частина водойм розташована в лісових масивах.

Таблиця 1.

Найважливіші характеристики озер Ковельського адміністративного району за об'єднаними територіальними громадами [1].

Об'єднана територіальна громада	Кількість	Площа водного дзеркала		Об'єм озер	
	од.	га	%	тис. м ³	%
Басейн річки Прип'ять					
Велимченська	3	41,60	1,59	1330,00	1,28
Головненська	7	227,74	8,7	17662	16,9
Дубечненська	17	850,15	32,56	23 300,08	22,36
Дубівська	2	13,6	0,52	629,28	0,6
Забродівська	5	142,42	5,45	4580,00	4,39
Ковельська	6	48,46	1,86	833,87	0,8
Колодяженська	12	110,17	4,22	5043,35	4,84
Луківська	2	141,6	5,42	14 240	13,66
Любомльська	4	19,4	0,74	530,00	0,51
Поворська	8	48,95	1,87	369,02	0,35
Самарівська	2	433,0	16,58	12850	12,33
Сереховичівська	6	231,0	8,84	4400,00	4,22
Старовижівська	2	16,1	0,62	1610,00	1,54
Турійська	28	210,8	8,1	15 304,96	14,69
Шацька	3	75,9	2,91	1518,52	1,46
Разом у басейні	107	2610,89		104 201,08	

Басейн річки Західний Буг					
Вишнівська	1	80,30	0,99	1381,00	0,39
Заболоттівська	7	110,77	1,38	4796,2	1,35
Любомльська	1	2,9	0,04	37,5	0,01
Ратнівська	5	352,37	4,39	7940,9	2,24
Рівненська	4	64,32	0,8	5488,5	1,55
Самарівська	8	867,8	10,8	18365	5,19
Турійська	1	11,4	0,13	632,4	0,18
Шацька	27	6541,1	81,4	315 064,52	89,1
Разом у басейні	54	8030,96		353 706,02	
УСЬОГО	161	10 941,85		457 907,1	

Здійснений аналіз озер Ковельського адміністративного району Волинської області засвідчує значний їх ресурсний потенціал для використання у господарстві та рекреаційно-туристичній діяльності. Озера та їх узбережжя відіграють ключове значення у формуванні рекреаційного комплексу досліджуваної території.

Перспективами подальших досліджень щодо оцінювання рекреаційного потенціалу озер вважаємо оцінювання бальнеологічних озерних ресурсів природних водойм з урахуванням продуктів седиментації – сапропелів та лікувальних грязей і можливостей їх використання у санаторно-курортній галузі. Важливою невирішеною проблемою є й оцінювання атрактивності озерних ландшафтів як важливих складових рекреаційно-туристичних ресурсів та створення на їх основі лісо-озерних рекреаційних систем.

Література

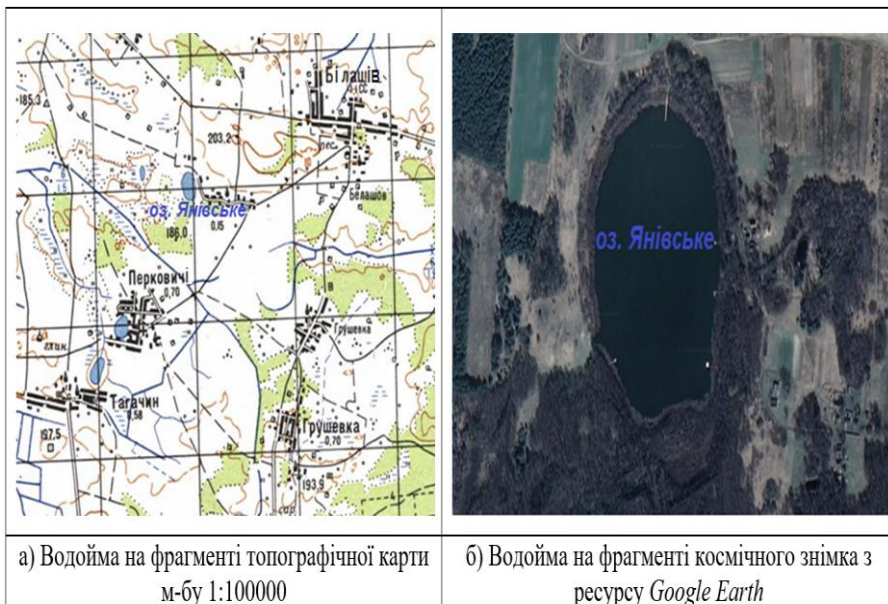
1. Громик О. М., Ільїна О. В. Озерні ресурси Ковельського адміністративного району та перспективи їх використання в рекреаційно-туристичній діяльності. *Географічний часопис ВНУ імені Лесі Українки*. 2025. № 5. С. 83–94.
2. Ільїн Л. В. Лімнокомплекси Українського Полісся : моногр. : у 2 т. Т. 1 : Природничо-географічні основи дослідження та регіональні закономірності. Луцьк : Ред.-вид. відд. «Вежа» Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки, 2008. 316 с.
3. Мольчак Я. О., Ільїн Л. В. Озера Волинської області. Каталог. Луцьк: Вид-во при ВДУ ім.єні Лесі Українки «Вежа», 1995. 76 с.

Мартинюк Віталій Олексійович,
кандидат географічних наук,
доцент, професор кафедри природничих наук
Рівненського державного гуманітарного університету, м. Рівне

ГЕОХІМІЧНА ОЦІНКА ДОННИХ ВІДКЛАДІВ ТА РЕСУРСНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ОЗЕРА ЯНІВСЬКЕ

Угода України та США про спільний видобуток корисних копалин відкриває широкі перспективи в гірничо-видобувній галузі та актуалізує проблему оцінки ресурсного потенціалу регіонів країни. Важливе місце серед ресурсів Українського Полісся посідають органо-мінеральні поклади озерного сапропелю. Мета дослідження – здійснити оцінку та аналіз якісного складу озерних відкладів та ресурсного потенціалу сапропелю оз. Янівське. У роботі, окрім особистих польових досліджень автора, частково використані фондові джерела Київської геолого-розвідувальної експедиції (Київської ГРЕ).

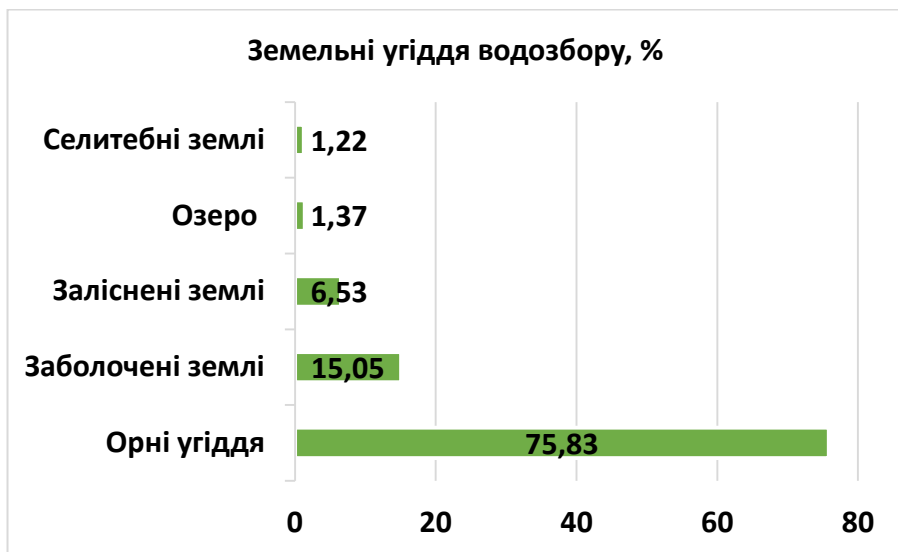
Результати дослідження. Озеро Янівське (51°06'04"N і 24°41'04"E) розташоване у Турійсько-Рожищенському фізико-географічному районі Волинського Полісся і приурочене до місцевості зандрових рівнин із зеленомоховими і чорничниковими сосняками з домішкою дрібнолистяних порід на дерново-слабо- і середньопідзолистих ґрунтах, частково розорані (мал. 1).

Мал. 1. Локалізація оз. Янівське на топографічній карті та космічному знімку.

Озеро овальної форми. Площа озера як природно-аквального комплексу становить 12,17 га, а самої акваторії – 9,18 га. Близько 3,0 га периферійної частини озера є заболоченою. Максимальна довжина озера – 0,433 км, ширина максимальна – 0,277 км. Максимальна глибина озера 13,0 м, а середня – 5,0 м. Об’єм озера становить 460,6 м³. Береги озера підвищені на 1,5-2,0 м, за винятком західного берега. Приаквальна та літоральна зона, що прилягає до берега заболочена, вкрита чагарниками, очеретом, осокою. Південний берег заболочений, вкритий вільховим лісом.

Площа водозбору озера становить 6,58 км². З них – 4,99 км² зайнято орними землями, 0,99 км² – заболочені ділянки, 0,43 км² – заліснені землі, 0,09 км² – зайнята озером і 0,08 км² – селитебні землі. Структура земельних угідь водозбору оз. Янівське наведена на мал. 2. Як бачимо, близько 76% водозбору становлять орні угіддя, тобто тут домінуючим є аграрно-озерний тип природокористування.

Мал. 2. Розподіл земельних угідь водозбору оз. Янівське.

Загальна площа сапропелю родовища оз. Янівське, за оцінками Київської ГРЕ, становить 14,2 га, а у межах водойми – 9,8 га. Поклади сапропелю виходять за межі водного дзеркала, вони перекриті з поверхні торфом глибиною 3,0-3,5 м. Середня потужність сапропелю в нульових межах родовища – 3,2 м, в межах дзеркала води – 3,7 м. Максимальна потужність сапропелю в центральній частині улоговини озера досягає 7,0 м, в південній і північній частинах водойми зменшується до 1,3-1,5 м. Загальний об'єм сапропелю в межах родовища 454,4 тис. м³, а об'єм в межах акваторії озера – 362,6 тис. м³. Вихід сапропелю за 60,0% вологості з 1,0 м³ становить 0,542 т/м³. Загальні геологічні (балансові) запаси сапропелю родовища оз. Янівське становлять 246,0 тис. т. Середня вологість сапропелю – 80,05%.

Розглянемо результати геохімічних аналізів проб сапропелю на опорному пункті зондування (51°06'09"N 24°41'02"E), що локалізований у північно-західній частині водойми (табл. 1).

Таблиця 1

Результати геохімічних аналізів проб
сапропелю на опорному пункті зондування оз. Янівське*

№ з/п	Глибина відбору проб, м	Fe ₂ O ₃	CaO	P ₂ O ₅ , 50%	Sзаг., 50%	Nзаг., 50%	K ₂ O	Na ₂ O	pH
1	3,5	1,27	28,48	0,23			0,30	0,17	7,50
2	4,0	1,25	30,30	0,29	0,61	0,15	0,24	0,14	7,55
3	4,5	1,36	34,89	0,25			0,20	0,20	7,60
4	5,0	1,89	33,81	0,23	0,23	0,46	0,12	0,32	7,55
5	5,5	1,89	44,09	0,12			0,07	0,43	7,70
6	6,0	1,56	39,49	0,11	0,36	0,23	0,12	0,40	7,60
7	6,5	1,11	35,17	0,10			0,10	0,68	7,57
8	7,0	1,12	40,85	0,08	0,19	0,12	0,06	0,45	7,75
9	7,5	1,08	39,49	0,08			0,10	0,44	7,68
10	8,0	1,36	38,41	0,07	0,74	0,20	0,15	0,98	7,70
11	8,5	2,57	21,37	0,12			0,56	0,23	7,50
12	9,0	2,63	14,88	0,12	2,10	0,53	0,86	0,32	7,56

*Складено за матеріалами Київської ГРЕ

Концентрація сполук Fe₂O₃ (тут і далі у % на суху речовину) у керні донних відкладів варіює 1,08-2,63%, середній уміст становить 1,59%. Уміст CaO доволі значний – від 14,88% до 44,09%, середня концентрація складає 33,44%. Варіація умісту сполук P₂O₅ (50%) в керні сапропелю становить 0,07-0,29%, середній уміст – 0,15%. Концентрація Sзаг. (50%) коливається від 0,19% до 2,10%, середній уміст – 0,71%. Уміст Nзаг. (50%) в керні варіює у межах від 0,12% до 0,53%, середня концентрація в пункті відбору проб сапропелю становить 0,28%. Концентрація K₂O в керні сапропелю становить від 0,06% до 0,86%, а середній уміст – 0,24%. Уміст сполук Na₂O в сапропелі коливаються в межах 0,14-0,98%, середня концентрація – 0,40%. Кислотність сольової суспензії (pH) сапропелю – від слаболужного ступеню (7,50) до середньолужного (7,75), середній показник кислотності має середньолужний (7,65) ступінь.

Висновки. Глибина озерної улоговини, з урахуванням максимальної глибини води та максимальної потужності донних відкладів, становить 19,0 м. Слід відзначити, що 4,4 га площі родовища сапропелю (91,8 тис. м³ запасів) локалізовані поза межами акваторії озера. Об'єм сапропелю в озерній улоговині становить 43,57%. Цілком справедливо вважати, що сучасна площа озера зменшилася на 35,4% від прадавнього озера або палеоозера. Головним документом, який підтверджує таку гіпотезу є озерні відклади карбонатного сапропелю і торфу, що поширені в терасовій зоні, прилеглий до озера.

Аналіз 52 проб з п'яти зондувальних пунктів озера показав, що середня зольність сапропелю в межах родовища становить 49,3%, середній уміст СаО – 35,58%, середній уміст оксидів Fe₂O₃ – 1,43%, середня концентрація P₂O₅ – 0,18%, середній уміст K₂O – 0,17%, середня концентрація Na₂O – 0,39%, середній уміст Sзаг. – 0,55%, середня концентрація Nзаг. – 0,27%, усереднений показник кислотності (рН) – 7,59.

Відклади оз. Янівське складені вапняковим сапропелем, вони віднесені до карбонатного класу, змішаного типу. Цей вид сапропелю може служити в якості вапнякового добрива. Родовище оз. Янівське є перспективним щодо видобутку сапропелю. Сьогодні першочерговим завданням мають стати додаткові геолого-лімнологічні обґрунтування водойми, які стануть основою для розробки техніко-економічної документації щодо експлуатації родовища сапропелю оз. Янівське.

Мерленко Ігор Михайлович,

*кандидат сільськогосподарських наук, доцент кафедри агрономії
факультету аграрних технологій та екології Луцького національного
технічного університету, м. Луцьк*

Федонюк Микола Ананійович,

*кандидат географічних наук, доцент кафедри екології факультету
аграрних технологій та екології Луцького національного технічного
університету, м. Луцьк*

Федонюк Віталіна Володимирівна,

*кандидат географічних наук, доцент кафедри екології факультету
аграрних технологій та екології Луцького національного технічного
університету, м. Луцьк*

ЗАСТОСУВАННЯ МЕТОДІВ ДИСТАНЦІЙНОГО ЗОНДУВАННЯ ЗЕМЛІ ДЛЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ ОЦІНКИ СТАНУ ЗЕМЕЛЬ ТАРАКАНІВСЬКОЇ ТГ ДУБЕНСЬКОГО РАЙОНУ

Сфера аграрного виробництва є однією з провідних галузей, які формують господарський комплекс у межах усіх сільських територіальних громад. Агровиробництво є основою формування економічного потенціалу України та її окремих регіонів. Важливою дана сфера є і для жителів сільської місцевості, в якій населення у значній мірі працевлаштоване саме у агросфері чи на підприємствах і об'єктах, суміжних з нею. В контексті проведеної в Україні адміністративно-територіальної реформи у межах новостворених об'єднаних територіальних громад формуються нові господарські та соціально-економічні зв'язки, що робить актуальним дослідження потенціалу та перспектив розвитку аграрної сфери саме у межах окремої територіальної громади (далі – ТГ) або сільської територіальної громади (далі – СТГ). Екологічні проблеми у галузі землекористування в межах території дослідження вивчалися у працях Гушук І. В., Жданюка Б.С., Боярин М.В., Андрейчука Ю.М. Федонюк

В.В., Иванціва В.В., Федонюка М.А., Ковальчука В.М., Мерленка І.М., Бондарчука С.П. [1, 2, 3, 4, 5] та інших авторів. У дослідженні Fedoniuk M.A., Kovalchuk I.P., Fesyuk V.O., Kirchuk R.V., Merlenko I.M., Bondarchuk S.P. [6] проаналізовано методику оцінки екологічного стану земельних ресурсів, яка була використана у даній роботі.

Тараканівська ТГ розпочала своє функціонування з 2016 року, після здійснення в Україні комплексу заходів, спрямованих на реалізацію реформи адміністративно-територіального устрою держави та об'єднання двох великих сіл Дубенського району (с. Тараканів та с. Рачин) у об'єднану територіальну громаду. Пізніше, після подальших етапів реформи, у 2020 році, було розширено склад громади та приєднано до неї ще ряд сіл Дубенського району, менших за розмірами, які межують з Таракановом та Рачином, на даний час їх 18. Особливістю даної територіальної громади є те, що села та земельні масиви, що відносяться до даної громади, межують з містом Дубном та фактично охоплюють місто з трьох сторін (з сходу, півдня і заходу). Громада, таким чином, є приміською, що впливає на специфіку формування та структуру її агропромислового комплексу та спеціалізацію агровиробничої діяльності. З появою дистанційних методів досліджень значної популярності набула оцінка стану та динаміки землекористування на основі класифікації космічних знімків. У проведеному дослідженні на основі застосування методів ДЗЗ було проаналізовано: 1) структуру землекористування в громаді та її динаміку у просторі і часі; 2) основні тенденції у цій динаміці, які мають сталий розвиток; 3) проблеми у плануванні та можливі шляхи оптимізації землекористування в громаді. На мал. 1 подано приклад одного з етапів аналізу – дослідження процесу зміни площ ріллі.

Мал. 1. Ідентифікація місць збільшення посівних площ (ріллі) за супутниковими даними 2017-2018 рр.

Висновки: дані ДЗЗ в наш час дозволяють провести додатковий деталізований аналіз динаміки, структури та особливостей землекористування в обраній територіальній громаді, як це було показано на прикладі Тараканівської СТГ. Було встановлено, що розподіл різних видів використання земель характеризується переважанням оброблюваних сільськогосподарських угідь – 59%; було встановлено розміщення основних масивів сільськогосподарських земель по відношенню до основних елементів рельєфу; було виявлено місця розширення сільськогосподарських угідь у південній частині громади у період 2016-2018 рр; було також виявлено динаміку консолідації (об'єднання ділянок у великі масиви) земель у різних частинах громади, а також окремі факти зміни характеру використання сільськогосподарських земель; оцінено динаміку зміни вегетаційних індексів протягом 2 сезонів для 3 ділянок у різних частинах громади, побудовано відповідні діаграми, визначено основні періоди вегетації.

Література

1. Гуцук І. В. Екологічні проблеми антропогенного характеру Рівненщини. *Екологія і природокористування в системі оптимізації відносин природи і суспільства : матеріали III міжнар. наук.-практ. конф.* 24-25 березня 2016 р., Рівне. (Ч.1). С. 55 – 56.
2. Жданюк Б.С., Боярин М.В., Андрейчук Ю.М. ГІС/ДЗЗ технології як інструмент вивчення сучасного геоекологічного стану земельних ресурсів західної частини Мізоцького кряжу. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, серія «Екологія»*. Х.: 2016. № 14. С. 62 – 80.
3. Федонюк В.В., Іванців В.В., Федонюк М.А., Ковальчук В.М. Аналіз сучасного екологічного стану території с. Рачин Дубенського району. *Природнича освіта та наука*. Рівне : РДГУ, 2023. Вип.1. С. 63 – 74.
4. Федонюк В.В., Мерленко, І. М., Федонюк М. А., Бондарчук С. П., Ковальчук Н. С., Вознюк С. Т. Оцінка потенційного впливу рільництва у Рівненській області на екологічний стан атмосферного повітря. *Вісник Національного університету водного господарства та природокористування. Серія «Сільськогосподарські науки»*. Рівне: Вип. 4(96), 2021. С. 128 –144. URL.: <http://ep3.nuwm.edu.ua/23492/>
5. Мерленко І.М., Федонюк В.В., Мерленко Н.О. Адаптація до сучасних кліматичних змін агрономічних технологій в Північно-Західному Поліссі. Вплив кліматичних змін на просторовий розвиток територій Землі: наслідки та шляхи вирішення: *Збірник наукових праць IV Міжнародної науково-практичної конференції. Херсон, 10-11 червня 2021 року*. Херсон: ДВНЗ «ХДАУ», 2021. С.228 – 230.
6. Fedoniuk M.A., Kovalchuk I.P., Fesyuk V.O., Kirchuk R.V., Merlenko I.M., Bondarchuk S.P. Differences in the assessment of vegetation indexes in the EO-Browser and EOS landviewer services (on the example of Lutsk district lands). *Geoinformatics*. Publisher: European Association of Geoscientists & Engineers. Source: Conference Proceedings, May 2021, Volume 2021, p.1 – 6. DOI: <https://doi.org/10.3997/2214-4609.20215521134>

Назарків Лідія Олегівна,
*здобувачка вищої освіти спеціальності 106 Географія,
географічного факультету Тернопільського національного
педагогічного університету ім. В. Гнатюка, м. Тернопіль*

Гулик Сергій Володимирович,
*кандидат географічних наук, доцент кафедри географії та методики
її навчання Тернопільського національного педагогічного університету
ім. В. Гнатюка, м. Тернопіль*

СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКЕ ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ КУПЧИНЕЦЬКОЇ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ ТЕРНОПІЛЬСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Земельні ресурси є основою економічного потенціалу будь-якої громади, від їх ефективного використання залежить соціально-економічний розвиток регіону, формування бюджету, а також забезпечення екологічної рівноваги. Проте існують ряд проблем, таких як неефективний розподіл земель, недостатній контроль за їх використанням, деградація ґрунтів та інші екологічні виклики, що стримують розвиток громад.

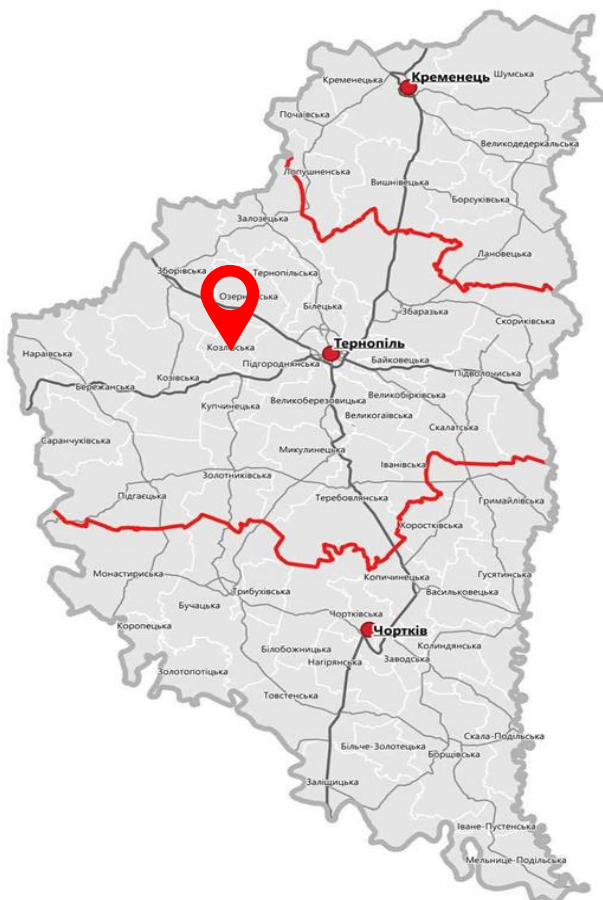
Купчинецька ТГ розташована у центральній частині Тернопільської області за 24 км від обласного і районного центру — міста Тернопіль, в регіоні із сприятливими природно-кліматичними умовами для землеробства[4]. (мал. 1).

Земельний фонд Купчинецької громади складається переважно із сільськогосподарських угідь, які займають значну частину території. Зокрема, на території громади розташовані орні землі, пасовища та сіножаті, що використовуються місцевими аграрними підприємствами та фермерами для вирощування зернових культур, овочів та випасу худоби.

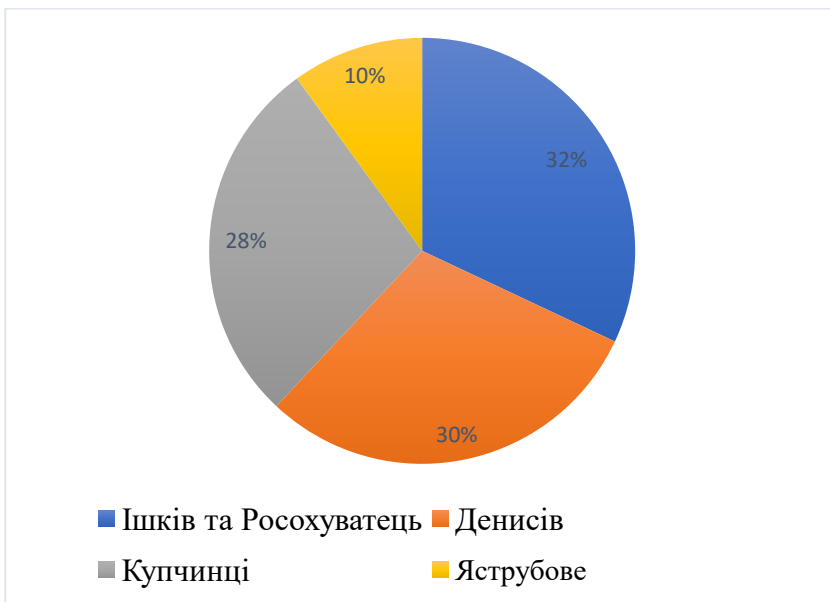
Аналіз земель сільських рад громади показав, що найбільші площі припадають на села Ішків та Росохуватець - 3061 га (32 %) [2]. Майже однакові площі мають села Денисів - 2955 га (30%) та

Купчинці - 2772 га (28 %). Відповідно найменшим є село Яструбове, яке займає 972 га (10%) (мал. 2).

Розподіл сільськогосподарських земель показав, що найбільші їх площі є на територіях Денисівської – 2611,5 га (31 %), Ішківської та Росохуватської – 2519,6 га (30 %), Купчинецької – 2498,4 га (30 %) сільських рад. Значно менші площі – на території Яструбівської сільської ради – 830 га (9 %).

Мал. 1. Купчинецька ТГ на карті адміністративно – територіального поділу Тернопільської області [1].

Мал. 2. Структура земельного фонду Купчинецької громади за адміністративними одиницями, % [2].

Землями сільськогосподарського призначення у громаді зайняті території для виробництва сільськогосподарської продукції, здійснення сільськогосподарської науково-дослідної та навчальної діяльності, розміщення відповідної виробничої інфраструктури, а саме – власне сільськогосподарські угіддя (рілля, багаторічні насадження, сіножаті, пасовища та перелоги); та інші угіддя (господарські шляхи і прогони, полезахисні лісові смуги та інші захисні насадження, крім тих, що віднесені до земель інших категорій, землі під господарськими будівлями і дворами) [5].

Купчинецька громада володіє великими запасами земель сільськогосподарського призначення, які становлять 8459,6 га. (табл.1).

Таблиця 1

Види с/г землекористування в Купчинецькій ТГ

Вид використання	Площа, га	% від усієї території
Рілля	6100	58%
Пасовища	950	9%
Сіножаті	740	7%
Сади	120	1%
Інші	2469	25%

На основі проведеної комплексної оцінки географічного положення, кліматичних особливостей, ґрунтового покриву та гідрографічної мережі, екологічного стану території Купчинецької громади встановлено, що переважаючу частку земельного фонду громади становлять сільськогосподарські угіддя (понад 70%), з яких більшість – орні землі; виявлено ряд локальних проблем: недостатність систем очищення стічних вод, підвищене аграрне навантаження та знижену частку природних ландшафтів.

З'ясовано, що екологічна рівновага порушується через високу розораність та недостатній розвиток природоохоронних територій для формування стабільної екосистемної мережі на рівні громади.

Дослідження сучасної структури земельних ресурсів Купчинецької ТГ дозволило не лише проаналізувати наявні проблеми, але й розробити рекомендації щодо їх вирішення, що має важливе значення для підвищення ефективності управління територією та розвитку громади.

Загалом, земельні ресурси Купчинецької ТГ є значним потенціалом для її сталого соціально-економічного розвитку. Водночас для збереження їхньої продуктивності та екологічної цінності необхідно впроваджувати інтегровану систему управління землями, що базується на принципах збалансованого розвитку, екологічної безпеки та науково обґрунтованого планування.

Література

1. Атлас адміністративно-територіального устрою України. Новий районний поділ та територіальні громади: 2021, 443 с.
2. Довідка з державної статистичної звітності про наявність земель та розподіл їх за власниками земель, землекористувачами, угіддями (за даними форми 6-зем). Тернопільська область (у розрізі адміністративних районів). Тернопіль: Головне управління Держземагентства Тернопільської області, 2016.
3. Земельні угіддя та їх класифікація. URL: <https://kegt.rshu.edu.ua/images/dustan/ORZR2.pdf>
4. Купчинецька територіальна громада. URL: <https://kup.gov.ua/>
5. Паньків З.П. Земельні ресурси: Навчальний посібник. Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. І. Франка, 2008. 272 с.
6. Переліки ПЗФ по територіальних громадах області. URL: <https://ecology.te.gov.ua/prirodno-zapovidnij-fond/merezha-pzf/>

Павловська Тетяна Сергіївна,

кандидат географічних наук,

*доцент кафедри фізичної географії Волинського національного
університету імені Лесі Українки, м. Луцьк*

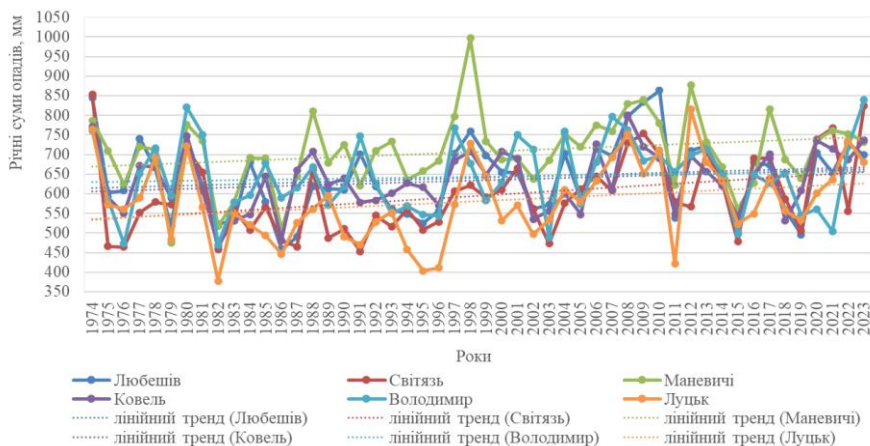
ТЕНДЕНЦІЇ ЗМІН КІЛЬКОСТІ ОПАДІВ У ХОЛОДНИЙ І ТЕПЛИЙ ПЕРІОДИ РОКУ У ВОЛИНСЬКІЙ ОБЛАСТІ

Кількість і просторово-часова мінливість випадання опадів є головними чинниками формування режиму зволоження території, від яких, своєю чергою, залежать її гідрологічний і гідрогеологічний режим, характер зволоження ґрунтів, розвиток біоти, вміст домішок у повітрі та інші важливі екологічні й кліматичні параметри. Дослідження режиму випадання опадів на території України за час інструментальних спостережень указують на тенденцію їх зростання в більшості регіонів у кінці ХХ – на початку ХХІ ст. на 7–10 % відносно кліматичної норми. Заодно, є регіони, де кількість опадів залишалась у

межах норми або дещо зменшилася [3, с. 62]. До прикладу, у степовій частині країни виникає загроза збільшення кількості й частоти посух [8, с. 79]. За оціночними звітами МГЕЗК [1] у помірних широтах Європи до кінця ХХІ ст. прогнозується приріст річних сум опадів у діапазоні 0,5–1,0 % на десятиріччя щодо кліматичної норми внаслідок зростання випаровуваності у зв'язку зі значними площами водного дзеркала на планеті та підвищенням температури приземного шару повітря й земної поверхні [3, с. 62, 63].

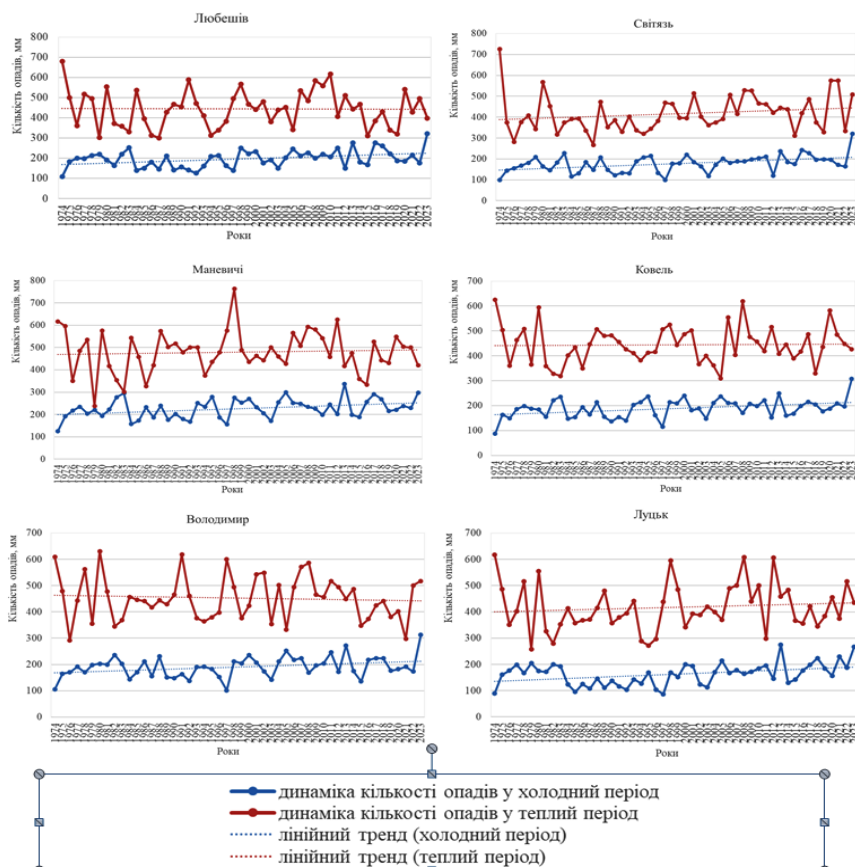
Метою нашого дослідження є з'ясування тенденцій змін кількості опадів холодного й теплого періодів року у Волинській області впродовж останніх 50-ти років (1974–2023 рр.). Статистичну базу цих наукових вишукувань склали фондові дані Волинського обласного центру з гідрометеорології (далі – ВОЦГМ) по усіх 6-ти метеостанціях (далі – МС) краю. Інтерпретація даних була здійснена з використанням графічного та математико-статистичних методів. Оцінювання статистичної значимості трендів коливань сум опадів виконувалася за методикою [2, с. 32]. Здійснене дослідження є одним із аспектів вивчення нами погодно-кліматичних умов території Волинської області та режиму зволоження зокрема, результати чого опубліковані в працях [4–7].

Лінійні тренди коливань річних сум опадів на всіх метеостанціях Волинської області демонструють тенденцію до їх зростання з плином часу (мал. 1).

Мал. 1. Багаторічна (1974–2023 рр.) динаміка змін річних сум опадів на метеостанціях Волинської області (побудовано автором за даними ВОЦГМ)

Така ж тенденція змін кількості опадів характерна і для холодного періоду року (лінійні тренди при цьому є статистично значущими) (табл. 1). У теплий період року в регіоні теж помітне зростання кількості опадів, за винятком МС Любешів і МС Володимир. Але зміни сум опадів за квітень–жовтень є статистично незначущими (див. табл. 1).

Мал. 2. Багаторічна динаміка коливань сум опадів холодного і теплового періодів року на метеостанціях Волинської області (побудовано автором за даними ВОЦГМ).

Таблиця 1

Оцінка значущості лінійних трендів коливань кількості опадів у холодний і теплий періоди року на метеостанціях Волинської області упродовж 1974–2023 рр.

Період року	Рівняння тренду	R^2	R	σ_R	$2\sigma_R$	Статистична значимість тренду
<i>МС Любешів</i>						
Холодний період	$y = 1,1626x + 166,75$	0,1509	0,388	0,121	0,243	значимий
Теплий період	$y = -0,1006x + 446,17$	0,0003	0,017	0,143	0,286	незначимий
<i>МС Світязь</i>						
Холодний період	$y = 1,2339x + 145,67$	0,1922	0,438	0,115	0,231	значимий
Теплий період	$y = 1,1516x + 386,95$	0,0367	0,192	0,138	0,275	незначимий
<i>МС Маневичі</i>						
Холодний період	$y = 1,0729x + 198,7$	0,1284	0,358	0,125	0,249	значимий
Теплий період	$y = 0,4272x + 468,43$	0,0043	0,066	0,142	0,284	незначимий
<i>МС Ковель</i>						
Холодний період	$y = 1,0071x + 162,82$	0,1484	0,385	0,122	0,243	значимий
Теплий період	$y = 0,1254x + 441,3$	0,0006	0,024	0,143	0,286	незначимий
<i>МС Володимир</i>						
Холодний період	$y = 0,904x + 167,25$	0,1099	0,332	0,127	0,254	значимий
Теплий період	$y = -0,4066x + 463,05$	0,005	0,071	0,142	0,284	незначимий
<i>МС Луцьк</i>						
Холодний період	$y = 1,1313x + 134,13$	0,1498	0,387	0,121	0,243	значимий
Теплий період	$y = 0,6902x + 399,36$	0,0127	0,113	0,141	0,282	незначимий

Висновки. Тенденції змін річних і сезонних сум опадів у Волинській області відповідають прогнозам зміни поля опадів у західній частині України впродовж XXI сторіччя [3, с. 69–70]. Результати здійсненого дослідження підтверджують імовірне вирівнювання кількості опадів холодного й теплого періодів року в подальшому внаслідок їх збільшення в листопаді–березні й зменшення в квітні–жовтні.

Література

1. IPCC, 2022: Climate Change 2022: Impacts, Adaptation and Vulnerability. Contribution of Working Group II to the Sixth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change. Hans-O.

Portner, Debra C Roberts, Christopher H. Trisos, Nicholas P. Simpson. 383 р.

URL:
https://www.ipcc.ch/report/ar6/wg2/downloads/report/IPCC_AR6_WGII_SummaryVolume.pdf

2. Звіт про науково-дослідну роботу проведення просторового аналізу змін водного режиму басейнів поверхневих водних об'єктів на території України внаслідок зміни клімату. 2013. 228 с.

3. Краковська С. В., Паламарчук Л. В., Гнатюк Н. В., Шпиталь Т. М., Шедеменко І. П. *Геоінформатика*. 2017, № 4 (64). С. 62–74.

4. Павловська Т. С. Географія Волинської області: навч. посіб./за ред. проф. І. П. Ковальчука. Луцьк: Вежа-Друк, 2019. 212 с.

5. Павловська Т. С., Білецький Ю. В., Валянський С. В. Просторовий розподіл і режим випадання атмосферних опадів у Волинській області. *Географічний часопис Волинського національного університету імені Лесі Українки*. Одеса: Видавничий дім «Гельветика». 2024. Вип. 3. С. 13–23. DOI <https://doi.org/10.32782/geochasvnu.2024.3.02>

6. Павловська Т. С., Кондратчук О. В., Михалюк А. М., Ройко С. Р. Режим випадання опадів на метеостанції Луцьк упродовж 2001–2022 pp. *Ricerche scientifiche e metodi della loro realizzazione: esperienza mondiale e realtà domestiche: Raccolta di articoli scientifici «ΛΟΓΟΣ» con gli atti della VI Conferenza scientifica e pratica internazionale*, Bologna, 15 novembre, 2024. Bologna-Vinnytsia: Associazione Italiana di Storia Urbana & UKRLOGOS Group LLC, 2024, 385–390. DOI 10.36074/logos-15.11.2024.085

7. Павловська Т. С., Фенко В. О., Мельничук І. І. Режим випадання атмосферних опадів на метеостанції Любешів. *Сучасна наука та освіта Волині: зб. матеріалів наук.-практ. онлайн-конф.* (м. Луцьк, 20 листопада 2020 р.)/упоряд., голов.ред. О. Ю. Ройко. Луцьк: Вежа-Друк, 2020. С. 185–186.

8. Решетченко С., Слащова І. Динаміка місячної кількості атмосферних опадів на території Харківської області. *Проблеми безперервної географічної освіти і картографії*. Харків: [б. в.], 2019. Вип. 29. С. 78–86.

Ропало Ганна Михайлівна,

викладач вищої категорії,

ЦК «Туризму, інформаційних технологій та іноземної мови»,

ВСП «Запорізького гуманітарного фахового коледжу

НУ «Запорізька політехніка», м. Запоріжжя

ВИКОРИСТАННЯ СУЧАСНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ДЛЯ МОНІТОРИНГУ СТАНУ ТУРИСТИЧНИХ ЛОКАЦІЙ

Війна в Україні завдала нищівного удару не лише інфраструктурі та економіці, а й довкіллю. Підлив Каховської ГЕС, бойові дії на заповідних територіях, окупація частини регіонів – все це призвело до катастрофічних екологічних наслідків. У таких умовах моніторинг стану природи стає ще важливішим, а традиційні методи часто недоступні через бойові дії чи мінну небезпеку. Тут на допомогу приходять безпілотні літальні апарати (БПЛА, дрони), які дозволяють дистанційно оцінювати екологічні збитки та планувати заходи з відновлення.

Сучасні технології, зокрема безпілотні літальні апарати (БПЛА, дрони), відкривають нові можливості для екологічного моніторингу. Особливо актуальним є їх застосування в туристичних локаціях, де важливо контролювати стан довкілля, запобігати забрудненню та раціонально використовувати природні ресурси. Дрони дозволяють отримувати точні дані в реальному часі, що робить їх незамінним інструментом для екологічних досліджень.

Застосування дронів відкриває широкі можливості у сфері моніторингу довкілля, досліджень та охорони природи. Серед ключових переваг варто відзначити наступні.

Висока точність та швидкість збору даних. Дрони оснащені камерами високої роздільної здатності, інфрачервоними сенсорами та лідарами, що дозволяє фіксувати навіть незначні зміни в екосистемах.

Доступ до важкодосяжних місць. Гірські райони, ліси, водоймища та інші природні об'єкти можуть бути досліджені без необхідності фізичного доступу.

Економія ресурсів. Порівняно з традиційними методами (наземні дослідження, аерофотозйомка з літаків), використання дронів значно дешевше та ефективніше.

Моніторинг у реальному часі. Дрони дозволяють оперативно виявляти незаконні звалища, забруднення водойм, вирубку лісів та інші екологічні загрози.

Підриг греблі Каховської ГЕС у червні 2023 року спричинив затоплення великих територій (включаючи заповідники та сільськогосподарські угіддя), загибель тварин, руйнування екосистем, забруднення води та ґрунтів.

За допомогою дронів можливо оцінити масштаби затоплення, виявити зони екологічної небезпеки (розміті могильники, витік хімікатів).

Планування заходів з рекультивації земель. На окупованих територіях неможливо проводити регулярний екомоніторинг через відсутність доступу для українських екологів.

Дрони з можливістю далекої розвідки дозволяють фіксувати незаконне видобування корисних копалин, вирубку лісів, забруднення від бойових дій.

Багато популярних туристичних зон постраждали через мінування територій, забруднення через обстріли, руйнування інфраструктури.

Дрони можуть допомагати сканувати території на наявність вибухонебезпечних предметів перед відкриттям для туристів, оцінювати ступінь пошкодження ландшафтів, планувати безпечні екомаршрути [1].

У період воєнного стану використання цивільних безпілотних літальних апаратів (БПЛА) без відповідного дозволу суворо заборонене, адже може розцінюватися як диверсія або шпигунство на користь ворога. Тому для застосування дронів у сільському господарстві, агропромисловості та інших сферах під час війни необхідно отримати спеціальний дозвіл від Генерального штабу ЗСУ або військової адміністрації відповідного регіону.

Процедура реєстрації дронів в Україні передбачає звернення до регіонального представництва СБУ із запитом на дозвіл використання БПЛА. У запиті слід чітко аргументувати необхідність використання дрона (наприклад, для аграрних робіт, фіксації наслідків бойових дій, ведення журналістських розслідувань, будівництва чи інших потреб). Після отримання офіційної відповіді та у разі позитивного рішення використання дрона дозволяється виключно відповідно до умов, зазначених у виданому документі.

Наразі використання БПЛА в Україні регулюється чинними нормативно-правовими актами, де безпілотні літальні апарати офіційно класифікуються як «безпілотні повітряні судна» (БПС). Дотримання встановленого порядку є обов'язковим для всіх користувачів БПЛА.

Наразі використання БПЛА в Україні регулюється низкою чинних нормативно-правових актів, серед яких:

Повітряний кодекс України (ПКУ), який встановлює загальні принципи використання повітряного простору та визначає правовий статус БПЛА як безпілотних повітряних суден [2].

Положення про використання повітряного простору України, яке визначає порядок організації та здійснення польотів у повітряному просторі України [3].

Авіаційні правила України «Правила використання повітряного простору України», що деталізують вимоги до операторів БПЛА, їх класифікацію, висоти польотів, обмежені зони та інші технічні та безпекові аспекти [4].

Війна в Україні спричинила масштабні екологічні збитки, які потребують сучасних підходів до моніторингу та відновлення довкілля. В умовах бойових дій та мінної небезпеки традиційні методи часто є недоступними, тому дрони стають ефективним інструментом для збору екологічних даних, оцінки наслідків та планування відновлювальних заходів.

Література

9. Можливості цифрових технологій дослідження довкілля з використанням квадрокоптерів URL: <https://forestcom.org.ua/news-post/mozhливosti-vykorystannya-kvadrokopteriv>. (дата звернення 15.05.2025)

10.Повітряний кодекс України від 19 травня 2011 року URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/3393-17> (дата звернення 15.05.2025)

11.Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про використання повітряного простору України» від 6 грудня 2017 р. № 954 URL: [//zakon.rada.gov.ua/laws/show/954-2017-%D0%BF](http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/954-2017-%D0%BF) (дата звернення 15.05.2025)

12.Наказ Міністерства юстиції України «Про затвердження Авіаційних правил України «Правила використання повітряного простору України» від 11.05.2018 № 430/210 URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1056-18](http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1056-18) (дата звернення 15.05.2025)

Скорина Тарас Миколайович,

кандидат економічних наук, доцент кафедри туризму та готельно-ресторанної справи Національного університету водного господарства та природокористування, м. Рівне

Марчук Стефан Вікторович,

здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти кафедри туризму та готельно-ресторанної справи Національного університету водного господарства та природокористування, м. Рівне.

МІЖНАРОДНИЙ ТУРИЗМ У ПОЛІТИЦІ ЄС: ІНСТРУМЕНТ М'ЯКОЇ СИЛИ ТА РЕГІОНАЛЬНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА

У ХХІ столітті туризм трансформувався із суто економічної діяльності у політичний і культурний інструмент міждержавної взаємодії. Для Європейського Союзу, який спирається на принципи

інтеграції, відкритості та міжрегіонального партнерства, міжнародний туризм став не лише джерелом доходів, але й ефективним інструментом м'якої сили (soft power), через який реалізується стратегія впливу без примусу. Туризм дозволяє посилити взаєморозуміння між країнами, формувати спільні європейські цінності, сприяти демократизації та зміцненню зовнішньополітичних позицій ЄС. Попри це, науковий дискурс здебільшого фокусується на економічних аспектах туризму, залишаючи недостатньо дослідженим його потенціал у сфері політики.

Питання туристичної політики Європейського Союзу досліджуються такими авторами, як Бернс П., Дредж Д., Мейтленд М. та П'яттоні А., а також українськими науковцями – О. Бейдик, Т. Ткаченко, Н. Хомицькою. У працях розкрито правові та інституційні засади туристичної політики ЄС, розглянуто фінансові інструменти (COSME, ЄФРР, Horizon Europe), а також представлено огляд програм транскордонного співробітництва (Interreg, ENI CBC). Однак значно менше уваги приділяється аналізу туризму як складової політики м'якої сили ЄС, зокрема в контексті культурної дипломатії, гуманітарного впливу та трансформації периферійних регіонів.

Недостатньо досліджено, яким чином міжнародний туризм сприяє реалізації зовнішньополітичних стратегій ЄС, забезпеченню стабільності на периферії Союзу, а також якими є механізми посилення ролі туризму в політиці сусідства. Потребує обґрунтування роль туризму як інструменту регіонального співробітництва та гуманітарної взаємодії, зокрема у відносинах із країнами Східного партнерства та Західних Балкан.

Метою цієї роботи є дослідження міжнародного туризму як складової політики м'якої сили Європейського Союзу, аналіз його ролі у зміцненні регіонального співробітництва та формуванні позитивного іміджу ЄС на глобальному рівні.

Туризм, як частина гуманітарної політики, відіграє дедалі важливішу роль у реалізації зовнішньополітичної стратегії Європейського Союзу. ЄС визначає туризм не лише як інструмент економічного зростання, а і як засіб поширення європейських

цінностей, утвердження європейської ідентичності та поглиблення інтеграційних процесів між країнами-членами та країнами-партнерами [1]. У багатьох стратегічних документах ЄС (наприклад, «Європа 2020», «Новий європейський порядок денний для культури») наголошується на ролі культурного обміну, мобільності, міжрегіональної кооперації, де туризм розглядається як дієвий механізм м'якої сили.

Застосування м'якої сили (soft power), за визначенням Джозефа Ная, означає здатність країни впливати на інших через привабливість своєї культури, цінностей і політики, а не через тиск чи силу [2]. У цьому сенсі туризм виступає каналом культурної дипломатії – туристи, подорожуючи до ЄС, безпосередньо знайомляться з його культурною спадщиною, ціннісною системою, моделями поведінки. Так формується позитивний імідж ЄС у світі, зростає довіра до його політичної системи, а країни-реципієнти європейської підтримки легше сприймають інтеграційні ініціативи.

Однією з найважливіших форм реалізації туристичної політики як м'якої сили є програми транскордонного співробітництва. Зокрема, програма Interreg Europe сприяє розвитку спільних туристичних маршрутів, підтримує культурні обміни, розбудову туристичної інфраструктури в прикордонних регіонах. Завдяки таким ініціативам країни-члени та сусіди ЄС (Україна, Молдова, Грузія) отримують нові інструменти розвитку, формують партнерські мережі та посилюють інтеграцію [3].

Крім того, туризм інтегровано в Європейську політику сусідства. Наприклад, у рамках програм ENI CBC (European Neighbourhood Instrument Cross-Border Cooperation) реалізовано десятки проєктів у сфері сталого туризму, збереження культурної спадщини, цифровізації туристичних послуг. Це дає змогу країнам-учасникам не лише модернізувати інфраструктуру, а й долучитися до політики європейських стандартів, зокрема у сфері сталого розвитку, інклюзії, прозорості управління [4].

Важливу роль відіграють європейські культурні маршрути, які фінансуються Радою Європи та підтримуються ЄС. Наприклад,

маршрути Camino de Santiago, Via Francigena, Iter Vitis сприяють міжкультурному діалогу та поєднують DESTИНАЦІЇ різних країн на основі спільної історико-культурної тематики. Такі маршрути інтегрують менш відомі регіони у туристичний потік, створюють додану вартість для локального населення та формують спільне європейське культурне поле [1].

На інституційному рівні туризм розвивається під егідою Генерального директорату ЄК із питань внутрішнього ринку, промисловості, підприємництва та МСП, а також через інструменти, як-от COSME, NextGenerationEU та Пакт за навички. Ці програми передбачають фінансування ініціатив у сфері сталого туризму, цифрової трансформації, екологічного менеджменту, підтримки жіночого підприємництва у сфері гостинності. Зокрема, 2022 року в межах COSME ЄС профінансував понад 80 туристичних проєктів зі сталим компонентом [5].

Особливу увагу в останні роки ЄС приділяє регіонам, які постраждали від пандемії COVID-19 та війни в Україні. Туризм розглядається як засіб відновлення економіки, підтримки місцевого бізнесу, збереження соціальної згуртованості. ЄС виділяє кошти на популяризацію нових туристичних напрямків, що сприяє зменшенню туристичної концентрації у традиційних DESTИНАЦІЯХ та активізації прикордонних територій.

Отже, міжнародний туризм у політиці ЄС – це не лише галузь, що генерує прибуток, а й потужний інструмент зовнішньої політики, дипломатії, гуманітарної допомоги та регіонального розвитку. Він сприяє утвердженню ЄС як глобального актора, здатного впливати на інші країни не військовим чи економічним тиском, а привабливістю цінностей, культури та стилю життя.

Міжнародний туризм є важливим елементом реалізації політики м'якої сили Європейського Союзу. Через культурну дипломатію, регіональне співробітництво, транскордонні проєкти та підтримку інтеграційних процесів туризм посилює гуманітарний вплив ЄС. Туристична політика сприяє демократизації, утвердженню спільних цінностей, формуванню європейської ідентичності та стабілізації

зовнішнього середовища. Для України як країни-партнера ЄС особливо важливим є включення у європейські туристичні програми як крок до глибшої інтеграції та регіонального розвитку.

Література

1. European Commission. European Agenda for Tourism 2030. URL: <https://ec.europa.eu>. (дата звернення: 12.05.2025).
2. Nye J. S. Soft Power: The Means to Success in World Politics. New York: Public Affairs, 2004. 191 p.
3. Interreg Europe. Projects and Results Database. URL: <https://www.interregeurope.eu>. (дата звернення: 14.05.2025.)
4. European Neighbourhood Instrument. ENI CBC Annual Report 2022. URL : <https://www.euneighbours.eu>. (дата звернення: 12.05.2025).
5. European Commission. COSME Tourism Initiatives Overview. URL: <https://single-market-economy.ec.europa.eu>. (дата звернення: 12.05.2025).

Яремчук Оксана Яківна,

*вчитель географії Озерецької гімназії
Вараської міської ради, с. Озерці*

Яроменко Оксана Володимирівна,

*кандидат географічних наук, доцент,
доцент кафедри географії і туризму, начальник відділу з
наукової діяльності та аспірантури
ПВНЗ «Міжнародний економіко-гуманітарний університет
імені академіка Степана Дем'янука», м. Рівне*

ЕКОНОМІКО-ГЕОГРАФІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА СЕЛА ОЗЕРЦІ ВАРАСЬКОГО РАЙОНУ

Економіко-географічні особливості сільського господарства є актуальними до вивчення, оскільки сільське господарство є важливою складовою господарства сільських місцевостей України. У розвитку

сільського господарства села вагому частку займають діяльність особистих селянських господарств. Дослідження економіко-географічних особливостей сільського господарства, на прикладі селянських господарств дозволить краще зрозуміти взаємозв'язок між географічними та соціально-економічними умовами; сприяти розробці механізмів підтримки та розвитку сільськогосподарського сектору у сільській місцевості.

Головною формою сільського укладу життя є особисті селянські господарства (ОСГ). У 2003 р. прийнято Закон України «Про особисте селянське господарство», у якому особисті селянські господарства – це форма ведення сільськогосподарської діяльності громадянами України для задоволення власних потреб у продуктах харчування, а також реалізації надлишків продукції. ОСГ не є юридичною особою, а основою його функціонування є праця членів сім'ї [1].

Розглянемо становлення особистих селянських господарств на земельних угіддях с. Озерці. Село Озерці розташоване в північно-західній частині Вараського району Рівненської області. Відстань до найближчого м. Вараш становить близько 30 км, а до обласного центру, м. Рівне, приблизно 200 км. Найближчими залізничними станціями є Маневичі (35 км) та Рафалівка (45 км). До складу села входять 12 хуторів: Гірник, Цитимле, Вельхів, Засторовень, Черне, Дуб'є, Острів, Глинище, Красна Вість, Бірок та Либисимне [2].

Аналіз історичних аспектів розвитку регіону свідчить, що сільське господарство відігравало ключову роль у житті місцевих жителів на всіх етапах становлення суспільства. Особливості фізико-географічного положення та природних умов у селі загалом сприятливі для введення сільського господарства.

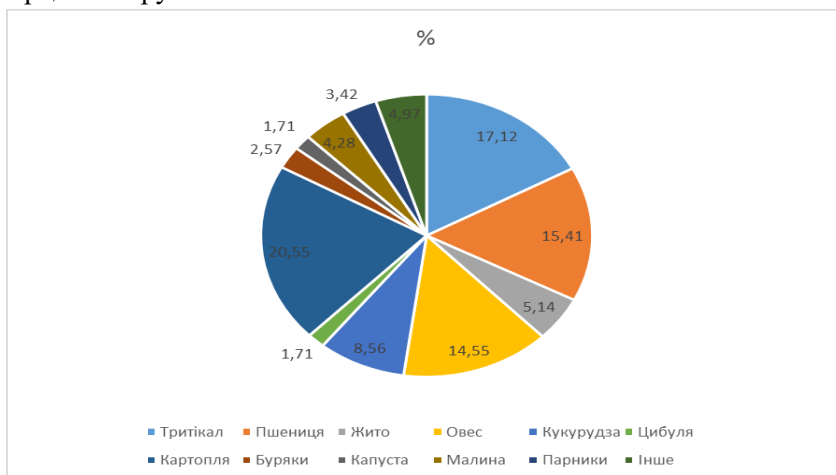
За переписом населення 2001 р. у с. Озерці проживало 824 особи [2]. Проте чисельність населення зменшилася внаслідок війни в Україні, частина сімей емігрували за кордон, тоді як інші мешканці беруть участь у захисті України.

Відсутність робочих місць на місцевому ринку праці, а також значна віддаленість села від промислових об'єктів та міських центрів, де можливості працевлаштування вищі, визначає розвиток

особистих селянських господарств як основний спосіб продовольчого й матеріального забезпечення місцевих сімей. З метою виявлення основних напрямів розвитку особистих селянських господарств села Озерці було проведено анкетування та усне опитування місцевих жителів (73% жителів села).

Дослідження показало, що основу в структурі рослинництва складає вирощування зернових культур, зокрема тритикале, оскільки дана культура є невибагливою до ґрунтів та водного режиму, і при правильному виборі сорту, дає хороший урожай. Вагоме місце серед інших сільськогосподарських культур за вирощуванням займає картопля, як важлива продовольча та кормова культура.

У селі вирощуються різноманітні культури для особистого споживання, зокрема моркву, кукурудзу, столовий і кормовий буряк. Однак врожайність кормового буряка є недостатньою для повного задоволення потреб господарств, що змушує багатьох мешканців купувати його додатково. Як альтернативу, місцеві жителі дедалі частіше вирощують топінамбур. Ця культура відзначається невибагливістю до умов вирощування, легкістю догляду та може слугувати заміником кормового буряка. Структуру рослинництва с. Озерці ілюструє мал. 1.

Мал. 1. Структура рослинництва с. Озерці

З 2020 р. у селі почали активно зростати площі малинових насаджень. Різноманіття вирощуваних сортів малини розширюється. Частка сортів «Полка» та «Полана» поступово скорочувалася, поступаючись місцем більш транспортабельним і продуктивним новим сортам, таким як «Дзюгана», «Джоан Джей», «Мапема» та «Маравелла». До прикладу, у 2023 р. обсяги реалізації місцевими жителями малини склали 15 т 300 кг. Місцеві підприємці реалізовували малину на оптових базах у с. Колодії, смт. Маневичі та м. Луцьк, після чого продукція експортувалася за кордон. Протягом останніх чотирьох років у селі набуває популярності вирощування лохини (сортів «Дюк», «Блюголд», «Блюкроп»). Однак, однією з основних проблем цієї діяльності є необхідність значних капіталовкладень для посадки та купівлі саджанців, а також те, що прибуток можна отримати лише через три роки після посадки. У селі також є промислові плантації суниці садової з сумарною площею 30 соток. На цих плантаціях вирощуються такі сорти, як «Альба», «Хоней», «Азія», «Сирія» та «Альбіон». Продукція реалізується серед місцевих жителів та транспортується на ринки збуту.

Завдяки вигідному фізико-географічному положенню та віддаленості від промислових зон, населений пункт має хороший потенціал для вирощування екологічно чистої органічної продукції, що користується попитом як на українському, так і європейському ринках. Проте, проблеми з логістикою, зокрема відсутність якісних доріг до територіального центру, спричиняють затримки в транспортуванні продукції, що знижує рентабельність й ускладнює перевезення.

Спостерігаючи за розвитком місцевого господарства с. Озерці, можна зробити висновок, що, окрім садівництва, значну популярність набуває парникове господарство, яке є одним із найбільш рентабельних напрямків, за свідченням місцевих жителів. На кінець 2023 р. в селі налічувалося 57 теплиць площею понад 10 соток, причому в особистих господарствах використовуються й теплиці з обігрівом, що дозволяє вирощувати, наприклад, огірки під відкритим ґрунтом. Продукція, вирощена в теплицях, реалізується як місцевим

бізнесменам, так і приїжджим покупцям. Останні, у свою чергу, транспортують огірки на оптові ринки в міста Київ, Рівне, Луцьк та Ковель.

Щодо тваринництва, то значним є вплив природних умов на розвиток даної галузі. Відсутність якісних пасовищ із багатою луговою рослинністю обмежує вигодовування високопродуктивних порід великої рогатої худоби. Зокрема, місцеві корови мають середній рівень продуктивності, який не перевищує 5 літрів молока на добу. Період лактації у корів часто припиняється природним шляхом і триває 2-3 місяці. У господарствах села утримуються також кози. Зазвичай у кожному господарстві по 2-3 особини. Поширеним видом тварин є свині, середнє поголів'я яких складає 2 голови на двір. Деякі особисті селянські господарства спеціалізуються на вирощуванні свиней для реалізації як живою масою, так і у вигляді готової продукції (м'ясо, сало). Основною породою у розведенні свиней є «Петрени».

Особисті селянські господарства с. Озерці спеціалізуються й на розведенні домашньої птиці. Серед основних видів переважають кури, гуси, качки та індики. У с. Озерці налічується більше 50 пасік, середня кількість бджолосімей на одну пасіку становить 10. Усі пасіки мають стаціонарний характер. Відсутність значної кількості медоносів у регіоні обмежує продуктивність бджільництва. Протягом останніх років у селі спостерігається зростання кількості приватних ставків, що використовуються для розведення риби. Основними видами риби є: карась, короп, білий амур, товстолоб, щука та окунь. Деякі господарі реалізують свіжу чи сушену рибу, виловлену в природних водоймах.

Економіко-географічний аналіз розвитку сільського господарства у селі Озерці Вараської громади Вараського району Рівненської області свідчить про активне вдосконалення та модернізацію традиційних сільськогосподарських напрямів. Домінуючими галузями сільськогосподарської діяльності особистих селянських господарств є: городництво (зокрема, парникове господарство), тваринництво, птахівництво та ставкове рибицтво.

Така диверсифікація діяльності дозволяє місцевому населенню не лише задовольняти власні потреби, але й формувати додатковий дохід.

Література

6. Закон України. Про особисте селянське господарство. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/742-15#Text> (дата доступу: 15.04.2025).

7. Озерці (Вараський район). URL: [https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9E%D0%B7%D0%B5%D1%80%D1%86%D1%96_\(%D0%92%D0%B0%D1%80%D0%B0%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D0%B9_%D1%80%D0%B0%D0%B9%D0%BE%D0%BD\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9E%D0%B7%D0%B5%D1%80%D1%86%D1%96_(%D0%92%D0%B0%D1%80%D0%B0%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D0%B9_%D1%80%D0%B0%D0%B9%D0%BE%D0%BD)) (дата доступу: 15.04.2025).

Яроменко Оксана Володимирівна,
*кандидат географічних наук, доцент,
доцент кафедри географії і туризму, начальник відділу з
наукової діяльності та аспірантури
ПВНЗ «Міжнародний економіко-гуманітарний університет
імені академіка Степана Дем'янчука», м. Рівне*

Козачок Катерина Віталіївна,
*вчитель географії Оржівського ліцею
Клеванської селищної ради, с. Оржів*

Макаревич Вікторія Олександрівна,
*учениця 10 класу Оржівського ліцею Клеванської селищної ради,
дійсний член Рівненської МАН учнівської молоді, с. Оржів*

ПРОМИСЛОВИЙ КОМПЛЕКС РІВНЕНСЬКОЇ ОБЛАСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СЬОГОДЕННЯ

Рівненська область має багатогалузевий промисловий комплекс, що відіграє важливу роль у соціально-економічному розвитку регіону.

До війни Рівненщина демонструвала стійкі темпи розвитку, зокрема у галузях енергетики, деревообробки та хімічної промисловості. Однак, збройна агресія росії змінила умови функціонування галузей, створивши нові виклики для їхньої стійкості та адаптації до сучасних потреб. Ця тема є важливою в контексті загальнонаціональних зусиль з економічного відродження та інтеграції до європейського ринку.

Провідні галузі промисловості Рівненщини – виробництво та постачання електроенергії, хімічна промисловість, виробництво будматеріалів і скловиробів, харчова промисловість, виготовлення виробів з деревини, машинобудування, виробництво меблів, текстильна та добувна промисловість.

Частка Рівненської області в загальному обсязі реалізованої промислової продукції в Україні становить 1,5 % [2].

У 2021 р. обсяг промислового виробництва в області зріс на 7,2% порівняно з 2020 р. Зростання спостерігалось в таких галузях: виготовлення виробів з деревини та виробництво паперу (на 18,3%), виробництво хімічних речовин і хімічної продукції (на 11,7%), виробництво будівельних матеріалів та скловиробів (на 8,7%), постачання електроенергії (на 7,3%), текстильне виробництво (на 7,2%) та добувна промисловість (на 6,9%). Загальний обсяг реалізованої промислової продукції у 2021 р. складав 58,6 млрд грн, що на 30,8% більше, ніж у 2020 р. [2].

Однак вторгнення росії у 2022 р. значно вплинуло на функціонування промислового комплексу, змінивши виробничі пріоритети та створивши нові виклики для адаптації. Це підкреслює важливість подальших досліджень для оцінки впливу війни на промисловість регіонів та формування шляхів її повоєнного відновлення. Незважаючи на складне воєнне сьогодення у структурі промислового комплексу Рівненської області найбільшу частку за обсягами реалізованої продукції мають: електроенергетика (39,1%), виробництво харчових продуктів (14,5%), виробництво будівельних матеріалів та скловиробів (13,3%), виготовлення виробів з деревини (12,1%) та виробництво хімічної продукції (5,4%) [2].

Територіально промислові підприємства Рівненщини розміщені нерівномірно, зосереджуючись переважно в містах Рівне, Вараш, Дубно та Сарни. Рівне є промисловим центром області, зосереджує найбільші підприємства хімічної, текстильної, деревообробної та харчової промисловості. Вараш є центром атомної енергетики. Здолбунів - спеціалізується на виробництві будівельних матеріалів, Костопіль – центр деревообробної промисловості, тут розташовані великі підприємства з виробництва фанери та плит. Сарни та північний регіон займається видобутком бурштину, базальту та піску. Дубно та Острог характеризуються розвинутою харчовою промисловістю (є молокозаводи та м'ясокомбінати) й виробництвом продуктів харчування.

Згідно з «Стратегією розвитку Рівненської області на період до 2027 року», планується подальший розвиток промислового комплексу області з акцентом на інноваційні технології, енергоефективність та екологічну безпеку. Особлива увага приділяється модернізації існуючих підприємств, розвитку інфраструктури та залученню інвестицій у високотехнологічні галузі [3].

Таким чином, промисловий комплекс Рівненщини характеризується диверсифікованою галузевою структурою з домінуванням енергетики, деревообробної, хімічної та будівельної промисловості, що забезпечує стабільний економічний розвиток регіону та його вагомий внесок у загальнодержавну економіку.

Рівненщина є тим регіоном, що «приймає» релоковані підприємства. На кінець 2024 р. на територію Рівненської області перемістилося 33 підприємств, найбільше з Харківської та Київської областей. Із релокованих підприємств 29 працюють у Рівненському районі, 2 у Дубенському та 2 у Вараському районі. Найбільше релокованих підприємств та запитів було від малого і середнього бізнесу: 70%, це малий бізнес і приблизно 20% – середній. За галузями господарств найбільше до Рівненщини переїхало підприємств з деревообробної промисловості, з виробництва продуктів, надання логістичних та ІТ-послуг [2].

Першим релокованим на Рівненщину підприємством стало «Димне м'ясо від Тараса» – підприємство з Києва, яке спеціалізується на виробництві м'ясних копченостей та тушкованок. У Рівненському районі запрацювало потужне українсько-польське підприємство «MAC SYSTEMS», яке спеціалізується на виробництві систем зберігання овочів, фруктів, промислового холодопостачання та енергоощадження. Фірма також виготовляла вентиляційні системи та займалася металообробкою. Виробництво модульних будинків для переселенців освоїло на Рівненщині релоковане харківське підприємство – будівельна компанія «Лайф Буд». Харківське підприємство «Ледор», яке переїхало в Рівне, займалося виробництвом металевих конструкцій різної складності. Підприємство «Арт Вуд Паркет», яке спеціалізується на виготовленні паркету переїхало з м. Київ у Костопіль. Оскільки в цьому місці знаходиться виробник дошок, які є основою паркету. Фірма була основним постачальником столичної компанії. Кавова компанія «Royal Life» переїхала в наш регіон після повномасштабного вторгнення з м. Гостомель на Київщині до смт. Демидівка. На сьогоднішній день підприємство налагодило постачання зерен кави з багатьох країн світу (В'єтнам, Бразилія, Мексика, Колумбія, Папуа Нова Гвінея, Індія, Гватемала тощо), а також відкрило три власні кав'ярні: у Демидівці, Луцьку та Києві [2; 5]. Завдяки релокації бізнесу, в області створено близько 150 нових робочих місць, що сприяє економічному розвитку регіону. Рівненська область у лідерах серед поданих від бізнесу проєктних заявок на фінансування та підтримку й створення нового бізнесу.

Внаслідок війни, підприємства Рівненської області, що не зазнали фізичних руйнувань, зіткнулися з серйозними труднощами у своїй діяльності, зокрема через зменшення замовлень. Падіння купівельної спроможності населення, зменшення державних закупівель в необоронних секторах та ускладнення зовнішньої торгівлі стали основними чинниками скорочення попиту. Зміна смаків споживачів на світових ринках і політичні ризики для іноземних інвесторів призвели дещо до економічної кризи, що вплинуло на обсяги виробництва [4]. Однією з головних проблем розвитку

промисловості в регіоні стало й значне зменшення робочої сили. Мобілізація призвела до втрати кваліфікованих кадрів, а еміграція за кордон позбавила підприємства досвідчених працівників. Зміна професійної орієнтації, коли люди переорієнтовувалися на нові, затребувані галузі, поглибило кадрову кризу на підприємствах. Всі ці чинники сприяли зниженню виробничих потужностей, підвищенню собівартості продукції та зменшенню її конкурентоспроможності.

Війна в Україні мала значний вплив на інвестиційну діяльність, що призвело до скасування чи замороження великих інвестиційних проєктів у Рівненській області. Відсутність інвестицій призвела до зменшення обсягів модернізації виробництва та сповільнення економічного зростання. Зменшення податків на прибуток підприємств та нерухомість суттєво вплинуло на доходи місцевого бюджету, погіршуючи фінансовий стан регіону [1]. Проблемними є безпекові ризики, пов'язані з війною. Ускладнення логістичних ланцюгів і затримки постачань ускладнюють загальний економічний процес, що негативно відбивається на промисловості.

Економічні наслідки війни для промисловості Рівненської області у відсотках за різними категоріями є наступними [2]: зниження податкових надходжень (15%); втрата кваліфікованих кадрів (25%); зростання безробіття (15%); зменшення інвестиційної активності (20%); зниження виробничих потужностей (25%). Результати підтверджують те, що найбільш впливовими наслідками є втрата кваліфікованих кадрів і зниження виробничих потужностей; зменшення інвестиційної активності також значне, тоді як зниження податкових надходжень і зростання безробіття менш виражені.

Для подолання проблем у промисловому комплексі необхідна державна підтримка інвесторів та створення сприятливих умов для ведення бізнесу. Важливо організовувати інвестиційні форуми та створювати спеціалізовані платформи для просування інвестиційних можливостей Рівненської області. Співпраця з міжнародними фінансовими організаціями та залучення грантів може стати додатковим джерелом фінансування для відновлення та розвитку інвестиційних проєктів у регіоні.

Література

1. Денисенко О. С., Славинський І. М. Роль інновацій у відновленні промислових підприємств в умовах війни. *Економічний вісник*. 2023. Т. 57. № 3. С. 44–59.
2. Рівненська обласна державна адміністрація. URL: <https://www.rv.gov.ua/rivnenshchina> дата доступу: (12.04.2025).
3. Стратегія розвитку Рівненської області на період до 2027 року. URL: <https://www.rv.gov.ua/storage/app/sites/11/2020/strategia-2027-proekt.pdf>. дата доступу: (12.04.2025).
4. Тарасюк О. Ю., Іщенко Н. В. Стратегії адаптації підприємств Рівненської області до нових економічних реалій війни. *Український економічний журнал*. 2023. № 4. С. 132–144.
5. Український бізнес переїжджає з міст до областей URL: <https://opendatabot.ua/analytics/business-relocation-2023-2>. дата доступу: (13.04.2025).

НАПРЯМ 7. ГЕОГРАФІЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ ТА РЕКРЕАЦІЇ.

Єрко Андрій Віталійович,

кандидат географічних наук, докторант

Волинського національного університету імені Лесі Українки м. Луцьк

Мельник Надія Вікторівна,

кандидат географічних наук, доцент,

*доцент кафедри готельно-ресторанної та курортної справи
факультету туризму, Прикарпатського національного університету
імені Василя Стефаника, м. Івано-Франківськ*

Качаровський Роман Євгенович,

*магістр географії, старший лаборант кафедри економічної та
соціальної географії, географічного факультету Волинського
національного університету імені Лесі Українки, м. Луцьк*

Яцуняк Віктор Анатолійович,

*аспірант кафедри туризму та готельно-ресторанної справи Луцького
національного технічного університету, м. Луцьк*

ОВАДНІВСЬКА ТГ ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ: ТУРИСТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ ІНДУСТРІЇ ГОСТИННОСТІ

Трансформація місцевого самоврядування, що розпочалася з прийняттям у 2015 році Закону України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» [5], стала початком нового етапу розвитку територій, де завдяки чіткому формуванню нових адміністративних утворень – територіальних громад (ТГ), набуттю ними фінансової та правової свободи вдалося створити передумови для інтенсивного і прогресивного розвитку громад. Розраховуючи, в більшій мірі, переважно на свої ресурси громади для розв'язання соціальних та

економічних проблем розпочали пошук можливостей для ефективного розвитку різних напрямків економічного потенціалу. Одним із таких напрямків є сталий розвиток історико-культурної ресурсної бази громади, що створить передумови для залучення її об'єктів історико-культурної спадщини до галузі туризму та рекреації регіону, посилить можливості здійснення освітнього процесу, збільшить значення патріотичного виховання молоді, відтворить та відродить основні аспекти історичної минувшини територіальної громади.

Різноманітність та унікальна самобутність спадщини історії та культури зумовлюють високий рівень туристичної атрактивності ТГ, створюючи передумови для прогресивного та ефективного розвитку культурно-пізнавального туризму в контексті індустрії гостинності.

На території Волинській області створено й функціонує 54 громади, найбільше у Володимирському районі – 11, зокрема серед них й Оваднівська сільська ТГ. Вона утворена 29 жовтня 2017 року шляхом об'єднання населених пунктів Оваднівської, Білинської, Галинівської та Красноставської сільських рад тоді Володимир-Волинського та Гайківської сільської ради, а також приєднання у 2020 році Овлочинської сільської ради колишнього Турійського району. Адміністративний центр громади розміщується в с. Овадне Володимирського району. В складі громади перебуває 21 населений пункт, всі вони сільські. Площа ТГ – 354,0 км², населення (станом на 2024р.) – 5 921 осіб, 100% населення громади становлять сільські жителі. Густота населення – 22,53 осіб/км². До складу громади входять такі сільські населені пункти: Білин, Верба, Воля-Свійчівська, Гайки, Гевин, Галинівка, Замости, Красностав, Крать, Ліски, Людмільпіль, Маркелівка, Овадне, Овлочин, Охнівка, Писарева Воля, Руда, Свійчів, Ставки, Сусваль, Ягідне. Сформовано три старостинських округи: Білинський, Галинівський, Овлочинський [1; 3; 7].

Інформаційні матеріали Управління культури Департаменту культури, молоді та спорту Волинської ОДА свідчать, що на території громади знаходиться сім об'єктів історико-культурної спадщини, зокрема пам'ятка містобудування і архітектури та шість історії та

культури (табл.1). Діє пришкільний музей краєзнавчого напрямку у с. Галинівка. Народні художні промисли представлені осередком вишивки у с. Овадне [3; 6].

Таблиця 1

Об'єкти історико-культурної спадщини Оваднівської ТГ Волинської області [1–2; 4; 6].

<i>Назва об'єкта</i>	<i>Місце знаходження</i>	<i>Дата спорудження</i>
Пам'ятки містобудування і архітектури		
Василівська церква (дер.)	с. Красностав	1741-1903 рр.
Пам'ятки історії та культури		
Пам'ятник землякам	с. Гайки	1977 р.
Пам'ятник землякам	с. Красностав	1975 р.
Пам'ятник землякам, полеглим у Другій Світовій війні	с. Овадне	1975 р.
Братська могила землякам полеглим у Другій Світовій війні		1965 р.
Пам'ятник землякам	с. Овлочин	1975 р.
Пам'ятник землякам, полеглим у Другій Світовій війні	с.Свійчів	1973 р.

Виходячи із таблиці 1, можемо відмітити домінування пам'яток історії та культури (86 %), серед усієї історико-культурної спадщини. Єдиним об'єктом містобудування та архітектури є Василівська церква (рис.1) у с. Красностав. Значна їх частина включена в туристично-рекреаційні маршрути громади, деякі району, проте не всі.

Мал.1. Васи́лівська церква у с.Красно́став (дер.), 1741-1903 рр. [4; 6].

Незважаючи на невелику кількість об'єктів історико-культурної спадщини, наявний фонд дозволяє задовільнити потреби туристів у пізнавальному напрямку туристичної галузі.

Туристична атрактивність історико-культурної спадщини громади, має ряд проблемних моментів які потребують подальших перспектив, а саме: провести реставраційні роботи та брендово подати ключову пам'ятку – церкву у с. Красностав; розширити мережу музеїв громади; акцентувати увагу та здійснити практичні заходи по відродженню чи започаткуванню осередків народних художніх промислів; посилити промоційну кампанію об'єктів історико-культурної спадщини на туристичних виставках і фестивалях; внести наявні об'єкти у туристичні та екскурсійні маршрути громади, Володимирського району та Волинської області [2–3; 6–7].

Ефективне залучення можливостей історико-культурної спадщини ТГ сприятиме збільшенню потоку туристів, покращить і сприятиме розбудові туристичної та соціальної інфраструктури, відкриє можливості до нових туристичних проєктів, що підвищить дохід і вирішить соціально-економічні питання Оваднівської громади.

Література

1. Володимирська районна державна адміністрація. URL: <http://www.vvadm.gov.ua> (дата звернення 28.04.2025).
2. Карпюк З.К., Антипюк О.В., Качаровський Р.Є. Володимир-Волинський район Волинської області: туристично-рекреаційні ресурси прикордоння. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія «Географія»*. 2020. № 1/2(76/77). С. 69-77.
3. Оваднівська територіальна громада URL: <https://ovadnivska-gromada.gov.ua/> (дата звернення 28.04.2025).
4. Пам'ятки України. URL: <https://zabytki.in.ua> (дата звернення 27.04.2025).
6. Про добровільне об'єднання територіальних громад Закон України від 05.02.2015 р. № 157-VIII Відомості Верховної Ради (ВВР), 2015, № 13, ст.91.
7. Управління культури Департаменту культури, молоді та спорту Волинської ОДА URL: <https://voladm.gov.ua/category/upravlinnya-kulturi-z-pitan-religiy-ta-nacionalnostey/1/>. (дата звернення: 26.04.2025).
8. Чир Н. В., Мельник А. В., Качаровський Р. Є., Антипюк О. В., Єрко І. В. Туристична інфраструктура Оваднівської сільської ОТГ Волинської області. *Тенденції та перспективи розвитку науки і освіти в умовах глобалізації : матер. Міжн. наук.-практ. інт.-конф. : зб. наук. праць*. Переяслав, 2019. Вип. 52. С. 37-40.

Кожемякін Дмитро Юрійович,
*здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти
факультету геології, географії, рекреації і туризму Харківського
національного університету імені В. Н. Каразіна, м. Харків*

Прасул Юлія Іванівна,
*кандидат географічних наук, доцент, доцент кафедри фізичної
географії та картографії Харківського національного університету
імені В. Н. Каразіна, м. Харків*

Сержантова Юлія Юріївна,
*старший викладач кафедри фізичної географії та картографії
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна,
м. Харків*

ЛАНДШАФТНО-РЕКРЕАЦІЙНИЙ ПРОСТІР ЯК ЕЛЕМЕНТ ОНОВЛЕНОГО ПОГЛЯДУ НА РЕКРЕАЦІЙНЕ ПЛАНУВАННЯ

Теорія рекреаційної географії розвивається в Україні вже майже 100 років. Однією з перших концепцій була концепція територіальних рекреаційних систем (ТРС) як об'єктивних і соціальних формувань, однієї з підсистем народного господарства. Ця концепція представлена широко в усіх підручниках, незважаючи на поступову втрату своєї актуальності через зміну підходів до господарювання і акцентування уваги на сталому розвитку території. Іншим поняттям, яке стало увійшло до підручників є територіально-рекреаційний комплекс (ТРК), але етапність його формування пов'язана з популяризацією і збільшенням кількості закладів обслуговування, але ніяк не з принципами сталого природокористування.

У науковій літературі активно поширюється термін «рекреаційний ландшафт» щодо території, де відбувається рекреаційна діяльність і щодо території як об'єкту споглядання [3, с. 103], виділені його функціональні типи (лікувально-оздоровчий, спортивно-туристичний, пейзажний, природно-антропогенний, культурно-

інформаційний) [1]. Для виділення різновидів окремих з зазначених видів використаний ландшафтний підхід. Також є спроби впровадження терміну «туристсько-рекреаційний ландшафт» з екологічним, спортивно-оздоровчим, оздоровчо-рекреаційним, екзотично-екстремальним, сакральним, поселенським підтипами [2, с. 49].

В Україні реалізована вдала практика ландшафтного планування щодо збереження цінності ландшафту як відпочинкового простору на прикладі модельної території Черкаської області [4, с. 61-62]. Залучивши такі критерії оцінювання як різноманіття, своєрідність, краса, застосувавши методичний підхід аналізу просторів, визначено естетичну та культурну цінність ландшафтів, картографовано привабливість ландшафтів для рекреації та туризму.

Сучасний стан розвитку географічної науки дозволяє зараз перейти на наступний етап бачення типізації територіальних утворень, що мають сприятливі умови для реалізації рекреаційної діяльності. З погляду на просторову часову диференціацію природних рекреаційних ресурсів, особливості просторово-часової взаємодії рекреантів з довкіллям виникла необхідність обґрунтування концепції територіального ландшафтно-рекреаційного простору. На нашу думку, різновиди рекреаційної діяльності формуються з урахуванням особливостей і різноманітності рекреаційних ресурсів, насамперед, природних. Базовість саме природних ресурсів для розвитку рекреаційної діяльності визначено у підручниках і монографіях.

Таким чином, пропонуємо під територіальним ландшафтно-рекреаційним простором (ТЛРП) розуміти природні та природно-антропогенні геосистеми, зокрема культурний ландшафт рекреаційного типу, який здатний задовольняти потреби людини у психофізіологічному відновленні і розширенні екологічного світогляду на основі використання природних умов і ресурсів (природних елементів рекреаційного потенціалу) на засадах сталого розвитку.

ТЛРП має ландшафтно-географічну прив'язку, регіональні особливості і такі риси як мозаїчність, ступінь стійкості, атрактивність, контрастність.

Лева територія Харківської області має виражену екотональну ландшафтну структуру, характерну для лівобережного лісостепу України. На прикладі ділянки екотону в околицях НПП «Гомільшанські ліси», виділеного у процесі ландшафтних досліджень як тричленний екотон, визначили можливості формування ТЛРП. Дослідна ділянка являє собою ландшафтне угруповування на межі лісостепової (Удинсько-Донецької області) і степової (Орільсько-Донецької області) зон з перетином їх долиною р. Сіверський Донець. Таким чином, на цій території поєднуються схиліві-височинні області з дубово-грабовими лісами із домішками клену, липи, ясеня; рівнини відносно вирівняні, розчленовані ярами і балками з сільськогосподарськими угіддями і окремо збереженими островами різнотравно-типчаково-ковилових степів; балочно-долинні ландшафти з байрачними лісами, степовими ділянками, луками; рівнинні плоскі й слабкохвилясті заплави зі злаково-різнотравною, болотно-різнотрав'яною рослинністю під косовицями, частково розорані, іноді під лісами з дуба й вільхи чорної; рівнини дрібногорбисті з сільськогосподарськими угіддями, вигонами, сосновими й сосново-дубовими лісами. Звісно, таку різноманітність необхідно враховувати при плануванні рекреаційної діяльності. Тричленний екотон значно підвищує свою придатність для організації різноманітних видів рекреаційної діяльності завдяки можливостям поєднання водної, пішохідної, велосипедної, пізнавальної, науково-освітньої, екологічної, прогулянкової рекреації, біоеккурсій, фототуризму, рибальству тощо, виступаючи одним з територіальних ландшафтно-рекреаційних просторів. Таким чином, ми спостерігаємо синергетичний ефект від такого поєднання ландшафтних структур.

Тричленний екотон відповідає таким характеристикам як підвищене біорізноманіття, атрактивність, мозаїчність, сусідство двох домінант, різних за характеристиками природних умов розвитку рекреації, але водночас є екологічно чутливим і характеризується

підвищеною нестійкістю, тому вкрай важливим є планування рекреаційної діяльності на такій території. Урахування ландшафтного різноманіття, зокрема наявності екотонів, в т. ч. і тричленних, у ландшафтному і рекреаційному плануванні дозволяє оптимізувати чисельність рекреантів, розміщення рекреаційних об'єктів, формування мережі пізнавально-рекреаційних і оздоровчих маршрутів, зберігати екологічну рівновагу між стабільними і вразливими компонентами довкілля.

Таким чином, при ландшафтному і рекреаційному плануванні слід ідентифікувати стабільні ландшафтні ділянки і екотони як найбільш вразливі, визначити їх екологічну стійкість і вразливість від впливу рекреаційної діяльності, обґрунтувати норми рекреаційної ємності ділянок різної ландшафтної структури, розробити оптимальну мережу рекреаційних маршрутів з урахуванням засад сталого розвитку, на що буде спрямоване подальше дослідження.

Література

1. Смаль І. В., Барановська О. В. До питання про типізацію та оцінку рекреаційних ландшафтів. *Культура народів Причорномор'я*. 2009. № 176. С.173–177.
2. Дутчак С. В. Туристсько-рекреаційні ресурси ландшафтів. Чернівці: Видавничий дім «Родовід», 2014. 196 с.
3. Ландшафтне планування в Україні / Л. Г. Руденко, Є. О. Маруняк, О. Г. Голубцов та ін.; під ред. Л. Г. Руденка. Київ: Реферат, 2014. 144 с.
4. Методика інтеграції екологічної складової розвитку у просторове планування України (регіональний рівень) / Л. Г. Руденко, Є. О. Маруняк, Ю. М. Палеха, О. Г. Голубцов, Ш. Хайланд та ін. / під ред. Л. Г. Руденка. Київ: Інститут географії НАН України, 2016. 72 с.

Мар'юсик Артем Федорович,
здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти
географічного факультету Волинського національного університету
імені Лесі Українки, м. Луцьк

Ільїна Ольга Вікторівна,
кандидат географічних наук, доцент,
доцент кафедри готельно-ресторанної справи, туризму і рекреації
Волинського національного університету імені Лесі Українки,
м. Луцьк

ОЗЕРА БАСЕЙНУ РІЧКИ ЗАХІДНИЙ БУГ У МЕЖАХ КОВЕЛЬСЬКОГО АДМІНІСТРАТИВНОГО РАЙОНУ ТА МОЖЛИВОСТІ ЇХ ВИКОРИСТАННЯ В РЕКРЕАЦІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Важливими передумовами формування оздоровчо-туристських ресурсів є гідромережа, рельєф, клімат, рослинний і тваринний світ. Значне місце у формуванні рекреаційно-туристичної діяльності займають озера, основна маса туристично-рекреаційних закладів функціонує на базі озерно-річкових систем [2]. Більшість озер характеризується унікальною естетичною привабливістю й оздоровчою цінністю, оригінальністю та лікувально-оздоровчою значимістю й є потенційними об'єктами для організації різних видів і форм рекреаційної діяльності [3].

Важливість рекреаційно-туристських досліджень озер зумовлена: вагомою поширеністю озер на території Волинського Полісся; відсутністю детальної оцінки рекреаційного природного потенціалу акваторій озер; потребою обґрунтування раціонального використання рекреаційних та туристичних ресурсів природних водойм.

Привабливими для рекреаційного використання є озера басейну річки Західний Буг, найбільші з них карстового походження (табл. 1). Озеро Ягодинське, розташоване в межах Вишнівської об'єднаної

територіальної громади, поблизу села Римачі. Гідрологічний режим озера визначається його розташуванням у руслі річки Гапа. Гідрологічні особливості засвідчують значний рекреаційний потенціал для розвитку водного туризму, рибальства та інших видів відпочинку на природі.

Найперспективнішими озерами Заболоттівської об'єднаної територіальної громади є Святе та Турське. Їхні гідрологічні характеристики сприятливі для відпочинку та оздоровлення. Озеро Святе має гідрологічні характеристики, які дають змогу використовувати водойму для різноманітних рекреаційних цілей, таких як купання та катання на човнах. Озеро Турське, з його значною площею, є привабливим місцем для пляжного відпочинку, риболовлі та інших видів активного відпочинку на воді. Особливістю озера є буро-коричневий відтінок води, зумовлений високим вмістом органічних речовин. Загалом, озера Святе та Турське мають значний потенціал для розвитку рекреаційної інфраструктури. Їхні природні характеристики створюють умови для різноманітних видів відпочинку, що може залучити рекреантів та сприяти економічному розвитку територіальної громади.

На території Ратнівської об'єднаної територіальної громади розташовано кілька озер, що мають значний рекреаційний потенціал. У таблиці 3 наведено їх морфометричні та гідрологічні показники, які є важливі для оцінки можливостей використання для відпочинку та туризму. Озеро Радожечі має значний рекреаційний потенціал, який включає можливості для відпочинку, спортивного та промислового рибальства. Різноманітність морфометричних характеристик озер створюють умови для різних видів діяльності, таких як купання, рибальство, водні види спорту. Особливу рекреаційну цінність має озеро Радожечі з його значною площею та глибиною, а також на озеро Мшане з його унікальною формою та прилеглими ландшафтами.

Таблиця 1

Перспективні для рекреаційно-туристичного використання озера басейну річки Західний Буг (у межах Ковельського адміністративного району) [1]

Назва озера	Місце розташування, об'єднана територія на громада	Площа дзеркала, га	Об'єм води, тис. м ³	Максимальна глибина, м	Довжина берегової лінії, км	Можливості рекреаційно-туристичного використання
Ягодинське	Вишнівська	80,3	138	9	3,21	водний туризм, рибальство
Святе	Заболоттівська	44	359	–	–	водний відпочинок
Турське		1357,3	215	2,6	5,6	пляжний відпочинок, риболовля
Радожечі	Ратнівська	89	3054	16,5	-	відпочинок, рибальство
Тисоболь		48	1590,2	10	2,58	різні види рекреації, рибальство
Чисте		58	1754	10	2,96	рибальство
Мшане		98	739,8	10	4,09	водний відпочинок
Теребовицьке		59,37	811,2	8	3,1	різні види рекреації

Озера і їх узбережжя досліджуваного басейну є ключовими об'єктами рекреації, що формують озерні рекреаційні території (місця відпочинку, рекреаційні зони). Водойми регіону мають значний рекреаційний потенціал, а рекреаційна діяльність на водоймах – один з найважливіших напрямів практичного використання озер.

Література

1. Громик О. М., Ільїна О. В. Озерні ресурси Ковельського адміністративного району та перспективи їх використання в рекреаційно-туристичній діяльності. *Географічний часопис*

Волинського національного університету імені Лесі Українки. 2025. № 5. С. 83–94.

2. Ільїн Л. В. Лімнок комплекси Українського Полісся : моногр. : у 2 т. Т. 1 : Природничо-географічні основи дослідження та регіональні закономірності. Луцьк : Ред.-вид. відд. «Вежа» Волин. нац. ун ту ім. Лесі Українки, 2008. 316 с.

3. Каліновський Д.І. Оцінка рекреаційної придатності озер Волинської області за площею водної поверхні. *Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. Географічні науки.* 2011. № 18. С. 147–152.

Сочка Ярослав Владиславович,

*здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти
факультету географії, історії та туризму ПВНЗ «Міжнародний
економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана
Дем'янчука», м. Рівне*

Миронець Ніна Ростиславівна,

*кандидат історичних наук,
доцент кафедри географії та туризму
ПВНЗ «Міжнародний економіко-гуманітарний університет
імені академіка Степана Дем'янчука», м. Рівне*

ГЕНДЕР І ТУРИЗМ: РОЛЬ ЖІНОК В ТУРИЗМІ

В даний час немає сумніву, що неможливо провести комплексне дослідження організацій без детального розгляду будь-якого аспекту, пов'язаного з темою гендеру. Західна наукова думка та соціальна практика давно базують гендерні відмінності, припущення та пізнання на основі численних дискусій та досліджень. Стаття включена в організаційні структури шляхом регулювання робочого клімату, персоналу, розподілу посад, методів найму та відбору, а також історій успіху та привілеїв, які часто асоціюються з чоловіками; впливаючи

вертикально та горизонтально на стосунки з колегами; мова, угода, свідоме створення ідей та культурні цінності [4, с. 65].

З іншого боку, ці культурні цінності зумовлюють формування гендерних ролей і стереотипів прийнятних, бажаних, престижних професій для чоловіків чи жінок; недопущення на роботу через те, що воно більше підходить для протилежної статі; гендерну ідентичність особистості. встановлює «правила поведінки» для кожної особистості [1, с. 12].

Існуюча гендерна нерівність уповільнила економічний розвиток країни, вважають експерти. Туристичні послуги є одним із найдинамічніших секторів економіки у світі та джерелом національного доходу. Тому на даному етапі все більшої актуальності набуває проблема підготовки спеціалістів у цій галузі, потреба вміти швидко адаптуватися до середовища, готуватися до реальних подій, визначати найбільш перспективні та гнучкі рішення та хто знає. як передбачити зростання попиту. До професій, безпосередньо пов'язаних з туристичними послугами, відносяться: менеджер з туризму, секретар з туризму, туроператор [2, с. 54].

Програмою розвитку ООН було проведено дослідження з гендеру та туризму. Результати дослідження показали, що туризм є надзвичайно важливою галуззю для жінок: у середньому 46% задіяних у туризмі – жінки, а відсоток зайнятих у туризмі жінок у більшості країн переважає їх загальну зайнятість в економіці (34-40%). За даними Статистичного щорічника ООН в туризмі працюють: в Японії – 44%, в США – 51%, в Чехії – 45%, в Туреччині – 24%, в Україні – 50% жінок [3].

Жінки більше працюють офіціантами, покоївками, прибиральницями, менеджерами з продажу квитків, стюардесами, чоловіки – барменами, пілотами, будівельниками, водіями, садівниками тощо. У туризмі, як і у владних структурах, існує типовий гендерний дисбаланс – на посадах нижчого рівня з меншими можливостями кар'єрного зростання переважають жінки, а на ключових керівних посадах – чоловіки. Лише невеликий відсоток жінок здатний зайняти керівні посади.

Є багато факторів, які сприяють гендерному дисбалансу в туризмі, включаючи існуючі гендерні стереотипи, традиційні гендерні ролі та гендерну ідентичність в українському суспільстві. Як наслідок, жінки часто змушені обирати неповний робочий день та сезонну роботу, що призводить до нижчої погодинної оплати праці, менших можливостей для розвитку кар'єри та отримання професійного досвіду та захисту від безробіття.

Існуючі гендерні стереотипи, які створюють упередженість при прийомі на роботу та просуванні по службі, а також відсутність балансу між роботою та особистим життям перешкоджають гендерній різноманітності на керівних посадах.

Як наслідок проявляються різноманітні форми нерівного ставлення до жінок на робочому місці. Ось кілька основних проблем, з якими жінки можуть стикатися в цій галузі:

1. Нерівність у заробітній платі: Жінки можуть отримувати меншу заробітну плату порівняно з чоловіками, незважаючи на те, що вони виконують подібну роботу і мають подібний рівень кваліфікації.

2. Обмежений доступ до керівних посад: Жінкам може бути важко отримати керівні посади у сфері туризму. Це може бути пов'язано зі стереотипами про роль жінки як доглядальниці, а також зі структурними перешкодами в підвищенні по службі.

3. Сексуальні домагання та дискримінація: Жінки можуть стикатися з сексуальним домаганням та неоднаковим ставленням на робочому місці, що може створювати ворожу атмосферу та перешкоджати їх професійному розвитку.

4. Несумісність роботи та сімейного життя: Багато жінок можуть зіткнутися з проблемами балансу між роботою та сімейним життям, особливо в галузі туризму, де робочі години можуть бути незрегульованими та довгими.

5. Обмежений доступ до професійного розвитку: Жінкам можуть бути обмежені можливості отримання додаткової освіти, навчання або професійного розвитку, що може ускладнити їх кар'єрний ріст.

Ці проблеми вимагають уваги та дій з боку роботодавців, уряду та всієї громадськості для створення рівних умов праці для жінок у

сфері туризму. Необхідно проводити курси з попередження дискримінації та сексизму на робочому місці, розробляти політики рівності, забезпечувати справедливую оплату праці та сприяти професійному зростанню жінок.

Врахування гендерної перспективи в стратегіях розвитку туризму може допомогти жінкам і чоловікам однаково скористатися можливостями, створеними індустрією. Приклади практичних кроків включають проактивні заходи для забезпечення участі жінок у будь-яких консультаційних процесах, які інформують про розробку політики, і щоб будь-які зобов'язання підкріплювалися метою та достатніми ресурсами.

Одним із головних факторів, що сприяють зростанню ролі жінок у туризмі, є зміна соціокультурних уявлень про гендерні ролі. Сучасна суспільна свідомість стала більш відкритою і розуміє право жінок на рівні можливості в усіх сферах життя, в тому числі й у туризмі. Це призвело до більшої участі жінок у сфері подорожей і туризму.

Жінки стають важливими споживачами туристичних послуг. Вони подорожують самостійно, сім'єю чи групами, відвідують різні країни та регіони, займаються різними видами туризму, включаючи екскурсійний, спортивний, культурний та природний туризм. Жінки також мають значний вплив на вибір туристичних місць і послуг, орієнтуючись на свої інтереси та потреби.

Крім того, жінки активно займаються підприємницькою діяльністю в туристичній галузі. Вони керують готелями, ресторанами, туристичними агентствами та іншими туристичними підприємствами. Підприємницький потенціал жінок у сфері туризму виявляється в інноваціях, які допомагають розвивати туристичні ринки, створювати нові робочі місця та надавати якісні послуги.

У сфері лідерства жінки все частіше займають керівні посади в туристичних організаціях, міністерствах туризму та інших установах. Вони привносять досвід, креативність і нові ідеї в розвиток індустрії туризму. Жінки-лідери сприяють справедливому розподілу ресурсів, враховують потреби громади та забезпечують сталість розвитку туризму.

Важливо також зазначити, що роль жінок у туризмі не обмежується споживанням і підприємництвом. Вони працюють в готелях, туристичних агентствах, авіакомпаніях та інших сферах туристичної індустрії. Жіноча праця та професійні компетенції додають цінності туристичній галузі та сприяють її сталому розвитку.

Загалом, роль жінок у туризмі все більше визнається та на неї впливають. Жінки мають величезний трансформаційний та інноваційний потенціал у цій сфері. Постійне зростання участі жінок у туризмі допоможе створити більш рівноправні та різноманітні туристичні спільноти.

Отже, жінки відіграють все більшу роль у туризмі. Їхня активна участь як споживачів, підприємців, керівників і працівників робить значний внесок у розвиток індустрії туризму. Зміни в соціальній культурі та концепції гендерної ролі сприятимуть підвищенню участі жінок у туристичній індустрії. Присутність жінок веде до більшої різноманітності туристичних послуг, стимулює підприємництво, сприяє сталому розвитку та забезпечує більш рівномірний розподіл ресурсів.

Література

1. Гендер і освіта. *Гендерний журнал «Я»*. 2016. № 1(40). С. 40.
2. Жінки та чоловіки на керівних посадах в Україні: відкриті дані ЄДРПОУ [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://socialdata.org.ua/edrpou-gender/>
3. Egeria project [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.egeriaproiect.net/about_egeria.aspx
4. Halford S., Leonard P. *Negotiating Gendered Identities at Work: Place, Space and Time*. Basingstoke: Palgrave, 2006. 208 p.

**АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ
ІСТОРІЇ, ГРОМАДЯНОЗНАВСТВА, ГЕОГРАФІЇ
ТА МЕТОДИК ЇХ ВИКЛАДАННЯ**

МАТЕРІАЛИ

**ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ
НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ**

*20 травня 2025 року
м. Рівне, Україна*

*Підписано до друку 20.05.2025. Формат 60×84/16.
Папір офсетний. Гарнітура Times New Roman. Цифровий друк.
Умовно-друк. арк. 9. Тираж 100.
Віддруковано з готового оригінал-макета.*

*Приватний вищий навчальний заклад
«Міжнародний економіко-гуманітарний університет
імені академіка Степана Дем'янчука»*

*вулиця Степана Дем'янчука, 4,
Рівне, Рівненська область, 33000
Телефон: +380362635085
Електронна пошта: mail@megu.edu.ua*